

Erika Jokimies

365 päivää lasten osallisuutta – mahdollisuudet
ja käytännöt vuorohoidossa

Varhaiskasvatustieteen
Pro gradu -tutkielma
Kevät 2013
Kasvatustieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Jokimies, Erika. 2013. 365 päivää lasten osallisuutta – mahdollisuudet ja käytännöt vuorohoidossa. Varhaiskasvatustieteen pro gradu –tutkielma. Kasvatustieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto. 95 sivua + liitteet.

Koko ajan tavallisemmaksi muuttuva vuorotyö on pakottanut varhaiskasvatuksen tarjoamaan palveluitaan myös epätyypillisinä vuorokauden aikoina - tällöin on kyse vuorohoidosta. Huoli lasten hyvinvoinnista ja selviytymisestä muuttuvassa maailmassa haastaa meidät kiinnittämään entistä enemmän huomiota lasten osallisuuden toteutumiseen käytännössä. Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten ja millaisena lasten osallisuus ilmenee vuorohoidon toimintaympäristössä sekä minkälaisia mahdollisuuksia ja rajoituksia vuoroahoito asettaa osallisuuden toteutumiselle käytännössä. Lisäksi tutkin millaisien käytännötoimintatapojen avulla lasten osallisuutta voitaisiin vuorohoidossa lisätä.

Tutkimukseni on otteeltaan laadullinen ja siinä on havaittavissa toimintatutkimuksellisia piirteitä. Aineistonkeruumenetelmänä käytin toiminnallista teemahaastattelua. Haastatteluja suoritin yhteensä 12, joista jokaiseen sisältyi itse kehittämäni yksilöllinen toimintatehtävä. Tutkimukseni kohdejoukkona oli vuorohoidon työntekijöitä useista eri vuoroahoitoyksiköistä, kolmesta eri kunnasta.

Vuorohoidossa lasten osallisuus jakautuu kolmeen ulottuvuuteen: päiväajan aikuislähtöiseen, iltaja viikonloppuaikojen lapsilähtöiseen sekä osittain ympärivuorokautiseen relationaaliseen osallisuuteen. Lasten osallisuuden toteutumiseen taas liittyy useita erilaisia tekijöitä. Tutkimukseni mukaan samat tekijät, jotka iltaisin ja viikonloppuisin mahdollistavat lasten osallisuuden, puolestaan rajoittavat sen toteutumista päiväaikaan. Tämän tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että lasten osallisuus kulminoituu aikuisiin ja heidän toimintatapoihinsa. Lasten osallisuuden lisääminen edellyttäisi vuorohoidossa vallitsevan joustavan toimintakulttuurin laajentamista, olemassa olevien resurssien monipuolisempaa hyödyntämistä sekä lasten osallisuutta edistävien pedagogisten ja konkreettisten käytäntöjen systemaattista toteuttamista. Tällaisia käytäntöjä olivat esimerkiksi pienryhmätoiminta, lasten kokoukset, lasten idealaatikot, ikätasoiset vastuutehtävät ja projektioppiminen.

Tutkimukseni mukaan lapsilähtöisen ja relationaalisen osallisuuden toteutuminen edesauttaa lasten hyvinvointia ja lisää lasten tyytyväisyyttä sekä aktiivista toimijuutta. Tästä voidaankin päätellä, että lasten osallisuuden tukeminen saattaisi olla keino vastata vuorohoidon ja nyky-yhteiskunnan asettamiin haasteisiin. Vaikka lasten valtaistuminen saattaakin aiheuttaa aikuisissa tietynlaista epävarmuutta ja pelkoa, on se silti askel kohti laadukkaampaa varhaiskasvatusta.

Asiasanat: Lasten osallisuus, lapsilähtöisyys, vuoroahoito, varhaiskasvatus

Keywords: Children`s participation, child-centered approach, center-based evening and night child care, around-the-clock child care, early childhood education

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	LASTEN OSALLISUUS	4
2.1	Osallisuus lapsilähtöisyyden pedagogisena ilmentäjänä.....	6
2.2	Näkökulmia osallisuuteen	8
2.3	Osallisuus käytäntöön – toimintatapoja ja malleja.....	12
2.3.1	Roger Hart – osallisuuden portaat	12
2.3.2	Harry Shier – osallisuuden tasomalli.....	14
2.3.3	Osallisuustutkimus suomalaisessa varhaiskasvatuksessa	15
3	VUOROHOIDO JA LASTEN OSALLISUUS.....	18
3.1	Vuorohoido osana varhaiskasvatusta	19
3.2	Vuorohoidon ja lasten osallisuuden yhtymäkohdat	22
4	TUTKIMUKSEN EMPIIRINEN TOTEUTUS	24
4.1	Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset.....	25
4.2	Tutkimuksen kohderyhmä ja aineistonkeruu	26
4.3	Toiminnallinen teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä.....	27
4.4	Tutkimusaineisto ja sen analyysi	31
4.5	Aineistonkeruun ja analyysin luotettavuudesta ja eettisyydestä	35
5	LASTEN OSALLISUUDEN MONIULOTTEISUUS VUOROHOIDON ARJESSA	40
5.1	Arjen päiväaikojen aikuislähtöinen osallisuus.....	42
5.2	Osallisuuden relationaalinen ulottuvuus.....	45
5.3	Iltojen ja viikonloppujen lapsilähtöinen osallisuus.....	48
6	VUOROHOIDON MAAILMA TARJOAA LASTEN OSALLISUUDELLE MONIPUOLISIA MAHDOLLISUUKSIA.....	52
6.1	Lasten osallisuutta mahdollistavat tekijät	54
6.2	Joustava ja vuorovaikutteinen toimintakulttuuri mahdollistaa lasten osallisuuden.....	56
6.3	Olemassa olevien resurssien hyödyntäminen lasten osallisuuden mahdollistamisen kulmakivenä.....	62
6.4	Lasten osallisuus arjen pedagogisena välineenä.....	69
6.5	Konkreettisia käytäntöjä lasten osallisuuden lisäämiseen vuorohoidossa	72
7	POHDINTAA.....	76
7.1	Lasten osallisuuden monimuotoisuus jakautuu kolmeen ulottuvuuteen	76
7.2	Vuorohoidossa piilevien lasten osallisuuden mahdollisuuksien hyödyntäminen kulminoituu aikuisiin	80
7.3	Tutkimuksen luotettavuus.....	83
7.4	Tulosten merkitys ja jatkotutkimusehdotukset.....	87
	LÄHTEET	89
	LIITTEET	96

1 JOHDANTO

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten ja millaisena lasten osallisuus ilmenee vuorohoidon toimintaympäristössä sekä minkälaisia mahdollisuuksia ja rajoituksia vuorohoito asettaa osallisuuden toteutumiselle käytännössä. Lisäksi tutkin millaisien käytännön toimintatapojen avulla lasten osallisuutta voitaisiin vuorohoidossa lisätä.

Lasten osallisuus ja lapsilähtöinen pedagogiikka ovat jo pitkään olleet näkyviä puheenaiheita kasvatustieteiden keskeisissä keskusteluissa. Lapsilähtöisyys on vuosien varrella koko ajan vankistanut asemaansa arvostettuna ja tavoiteltuna kasvatustieteiden ideologiana. Valtakunnallisella tasolla tämä näkyy varhaiskasvatusta ohjaavien julkisten asiakirjojen sisällöissä, jotka vaativat kaikilta ammattikasvatusteilta lapsilähtöisiä toimintatapoja toteuttavaa varhaiskasvatusta. Tässä tutkimuksessa lasten osallisuus nähdään lapsilähtöisyyden käytännöllisenä ilmentymänä. Joidenkin asiantuntijoiden mielestä osallisuus -keskustelu puolestaan nousi aivan uudelle tasolle Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien sopimuksen (1989) julkaisun jälkeen. (Jans 2004, 27.) Sopimuksessa sekä lasten osallisuus että lapsilähtöisyys ovat keskeisiä teemoja. Osallisuutta peräviertä irtausten diskurssien rinnalle on viime aikoina nostettu myös erilaisia osallisuutta mahdollistavia toimintatapoja ja malleja, sillä osallistavat käytännöt ovat pitkään puuttuneet – ja osittain yhä puuttuvat – varhaiskasvatustieteiden kentältä (Eskel & Marttila 2013, 77).

Modernissa yhteiskunnassa ihmiset ovat aktiivisia ympäri vuorokauden. Kun toiset käyvät nukkumaan, niin toiset vasta heräävät. Globaali yhteiskuntarakenteen muutos on ajanut yhä useamman lapsiperheen tilanteeseen, jossa aikuisten on tehtävä töitä arkipäivien lisäksi myös iltaisin, öisin ja viikonloppuisin. Tiivis, perhekeskeinen lapsuus ja yhteinen aika lasten ja vanhempien välillä on yhä harvinaisempaa (Kröger 2005, 206; Järvinen, Laine & Hellman-Suominen 2011, 15). Koko ajan tavallisemmaksi muuttuva vuorotyö on pakottanut varhaiskasvatuksen tarjoamaan palveluitaan myös epätyypillisinä vuorokauden aikoina. Tällöin on kyse vuorohoidosta, jonka tarkoituksena on antaa lapselle turvallinen ja tukeva kasvuympäristö silloin, kun vanhemmilla ei siihen työn tai opiskelun takia ole mahdollisuutta. Samaan aikaan kasvava huoli lasten hyvinvoinnista ja selviytymisestä muuttuvassa maailmassa haastaa meidät kiinnittämään entistä enemmän huomiota lasten oikeuksien toteutumiseen käytännössä.

Vuorohoidon toimintakulttuuria leimaavat epäsäännöllisyys ja haasteellisuus, mutta toisaalta joustavuus, sosiaalinen vuorovaikutus ja yhteisöllisyys. Uusimpien tutkimusten mukaan osallisuuden lähtökohtana pidetään myös vuorovaikutusta ja yhteisöllisyyttä - niiden avulla lapsi voi saavuttaa autenttisen osallisuuden kokemuksen (Korppi & Latvala 2010, 78; Raina & Haapaniemi 2007, 30). Osallisuuden ja vuorohoidon välillä voidaan siis teoriassa todeta olevan selkeä yhteys. Itse jäinkin pohtimaan, ollaanko vuorohoidossa askeleen lähempänä todellista osallisuuden toteutumista? Vai jääkö osallisuus muutoksen ja epävarmuuden keskellä täysin unholaan? Lasten osallisuus ja sen mahdollistaminen käytännössä on kiinnostanut minua jo pitkään, sillä myös kandidaatin työni koski lasten osallisuutta. Viimeiset kaksi vuotta olen tehnyt töitä vuorohoidon lastentarhanopettajana, joku puolestaan herätti minussa innostuksen lähteä selvittämään minkälaiset mahdollisuudet juuri vuorohoidossa on toteuttaa lasten osallisuutta.

Vuorohoitoa on Suomessa tutkittu toistaiseksi suhteellisen vähän. Tosin pro graduja on valmistunut useampi, mutta niiden tutkimusaiheet ovat pääosin painottuneet vuorohoidon arjen ja käytäntöjen valottamiseen (esim. Urpilainen 2012, Hannunniemi 2011; Palviainen 2007; Kääriäinen 2005). Osallisuus on puolestaan ollut valokeilassa jo pitkään, ja sen takia sitä onkin 2000-luvulla tutkittu runsaasti.

Vuorohoidon tutkiminen osallisuuden näkökulmasta on kuitenkin täysin uutta ja aiheellista mahdollisten yhtymäkohtien selvittämisen sekä vuorohoidon kehittämisen ja lasten oikeuksien toteutumisen kannalta.

Tutkimukseni on luonteeltaan laadullinen tutkimus, jossa on havaittavissa toimintatutkimuksellisia piirteitä. Pätevän aineistonkeruumenetelmän puuttuessa, kehitin itse tutkimukseeni sopivan toiminnallisen teemahaastattelun, jonka avulla pyrin tarkastelemaan lasten osallisuuden ilmiötä syvällisesti ja monipuolisesti. Itse tutkimusaineisto koostuu 12 varhaiskasvattajan toiminnallisesta teemahaastattelusta. Valitsin kohdejoukokseni vuorohoidon henkilökunnan lasten sijaan, sillä lasten osallisuuden toteutuminen on hyvin pitkälti kiinni aikuisen hallitseman vallan tasa-painottamisesta.

2 LASTEN OSALLISUUS

Lasten osallisuuden tutkiminen on merkityksellistä monestakin syystä. Ensinnäkin se nostaa keskiöön kysymykset lasten asemasta ja oikeuksista sekä kiinnittää huomion vallitseviin yhteiskunnallisiin ristiriitoihin ja haasteisiin. Toiseksi se luo mahdollisuuden tarkastella valtakunnallisten asiakirjojen ja ohjenuorien vaatimia, mutta jo pitkään vasta kehitysasteella olleita osallisuuden käytäntöjä nykyhetkessä. Tarkastelen tässä kappaleessa lasten osallisuutta toistuvasti, kerta kerralta eri näkökulmista. Tällä tavoin osallisuuden moninaista käsitettä voidaan hahmottaa ja ymmärtää selkeämmin.

Viime vuosikymmenien aikana voidaan yhteiskuntatieteiden sisällä kehittyneessä lapsuuden sosiologiassa nähdä tapahtuneen selkeä muutos. Se on nostanut lapset ja lasten tasavertaisen osallisuuden osaksi laajempaa yhteiskunnallista keskustelua. (Alanen 2001, 161-162.) Muutoksen myötä lasten puutteiden sijaan on alettu korostaa myös heidän kyvykkyyttään ja osaamistaan. (Karlsson 2000, 41; Stern 1992, 18-19.) Muun muassa lasten osallisuuden mahdollisuuksiin ja toteutumiseen on alettu kiinnittämään yhä enemmän huomiota. Yleisesti ottaen lapsuutta määrittävät ajatukset siitä, mitä lasten hoito, kasvatus ja kehitys oikeastaan ovat ja minkälaisena lapsi yhteiskunnassa nähdään. Lapsuus ja lapsen yhteiskunnallinen asema ovat lapsuuden sosiologian mukaan suoraan yhteydessä elettävään historialliseen aikaan, paikkaan ja kulttuuriin. (Karlsson 2001, 34; Kinos & Virtanen 2001, 150; Lehtinen 2000, 19; Bardy 1996, 213-214.)

Postmodernissa yhteiskunnassa lasten ja aikuisten välillä vallitsee aiempaa merkityksellisempi, hoivan ja rakkauden side. Tähän siteeseen ovat vaikuttaneet

osaltaan sekä uudenlainen käsitys lapsen kehityksestä ja kasvatuksesta että sukupolvien välisten suhteiden muuttuminen aiempaa läheisemmäksi. Yksinkertaisimmillaan sukupolvi -käsite tarkoittaa sitä rajaa, joka erottaa lapset aikuisista. Nykyinen sukupolvisopimus korostaa lapsen kuulemista aikuisen sananvallan sijaan. Näin ollen historiallinen hierarkia sukupolvien välillä murenee koko ajan. (Korhonen 2006, 54-55.) Toisaalta sukupolvisuhteet, ja niiden väliset järjestykset ovat jo pitkään olleet itsestäänselvyyksiä tässä aikuisten hallitsemassa yhteiskunnassa eikä tätä perinteistä asetelmaa ole käytännössä helppo rikkoa (Karlsson & Riihelä 1991, 31). Nämä yhteiskunnallisesti rakennetut ”luonnolliset” valtasuhteet lasten ja aikuisten välillä luovat perustaa myös muille tilannekohtaisesti rakentuville sosiaalisille järjestyksille. Siten ne tunkeutuvat väkisin jokapäiväisiin sosiaalisiin vuorovaikutussuhteisiin – esimerkiksi lapsuuden instituutioissa. (Alanen 2001, 181-182; Mayall 2000, 120; Alanen 1992, 64-65.)

Lapsuuden sosiologian myötä olemme viime vuosikymmeninä jälleen nostaneet esille kasvatuseideologian, jonka keskeiset näkemykset korostavat lapsen perusoikeuksia ja tasa-arvoa, osallisuuden toteutumista sekä vuorovaikutusta, jossa lapsi toimii aktiivisena subjektina. (Kinos & Virtanen 2001, 152-153; Alanen 2001, 176-177; Niiranen 1989, 30.) Yhdistyneiden kansakuntien (1989) lapsen oikeuksien sopimuksella on ollut varsin konkreettinen vaikutus tämän lapsilähtöisen kasvatuseideologian esille nousuun. (Satka & Moilanen 2004, 125; Kinos 2001, 14). Tämän tunnustaa myös Euroopan neuvoston varapääsihteeri, Maud de Beur-Buquicchion, seuraavassa lauseessaan: *”YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista oli käännekohta, jolloin tunnustettiin maailmanlaajuisesti, että lapset eivät ole vain suojelun kohteita, vaan myös poliittisten ja kansalaisoikeuksien haltijoita.”* Suomi ratifioi ja otti käyttöön kyseisen sopimuksen kesällä vuonna 1991. Sopimus pitää sisällään tämänkin tutkimuksen kannalta merkittävät nyky-yhteiskunnallisen kasvatustajattelun keskeiset piirteet, jotka siis nostavat esiin lasten oikeuden osallisuuteen ja aktiivisuuteen omassa elinympäristössään. (Flowers 2012, 21; Jans 2004, 29; Araneva 2001, 100-102.) Lasten oikeuksien sopimus toimii myös pohjana sekä Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteille (2010) että Varhaiskasvatussuunnitelman perusteille (2005). Nämä valtakunnalliset asiakirjat ohjaavat jokaista varhaiskasvattajaa lisäämään työssään lasten osallisuutta, sekä ottamaan heidät huomioon tasavertaisina, aktiivisina toimijoina.

Yhteenvedona voidaan todeta, että kaikkiin lapsuuden historian vaiheisiin ovat oleellisesti vaikuttaneet niin lapsuuskäsitys, vallitsevat kasvatusnäkemykset kuin myös lasten ja aikuisten väliset valtasuhteet. Toimijat ovat vuosien saatossa pysyneet aina samoina - vain tieto, suhtautuminen ja valta-asetelmat ovat muuttuneet. Käsitys lapsuudesta on lapsuudentutkimuksen myötä kehittynyt tasa-arvoisempaan suuntaan, mutta emme silti ole onnistuneet tuomaan lasta osaksi ”oikeaa yhteiskuntaa”. Ongelma piilee siinä, että lapsuus ymmärretään usein edelleen vain osana aikuisten elämää – ei niinkään omana konstruktionaan. (Kronqvist & Kumpulainen 2011, 15; Kinos & Virtanen 2001, 137-138; Alanen 2001, 166.) Tästä osoituksena voidaan pitää muun muassa sitä, että päivähoidon asiakkaiksi määritellään usein ensisijaisesti vanhemmat tai perheet kokonaisuudessaan, huolimatta siitä, että lapset itse viettävät siellä suurimman osan päivästänsä (Alanen & Bardy 1990, 55). Tutkimuksessani lasten ja aikuisten välisiä suhteita osallisuuden näkökulmasta tarkastellaan lapsille hyvin tutussa instituutiossa – päiväkodissa.

2.1 Osallisuus lapsilähtöisyyden pedagogisena ilmentäjänä

Lasten osallisuudesta puhuttaessa esille nousee usein myös lapsilähtöisyyden käsite. Tämä saattaa johtua siitä, että lasten osallisuutta voidaan pitää lapsilähtöisen pedagogiikan toiminnallisena ilmentymänä. Osallisuus on keino yhdistää lasten ja aikuisten maailmat keskenään, sillä lasten osallisuuden mahdollistamiseen pyrkivä aikuinen pystyy valtaansa tasapainottamalla kuuntelemaan lasten ajatuksia, kehittämään heidän ideoitaan ja mahdollistamaan heidän toiveitaan. (Rasku-Puttonen 2006, 113; Kinos 2001, 33.) Lapsilähtöinen kasvatus puolestaan korostaa lasten henkilökohtaisten mielenkiinnonkohteiden merkitystä, lapsen potentiaalista subjektiivisuutta ja aktiivista toimijuutta, mutta myös aikuisen ja lapsen tasavertaista toimimista yhteistyössä. (Huttunen 1989, 30, 46; Järvinen ym. 2011, 36.) Toisinaan osallisuus saatetaan jopa mieltää lapsilähtöisyyden synonyymiksi, mutta todellisuudessa osallisuus korostaa yhteisöllisyyttä yksittäisen lapsen sijaan - siten se on siis paljon laajempi yhteiskunnallinen käsite kuin lapsilähtöisyys (Stenvall & Seppälä 2008, 3-4; Hännikäinen & Rasku-Puttonen 2006, 14).

Lapsilähtöisellä kasvatusideologialla on pitkä juuret, jotka ulottuvat aina Friedrich Fröbelin (1782-1852) ajoille asti. Fröbel koki, että lapsen on saatava olla maailman keskipiste. Myös valistuskirjailija Jean Jacques Rousseau (1712-1778) vaikutus näkyi selvästi vielä 1900-luvun alkupuolen lapsikeskeisessä kasvatusajattelussa. Rousseau, kuten Fröbelkin, puolusti lapsen hyvyyttä, aktiivisuutta ja yksilöllisyyttä. Rousseau kuitenkin painotti, että lasta ei saanut pakottaa omaksumaan mitään sellaista, mistä hän ei itse ollut kiinnostunut – näin ollen aikuisen rooli kasvattajana oli tuohon aikaan suhteellisen mitätön. (Hytönen 2008, 13, 21.) Välillä lapsilähtöisyyden merkitys kuitenkin unohtui ja lasten omaehtoisten oppimisprosessien tilalle nostettiin behavioristiset aikuisjohtoiset tuokiot, tätä aikaa voidaan kasvatustieteessä kutsua myös tuokiokeskeisyyden vaiheeksi. Behaviorismin valtakauden ja pedagogisen hapuilun jälkeen tie lapsen aktiiviseen toimijuuteen ja kasvatukselliseen lapsilähtöisyyteen avautui jälleen 1990-luvun jälkeen. (Niiranen & Kinos 2001, 67, 72; Hujala, Puroila, Parrila-Haapakoski & Nivala 1998, 57.) Huolimatta lapsilähtöisen pedagogiikan pitkästä historiasta, emme ole vielä löytäneet keinoja juurruttaa sitä arjen kasvatuskäytäntöihin. Tähän ongelmaan ratkaisua voidaan hakea lasten osallisuudesta ja sen systemaattisesta toteuttamisesta.

Kasvatustoiminta määritelläänkin yleensä joko lapsilähtöiseksi tai aikuislähtöiseksi (Karlsson 2001, 51). *Lapsilähtöisyys* käsitteenä on saanut kasvatusalalla mitä erilaisimpia tulkintoja. Kyseisen käsitteen epäselvyys ja monimuotoisuus voivatkin olla selityksiä sille, miksi lapsilähtöisyydestä on toimivan käytännön sijaan osittain tullut pelkkä kulunut fraasi, jonka todellinen merkitys ei ole selvä edes ammattikasvattajille. (Kalliala 2012, 50; Lehtinen 2000, 196; Tahkokallio 2000, 23.) Kinos (2001) toteaa artikkelissaan, että lapsilähtöisen kasvatuksen todellista merkitystä ei useinkaan tiedetä, vaan *lapsilähtöisyys* mainitaan vain kritiikiksi vallitsevaksi oletetulle aikuislähtöisyydelle. *Aikuislähtöisyydellä* (vrt. *aikuisjohtoisuus*) puolestaan tarkoitetaan yleensä pelkästään aikuisten intresseistä ja toiveista lähtevää aikuisjohtoista toimintaa. (Hujala, Puroila, Parrila & Nivala 2007, 55; Kinos 2001, 26; Niiranen & Kinos 2001, 75). Lapsilähtöisyyttä ei kahtia jaottelusta huolimatta voida täysin irrottaa aikuisjohtoisuudesta, sillä lapset tarvitsevat kehittyäkseen jatkuvaa tukea ja ohjausta. Lapsesta lähtevä kasvatusmalli haastaa varhaiskasvattajat antamaan enemmän tilaa lapsen omaehtoiselle toimijuudelle ja uudentyylliselle neuvottelukulttuurille. Tämä herättää useissa aikuisissa ahdistusta ja epävarmuutta, joka voi osaltaan selittää

kasvatuskäytäntöjen hidasta muuttumista. Todellisuudesta huolimatta valtakunnallinen trendi on nimetä kaikki kasvatustoiminta lapsilähtöiseksi, sillä yleisesti ottaen kasvatusalan asiantuntijoiden keskuudessa ollaan yhtä mieltä siitä, että *lapsilähtöisyys* on haasteistaan huolimatta hyvä, ja *aikuislähtöisyys* huono asia. (Kalliala 2008, 22; 2012, 47; Korhonen 1989, 73-77.) Selvyynen vuoksi todettakoon, että aiemmin kasvatusalan diskursseissa käytettiin *lapsikeskeisyyden* käsitettä, mutta nykyään sen on ainakin osittain korvannut *lapsilähtöisyys* (Järvinen ym. 2011, 35).

Omassa tutkimuksessani siirrän päähuomion lapsilähtöisyyden sijaan lasten osallisuuteen ja sen toteuttamiseen käytännössä. Lapsilähtöisyyden ja osallisuuden yhtenemien vuoksi on kuitenkin tärkeää tuntea myös lapsilähtöisyyden käsite.

2.2 Näkökulmia osallisuuteen

Tässä luvussa hyödynnän lasten osallisuudesta tehtyä aiempaa tutkimusmateriaalia. Osallisuuden määrittelemisen ei ole ongelmatonta ja pystyäkseen tutkimaan osallisuutta luotettavasti, on minun avattava kyseinen käsite mahdollisimman monipuolisesti. Osallisuutta voidaan tarkastella joko lasten (lapsi toimijana) tai aikuisten näkökulmasta (pedagogiikka), mutta sillä on myös vahva relationaalinen luonne (vuorovaikutus, yhteisöllisyys ja tasa-arvo). Päivähoidon toimintaympäristössä osallisuus saa paljon erilaisia merkityksiä tulkitsijasta riippuen, mutta usein lasten osallisuutta on myös kuvattu muun muassa rinnakkaisilmaisuin *yhteiseen toimintaan perustuva, dialogiin perustuva, vuorovaikutusta korostava ja tasa-arvoisuuteen pyrkivä*. (Turja 2011, 46; Johansson & Sandberg 2010, 240; Venninen, Launonen & Ojala 2010, 17; 126; Lehtinen 2009, 90-92; Stenvall & Seppälä 2008, 10; Kirby, Lanyon, Cronin & Sinclair 2003, 5; Karlsson & Riihelä 1991, 31.) Kun lasten osallisuuden nimikkeet vaihtelevat ja sisältö jätetään epäselväksi ja konkretisoimattomaksi, niin moni joutuu pohtimaan mitä ”oikeus osallisuuteen” itse asiassa tarkoittaa (Satka & Moilanen 2004, 128).

Osallisuuden tarkastelu lasten näkökulmasta nostaa keskeiseksi käsitteeksi toimijuuden. Hieman yksinkertaistaen voidaan toimijuudella tarkoittaa aktiivista, osaavaa, luovaa, sosiaalista ja tuottavaa yksilöä, joka on jatkuvassa vuorovaikutussuhteessa

kanssatoimijoidensa kanssa. Lapsilla toimijuus ilmenee myös aloitteellisuutena, kykyä esittää omia mielipiteitään ja ajatuksiaan sekä taitona pyytää apua. (Lehtinen 2009, 92; Lehtinen 2000, 19-20; Kronqvist & Kumpulainen 2011, 43.) Toimijuus näkökulman mukaan osallisuus tarkoittaa siis lapsen mahdollisuutta vaikuttaa fyysisesti ja verbaalisesti häntä itseään koskeviin asioihin (Stephenson, Gourley & Miles 2004, 5). Venninen ym. (2010, 17) lisäävät, että osallisuus edellyttää lapselta myös valintojen tekoa ja päätöksiin osallistumista, toisin sanoen tietynlaisen vastuun ottamista. Lapsen nostaminen passiivisesta osallistujasta aktiiviseksi toimijaksi tuottaa lapselle osallisuuden kokemuksia, jotka puolestaan vahvistavat lapsen toimijuutta yhteisöissä. (Johansson & Sandberg 2010, 323.) Positiivisen noidankehän syntyminen vaikuttaa näin kumulatiivisesti lasten osallisuuteen.

Lasten toimijuuden, ja sitä kautta myös osallisuuden toteutuminen riippuu hyvin pitkälti aikuisista. Lapsilta ei ole aiemmin totuttu kysymään, vaan heitä koskeva tieto on pääasiassa hankittu aikuisilta. Lapsilähtöinen pedagogiikka vaatii toteutuakseen käytännön menetelmän, johon lasten osallisuuden lisääminen soveltuu verrattain mainiosti. Osallisuuden toteutuminen edellyttää kuitenkin lasten toiveiden ja mielipiteiden selvittämistä sekä lapsen äänen kuulemistä. Osallisuutta tulee kuitenkin harjoitella yhdessä aikuisen kanssa, etteivät vaatimukset kasva lapselle yhtäkkiä liian suuriksi. Mitä pienemmästä lapsesta on kyse, sitä suuremmaksi kasvattajan rooli muuttuu. (Turja 2010, 1; Venninen ym. 2010, 18; Rasku-Puttonen 2006, 113; Kinos 2001, 33.) Jos lasten ajatellaan kykenevän toimimaan ilman aikuisten tarjoamaa tukea ja ohjausta, voi osallisuus kääntyä myös lapsia itseään vastaan (Kiili 2006, 12). Lasten vapauden lisääminen ja vallan tasapainottaminen ei saa merkitä lasten jättämistä oman onnensa nojaan, vaan lasta osallistavan varhaiskasvatuksen tulee olla jatkuvaa tavoitteellista toimintaa. Ratkaisu ei siis ole kasvattajan roolin kieltäminen – vaan aito yhteisöllisyys ja laadukas pedagogiikka. (Korhonen 1989, 73-77.)

Jatkuva vuorovaikutus lapsen ja aikuisen välillä nostaa osallisuuden käsittelyssä keskiöön osallisuuden relationaalisen luonteen. Osallisuuteen kutsuvan vuorovaikutuksen tulee perustua molemminpuoliseen kuuntelemiseen sekä vahvaan dialogiin, jossa jokainen puhuu omalla kielellään, oman persoonansa kautta. (Venninen ym. 2010, 17; Bae 2009, 396-397; Nurmi & Rantala 2011, 140.) Tutkimusten mukaan aikuisen aito läsnäolo, turvallisuus ja merkityksellinen vuorovaikutus houkuttelevat

lasta osallistumaan vuorovaikutteiseen toimintaan. Vuorovaikutuksessa lapsi puolestaan pääsee harjoittelemaan sosiaalisia ja ongelmanratkaisuun liittyviä taitojaan, jotka puolestaan tukevat lapsen kokonaiskehitystä. (Karlsson & Riihelä 1991, 31; Nurmi & Rantala 2011, 126.) Kuulluksi tullut lapsi on myös motivoituneempi jatkamaan vuorovaikutusta (From & Koppinen 2012, 25). Osallisuuden liittyminen yhteisöllisyyteen nostaa esille myös sen tosiseikan, että kasvatuksellinen painopiste on pikku hiljaa siirtymässä lasten yksilöllisyyden korostamisesta kohti yhteisöllisempää otetta (Turja 2011, 46).

Osallisuuden määrittelyssä on syytä erottaa toisistaan osallisuus (participation) ja osallistuminen (taking part), sillä niistä puhutaan usein samassa merkityksessä. Osallisuus ei ole vain osallistumista toimintaan, vaan osallisuudessa on tärkeää se, että yksilöllä on mahdollisuus vaikuttaa siihen toimintaan, johon hän kulloinkin osallistuu. (Turja 2010, 33; Kirby ym. 2003, 5.) Osallisuuden toteutumiseksi ei siis riitä, että lapset ovat mukana toiminnassa ja osallistuvat vain passiivisesti aikuisen ohjaamaan toimintaan. Osallisuudessa tulee aina olla mukana lapsen omasta toiminnasta tai ideasta peräisin olevaa ainesta. Toisin sanoen osallistumisen taso ja siihen sitoutuminen määrittävät lapsen osallisuuden. Osallistumista voidaan pitää osallisuutena, mikäli lapsella on mahdollisuus itse vaikuttaa toiminnan kulkuun tai sen syntyyn - toisinaan osallisuus voi olla myös osallistumisesta kieltäytymistä. (Thomas 2000, 175; Hart 1999, 42; Nurmi & Rantala 2011, 140.)

Huolimatta siitä, että lasten osallisuutta pidetään yhtenä laadukkaan varhaiskasvatuksen peruselementeistä, ovat osallisuustutkimukset osoittaneet, että lasten vaikutusmahdollisuudet päivähoitossa ovat edelleen hyvin rajalliset. Aikuiset saattavat poimia lapsilta nousevia ideoita toiminnansuunnittelun pohjaksi tai lapset saavat esittää tuokioilla yksittäisiä leikki- tai laulutoiveita, mutta todellista yhteistä toiminnansuunnittelua, ideointia ja neuvottelua ei juurikaan toteuteta. (Turja 2011, 45; 2007, 171-172; Pekki & Tamminen 2002, 10-12; Sheridan & Pramling Samuelsson 2001; Miljeteig-Olssen 1992, 216.)

Aula (2011, 35) uskoo, että aikuiset kuvittelevat tietävänsä lasten asiat paremmin kuin he itse, tai sitten aikuiset eivät vain luota lasten kyvykkyyteen tarpeeksi. Aikuisia saattaa vaivata myös pelko oman ammatillisuuden luhistumisesta tai auktoriteetin menettämisestä. Tämä on kuitenkin lapsen oikeuksien virhetulkintaa, sillä aikuisella säilyy aina lopullinen päättäjän ja kasvattajan vastuu. Lasten osallisuuden toteutumista ja lasten oma-aloitteisuutta rajoittavat myös ulkoiset tekijät; kuten työntekijöiden työajat, lasten ja työntekijöiden vaihtuminen, suuret lapsiryhmät, kiire sekä ahtaat ja epäkäytännölliset tilat. (Aula 2011, 35; Stenvall & Seppälä 2008, 22-23; Niiranen 1993, 7.)

Lapsilähtöisyyden ja osallisuuden kuvitellaan kukoistavan lasten vapaassa, omaehtoisessa leikissä. Todellisuudessa useat toimintavaihtoehdot ovat aikuisten valmiiksi sanelemia – sama koskee tilojen ja tavaroiden käyttömahdollisuuksia. (Ahola 2012, 25; Bae 2009, 401; Turja 2007, 171-172; Karlsson 2000, 51; Tahkokallio 2000, 23.) Tämä pistää miettimään myös leikin todellista vapautta. Lasten ja aikuisten yhteisen kulttuurin luominen edellyttääkin, etteivät aikuiset vetäydy liian kauaksi lasten leikistä, vaan ryhtyvät rohkeasti harrastamaan riskinottoa ja toteuttamaan uusia toimintatapoja. Turjan (2007, 170-171) mukaan aikuisten uudenlainen suhtautuminen saa aikaan muutoksen myös lapsissa. Muutoksen seurauksena lapset tulevat tietoisiksi omasta osallisuudestaan ja voivat tuntea ylpeyttäkin omista ideoistaan. Näin ollen tiukoista rutiineista luopuminen antaa tilaa uusille mahdollisuuksille ja osallisuuden toteutumiselle (Venninen ym. 2010, 18). Lasten osallisuutta näyttävät siis rajoittavan sekä aikuisten asenteet että käytössä olevat resurssit. Suurin haaste lienee kuitenkin se, että lapsille sopivat osallisuustavat puuttuvat. Tällaisia tapoja ei käytännön tasolla ole juurikaan nimetty, mikä puolestaan mahdollistaa lasten osallisuuden ohittamisen. Sopivien osallisuuskäytänteiden kehittäminen vaatii yleisten ajattelutapojen muutosta sekä etsimistä ja kokeilemista yhdessä lasten kanssa. (Eskel & Marttila 2013, 77; Satka & Moilanen 2004, 143; Nurmi & Rantala 2011, 140.)

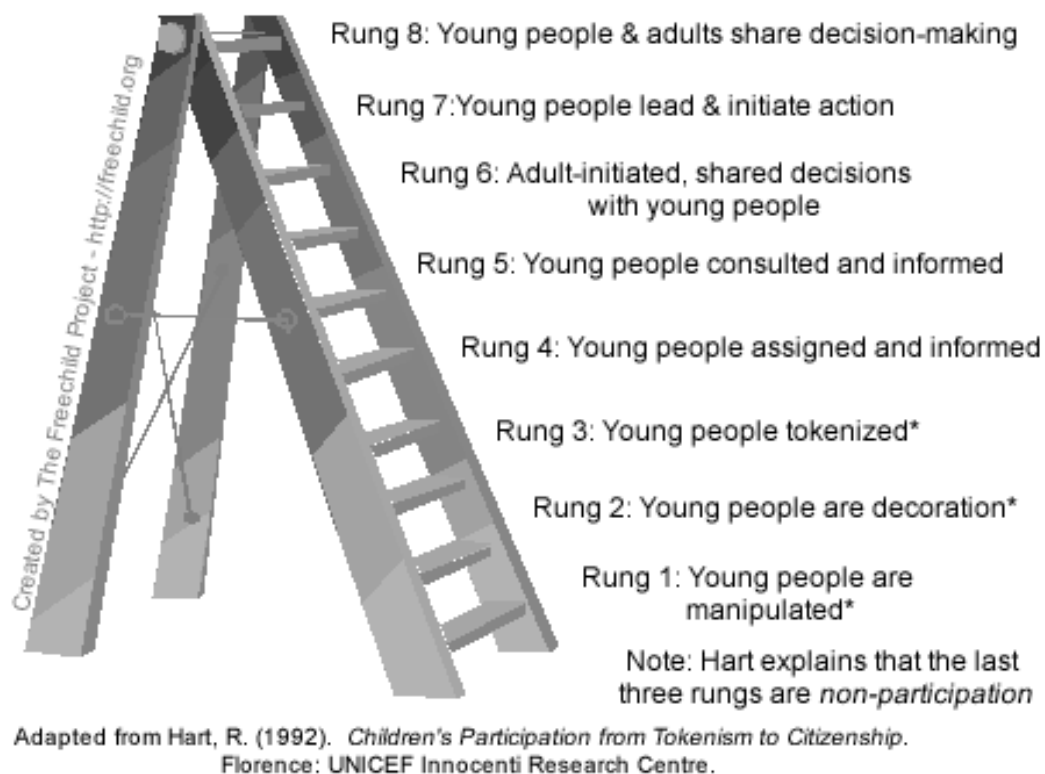
2.3 Osallisuus käytäntöön – toimintatapoja ja malleja

Osallisuus on hyvin monitahoinen ja -tasoinen käsite. Pelkän *osallisuus* käsitteen avaaminen ei itsessään riitä sen toteuttamiseen käytännössä – tämä on käynyt selväksi viime vuosikymmenien aikana. Näin ollen useat tutkijat ovat pyrkineet havainnollistamaan osallisuutta, mitä erilaisimmilla malleilla ja kuvioilla. Tämän tutkimuksen kannalta osallisuuden operationalisoiminen on erittäin tärkeää, jotta sen toteutumista ja mahdollisuuksia vuorohoidon kentällä voidaan ylipäänsä tutkia. Seuraavaksi kuvaan kansainvälisen osallisuus –tutkimuksen keskeisimpiä malleja, joiden pohjalta osallisuutta on tavanomaisesti pyritty tulkitsemaan. Lopuksi tehdään kurkistus suomalaiseen osallisuuden tutkimukseen, jonka tarkoituksena on puolestaan luoda kuva siitä, miten osallisuus näyttäytyy nykyisen tutkimustiedon varassa suomalaisessa varhaiskasvatusympäristössä. Aineistonkeruumenetelmässäni käytetyt *osallisuuden elementit* pohjautuvat seuraaviin malleihin.

2.3.1 Roger Hart – osallisuuden portaat

Yksi tapa tarkastella osallisuuden muotoutumista, on tutkia Roger Hartin (1992) kehittämää lasten osallisuuden porrasmallia (kuvio 1). Kyseinen malli pohjautuu Arnsteinin jo 1960-luvulla laatimaan osallisuus portaikkoon, jonka tarkoituksena oli kuvata kansalaisten yhteiskunnallisen osallistumisen kehittymistä. Hartin mallissa osallisuuden nähdään muotoutuvan sen mukaan, kuinka paljon lapsille annetaan tietoa toiminnasta ja mahdollisuuksia vaikuttaa toimintaan sekä olla mukana toiminnan suunnittelussa ja toteutuksessa. Mitä vähemmän lapset tietävät toiminnan taustoista ja toimintaan liittyvistä asioista ylipäänsä, sitä vähemmän he valtaistuvat ja kokevat osallisuutta. (Turja 2010, 34; Kirby ym. 2003, 23.) Tätä mallia voidaan kritisoida siitä, ettei se ota huomioon osallisuuden subjektiivista kokemusta, vaan osallisuuden toteutumista tarkastellaan aina suhteessa aktiivisuuden määrään. Kritiikki nostaa esille kysymyksen siitä, miten esimerkiksi alle 3-vuotiaat tai erityistä tukea tarvitsevat lapset tulevat yhteisössä kuulluksi ja saavuttavat osallisuuden kokemuksen. (Eskel & Marttila 2013, 79.)

Roger Hart's Ladder of Young People's Participation

KUVIO 1 Roger Hartin (1992) lasten osallisuuden portaat

Mallissa on yhteensä kahdeksan porrasta ja ne kuvaavat lasten osallisuuden toteutumisen tasoja. Kolmella alimmalla portaalla osallisuutta ei esiinny lainkaan, vaan niiden kohdalla korostuu aikuisen tarkoitusperistä lähtöisin oleva lasten mukaan ottaminen ja näennäinen lasten kuuleminen. Aikuiset voivat esimerkiksi järjestää päiväkodissa lasten juhlat, joihin lapset osallistuvat, mutta joiden suunnittelusta ja toteutuksesta vastaavat aikuiset. Mitä korkeammalla portaissa edetään, sitä vahvemmin lasten osallisuus toteutuu: portaiden keskivaiheilla lapset ovat tietoisia toiminnan tarkoitusperistä ja he pääsevät vaikuttamaan toimintaan aikuisten määrittelemissä puitteissa, mutta ylimmillä portailla lapset tekevät jo itsenäisesti aloitteita ja ovat tasavertaisesti mukana päätöksenteossa sekä toiminnan suunnittelussa. (Hart 1999, 43-45; Turja 2010, 34.) Hart kuitenkin korostaa, että lapsilla itsellään tulisi olla mahdollisuus määritellä oman osallisuutensa taso. Tarkoituksena ei siis ole, että aina tavoitellaan kaikista korkeinta porrasta, vaan että lapsille annetaan mahdollisuus myös itse valita oman aktiivisuutensa taso. (Hart 1999, 42.)

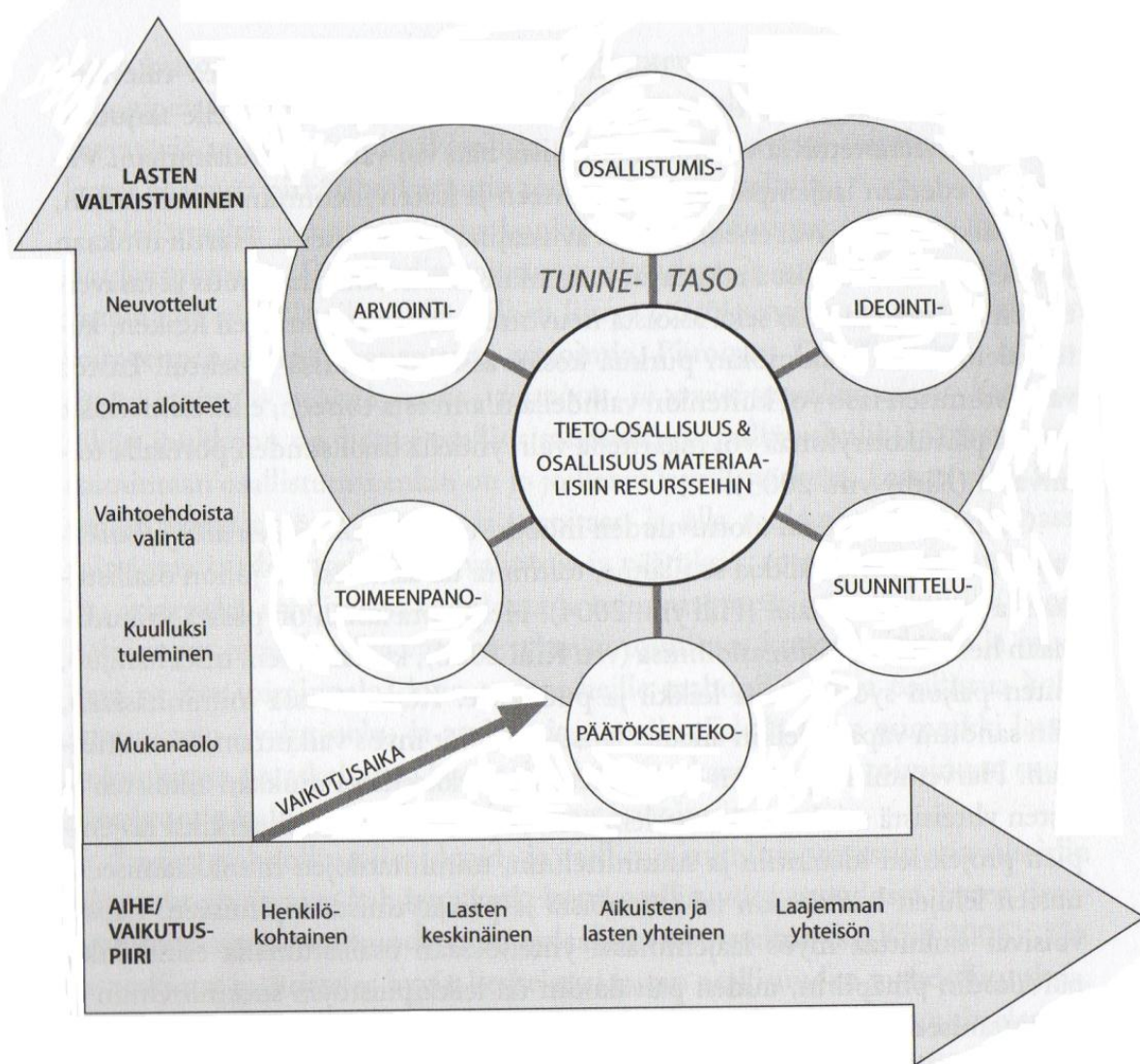
2.3.2 Harry Shier – osallisuuden tasomalli

Vastaavanlaisen mallin on myöhemmin kehitellyt Harry Shier (2001). Aiemmin osallisuutta koskevassa kirjallisuudessa on lähes poikkeuksetta viitattu edellä esiteltyyn Roger Hartin ainutkertaiseen osallisuuden portaakkoon, mutta nykyään myös Shierin osallisuuden tasomalli saa kirjallisuudessa viittauksia osakseen (mm. Eskel & Marttila 2013, 79; Turja 2010, 35). Shierin mallissa osallisuutta tarkastellaan koko ajan lapsen ja aikuisen välisen vuorovaikutuksen kautta, kun taas Hartin mallissa myös lasten itsenäisyys nousee esille. Shierin tasomallista on kuitenkin mahdollisuus saada osallisuuteen kutsuvaan vuorovaikutukseen monipuolisia käytännönvälineitä, pelkän teoretisoinnin rinnalle. (Shier 2001, 107-109.) Malli (ks. liite 1.) koostuu kaikkiaan viidestä eri osallisuuden tasosta, joista jokainen on jaoteltu kolmeen eri sitoutuneisuuden asteeseen. Tasot ovat hierarkiassa keskenään siten, että ensimmäisellä tasolla osallisuus rajoittuu vain lasten kuulemiseen, kun taas viidennellä tasolla lapset jakavat aikuisen valtaa ja vastuuta myös päätöksenteossa. Lasten osallisuuden määrä siis lisääntyy tasolta toiselle siirryttäessä. Jokaisesta osallisuuden tasosta voidaan lisäksi erottaa kolme eri sitoutuneisuuden astetta, jotka ovat välttämättömiä osallisuuden toteutumisen kannalta. Näitä asteita ovat: *avautuminen*, *mahdollistaminen* ja *velvoittaminen*. (Shier 2001, 110.)

Avautumisella tarkoitetaan niin sanottua lähtötilannetta, jolloin aikuinen on ikään kuin valmis toiminnallaan lisäämään lasten osallisuutta. Ensimmäinen sitoutumisen askel on saavutettu esimerkiksi silloin, kun kasvattaja päättää muuttaa toimintatapojaan ja kiinnittää systemaattisesti huomiota lasten aloitteisiin. Seuraava sitoutumisen aste, *mahdollistaminen*, puolestaan kartoittaa sitä, kohtaavatko tavoitteet käytännön. Onko aikuisilla todellisuudessa keinoja tuoda lasten osallisuus näkyväksi? Tämä aste saavutetaan silloin, kun ammattilaisilla on käytössään vaadittavat resurssit, tiedot ja taidot osallisuuden lisäämiseksi. Viimeinen, *velvollisuuden aste*, voidaan nähdä saavutetuksi silloin, kun uudet toimintatavat on sisäistetty ja osallisuuden tavoitteet on siirretty osaksi jokapäiväistä toimintakulttuuria. Malli tarjoaa jokaisen osallisuuden tason ja sitä vastaavan sitoutuneisuuden asteen kohdalla myös suuntaa antavan kysymyksen, johon vastaamalla aikuinen voi arvioida omaa toimintaansa suhteessa lasten osallisuuteen. Kysymykset antavat lisäksi vihjeitä siitä, miten tulisi toimia, jotta seuraavan osallisuuden tason saavuttaminen olisi mahdollista. (Shier 2001, 109-110.)

2.3.3 Osallisuustutkimus suomalaisessa varhaiskasvatuksessa

Suomalaisen varhaiskasvatuksen kentällä osallisuutta on tutkittu verrattain paljon. Seuraavaksi kokoon joitain tämän tutkimuksen kannalta oleellisia tuloksia yhteen, sitoen ne Leena Turjan (2011) lasten osallisuuden moniulotteisuus –malliin (ks. kuvio 2).

KUVIO 2 Leena Turjan (2011) lasten osallisuuden moniulotteisuus

Turjan (2011) mallissa esitellään erilaisia näkökulmia, joiden pohjalta osallisuuden toteutumista käytännössä voidaan tarkastella. Ensimmäinen ulottuvuus käsittelee lasten ja aikuisten välistä valtasuhdetta ja onkin siten nimetty *valtaistumisen ulottuvuudeksi*. Tätä ulottuvuutta edustaa myös aiemmin esitelty Hartin (1995) porrasmalli. Keskeistä näissä molemmissa malleissa on se, miten paljon tietoa jaetaan siitä toiminnasta ja

ympäristöstä, johon lapset osallistuvat, ja missä määrin lapset saavat itse vaikuttaa kyseiseen toimintaan sekä omaan osallisuuteensa siinä. Tiivistetysti voidaan sanoa, että mitä enemmän lapsilla on tietoa toiminnasta ja sen tavoitteista, ja mitä enemmän he saavat olla mukana ideoimassa ja päättämässä toiminnasta, sitä enemmän he valtaistuvat ja ovat osallisia. Valtaistumiseen vaikuttaa tietenkin myös ikätaso ja kyky osallistua vuorovaikutukseen. Pienimpien lasten kohdalla osallisuus alkaa mukana olosta, kuulluksi tulemisesta ja aidoista valinnan mahdollisuuksista. Vaihtoehtoja tulee kuitenkin antaa tarpeeksi, jotta lapsi voi saavuttaa todellisen vaikuttamiskokemuksen. Lapsen kasvaessa myös vaikuttamisen mahdollisuudet lisääntyvät, jolloin lasten ideoinnin ja toiminnan tulisi nousta keskipisteeseen. (Turja 2011, 49-50; Piironen 2007, 12.)

Osallisuuden toteutumistaso voi vaihdella tilanteesta toiseen, näin ollen toinen ulottuvuus koostuukin *osallisuuden aiheesta ja vaikutuspiiristä*. Tässä ulottuvuudessa osallisuus määrittyy sen perusteella, ketä kaikkia se tilanne, asia tai toiminta koskee, johon osallistutaan tai vaikutetaan. Helpoimmin lapset pääsevät vaikuttamaan henkilökohtaisiin asioihinsa, kuten esimerkiksi siihen, mitä he syövät tai juovat, sekä keskinäisiin toimiinsa esimerkiksi vapaassa leikissä. Vielä toistaiseksi lapsia otetaan harvemmin mukaan aikuisten päätöksentekoon tai toiminnansuunnitteluun. (Kettunen 2012, 28; Turja 2011, 50; 2010, 6.)

Kolmas Turjan (2011) määrittelemä ulottuvuus käsittelee aikaa ja on siis nimeltään *ajallinen ulottuvuus*. Lasten osallisuuden mahdollistava toiminta voi olla joko lyhyt- tai pitkäkestoista, ja sillä voi olla kertaluontoisia tai kauaskantoisia vaikutuksia. Tästä esimerkkinä Turja nostaa esille muun muassa lasten suunnitteleman yksittäisen metsäretken ja päiväkotiympäristön suunnitteluprosessin välisen eron. Neljänneksi lasten osallisuus kiteytyy käytännön toimintaprosesseihin, joita tässä mallissa esitetään olevan *osallistumis-, ideointi-, suunnittelu-, päätöksenteko-, toimeenpano- ja arviointiosallisuus*. Näistä neljä ensimmäistä on alun perin esitelty Piironen (2007, 8-9) osallisuus oppaassaan. Turjan mukaan kaikki toimintaprosessit riippuvat kahdesta osallisuuden muodosta, *tieto-osallisuudesta ja osallisuudesta materiaaleihin*. Lasten on suorastaan mahdotonta osallistua päätöksentekoon, suunnitteluun tai ideointiin, jos he eivät tiedä omista mahdollisuuksistaan, roolistaan yhteisössä tai esimerkiksi yhteiseen käyttöön hankituista välineistä ja tarvikkeista. Aikuisen tehtävä on jakaa lapsille tietoa

siten, että he pystyvät sen vastaanottamaan, ymmärtämään ja muistamaan. Pystyäkseen toteuttamaan suunnitelmansa ja rakentamaan toimintaansa lapset tarvitsevat myös tietyt välineet ja tilat, myös tässä suhteessa aikuinen on avainasemassa. Tilojen ja välineiden saatavuus vaikuttaa siis ratkaisevasti osallisuuden toteutumiseen käytännössä. (Turja 2011, 50-51; Piironen 2007, 11.)

Osallisuuden toteutumista voidaan mitata sillä, kuinka hyvin lapset saavat osallistua edellä esitettyjen toimintaprosessien, eli esimerkiksi päiväkotitoiminnan sisällön suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin. (Nurmi & Rantala 2011, 149.) Päiväkodin arjessa on monenlaisia spontaaneja tilaisuuksia, mutta myös tietoisesti järjestettyjä mahdollisuuksia lasten osallisuudelle (Turja 2011, 48). Tällaisia ovat Turjan (2011, 43) mukaan esimerkiksi lasten kokoukset, lapsille suunnatut toiminnan arviointilomakkeet, lapsen portfoliokeskustelut, lapsikohtaisten suunnitelmien laatimistilaisuudet sekä lasten ja vanhempien yhteiset aloitelaatikot. Stenvall ja Seppälä (2008, 29) lisäävät edellisiin vielä sadituksen, erilaiset projektit sekä lasten ideoiden toteuttamisen ja eteenpäin viemisen. Osallistuessaan toiminnan suunnitteluun ja toteuttamiseen lapsi saa kokemuksia päätöksenteosta ja vaikuttamisesta, joka on puolestaan tärkeää motivaation kannalta – tärkeää on kuitenkin muistaa osallisuuden vapaaehtoisuus. (Turja 2011, 43; Venninen ym. 2010, 17.) Spontaanisti toimiva osallisuus vaatii kuitenkin, että osallisuuden toimintakulttuuri on sisäistetty varhaiskasvatuksen henkilökunnan keskuudessa (Stenvall & Seppälä 2008, 25; Nurmi & Rantala 2011, 140).

Tässä tutkimuksessa osallisuus nähdään monimuotoisena ilmiönä, jossa on useita eri ulottuvuuksia ja yksityiskohtia. Lasten osallisuuden nähdään mahdollistuvan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja sisältävän erilaisia osallisuuden muotoja. Tutustuttuani useisiin lasten osallisuutta kuvaaviin malleihin, sain hyvän orientaation tutkimukseni pohjaksi. Kuitenkin Turjan (2011) malli kokoaa yhteen kaikki tärkeät lasten osallisuuden rakentumiseen liittyvät osatekijät, joten siksi se toimii myös oman osallisuuskäsitykseni keskeisimpänä pohjana (ks. kuvio 2.) Turjan mallin soveltuvuus tähän tutkimukseen perustuu osaltaan myös siihen, että se on kaikista edellä esitellyistä osallisuuden tasoista ja kuvioista kaikista parhaiten liitettävissä varhaiskasvatuksen toimintaympäristöön. Lisäksi se tuo monipuolisesti esille erilaiset osallisuuden muodot varhaiskasvatuksen jatkumoilla.

3 VUOROHOIDO JA LASTEN OSALLISUUS

Globaali yhteiskuntarakenteen muutos on ajanut yhä useamman lapsiperheen tilanteeseen, jossa aikuisten on tehtävä töitä arkipäivien lisäksi myös iltaisin, öisin ja viikonloppuisin. Tiivis, perhekeskeinen lapsuus ja yhteinen aika lasten ja vanhempien välillä on yhä harvinaisempaa (Järvinen ym. 2011, 15; Kröger 2005, 206; Strazdins, Korda, Lim, Broom & D'Souza 2004, 1517; Suorsa 2001). Tämä ei suinkaan tarkoita sitä, että perhe olisi hävinnyt lapsen elämästä tai että perheen merkitystä sopisi missään tilanteessa vähätellä. Lasten elämään on vain ilmaantunut paljon muitakin tärkeitä ihmisiä, vaikuttajia ja toimintaympäristöjä. (Jans 2004, 28; Satka & Moilanen 2004, 127-128.) Nykytilanne herättää kuitenkin pohtimaan, miten lasten hyvinvointi turvataan, kun huoli lasten yhteiskunnallisesta syrjäytymisestä ja asemasta kasvaa samaa vauhtia kuin perheinstituutiot murenevat ja menettävät asemaansa lasten elämässä (Strazdins ym. 2004, 1518).

Vuorotyöläisten määrä on viime vuosikymmenien aikana selvästi lisääntynyt ja yhä useampi vuorotyöntekijä on joko perheellinen tai yksinhuoltaja (Han 2005, 137). EU:n työvoimatutkimuksesta (1998) käy ilmi, että esimerkiksi yötyötä (klo 23.00 - 06.00) tekee säännöllisesti tai epäsäännöllisesti yhteensä 350 000 suomalaista. Työelämässä perheen on aina ajateltu olevan ihmisten yksityisasiasia, joka puolestaan on johtanut siihen, ettei työelämässä myöskään ole osattu ajatella, minkälaiset ehdot työaikajärjestely lapsiperheille asettaa. Yritykset ja organisaatiot ovat tuudittautuneet ajatukseen, että työn ja perheen yhteensovittaminen koskee vain ihan pienten lasten vanhempia ja sekin ongelma on paikattu päivähoidon avulla – todellisuudessa vaikutus on paljon monisyisempi. (Salmi 2004, 129.) Monet lapset viettävätkin suurimman osan päivästänsä – ja toiset yöstänsä – päiväkodissa. Yhä tavallisemmaksi muuttuva vuorotyö on pakottanut varhaiskasvatusjärjestelmän tarjoamaan palveluitaan myös epätyypillisinä

vuorokauden aikoina, jotta lasten laadukas hoito ja kasvatus olisi turvattu. Vuorohoito sisältää kuitenkin paljon erityispiirteitä, jotka voidaan nähdä myös riskinä lapsen kehitykselle. Siksi ympärivuorokautisen hoidon ja vanhempien epätavallisten työaikojen vaikutuksia lasten hyvinvointiin on myös kyseenalaistettu. (Presser & Ward 2011, 4; Färkkilä, Kahiluoto & Kivistö 2005, 46-47; Kröger 2005, 206; Strazdins ym. 2004, 1524; Anme & Segal 2003, 142.) Seuraavaksi avaan vuorohoitoa käsitteenä ja yhtenä varhaiskasvatuksen osa-alueena. Lopuksi tarkastelen vuorohoidon toimintakulttuurin suhdetta lasten osallisuuteen ja sen toteuttamiseen varhaiskasvatuksessa.

3.1 Vuorohoito osana varhaiskasvatusta

Vuorohoito on osa valtakunnallista varhaiskasvatusta, mutta päivähoiton lainsäädännöstä puuttuvat vuorohoitoa koskevat erilliset säädökset. Tämä tarkoittaa sitä, että jokainen kunta joutuu määrittelemään itse kunnassaan toteutettavan vuorohoidon laajuuden ja siihen liittyvät linjaukset. Lain ja varhaiskasvatusta linjaavien asiakirjojen mukaan päivähoitoa on kuitenkin pyrittävä järjestämään siten, että se edistää lapsen kokonaisvaltaista kehitystä ja hyvinvointia, tarjoaa lapselle sopivan hoitopaikan ja tarvittavan hoitomuodon siinä laajuudessa ja sinä vuorokauden aikana, jona sitä tarvitaan. Lisäksi ammattilaisten tulisi omalta osaltaan tarjota lapselle jatkuvat, turvalliset ja lämpimät ihmissuhteet, toteuttaa lapsen kehitystä monipuolisesti tukevaa toimintaa sekä järjestää lapsen lähtökohdat huomioon ottaen suotuisa kasvuympäristö. (Färkkilä ym. 2005, 46-47; Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2003, 9; Päivähoitolaki 36/1973.)

Vuorohoidoksi määritellään yleisesti ottaen kaikki sellainen päivähoito, jota järjestetään iltaisin, öisin ja viikonloppuisin. Vuorohoitoa koskevia erillisiä säädöksiä ei toistaiseksi ole olemassa, joten periaatteessa kaikki päivähoitoa koskevat lait ja asetukset pätevät myös siihen.

Kunnan on huolehdittava siitä, että lasten päivähoitoa on saatavissa kunnan järjestämänä tai valvomana siinä laajuudessa ja sellaisin toimintamuodoin kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. (Laki lasten päivähoitosta 36/1973, 11§).

Päiväkodin toiminta kalenterivuoden aikana ja aukioloaika vuorokaudessa on järjestettävä paikallisen tarpeen mukaan. (Asetus lasten päivähoidosta 239/1973, 5§).

Kuten edellisistä otteista käy ilmi, jokaisella kunnalla on velvollisuus järjestää vuorohoitoa paikallisen tarpeen mukaan. Siis käytännössä katsoen aina silloin, kun perheet sitä vanhempien työn tai opiskelun takia tarvitsevat (Vuorohoito lasten päivähoidossa 1999, 17). Selkeiden linjausten ja yhteisten asetusten puuttuminen vaikeuttaa vuorohoidon järjestämistä, sillä epämääräisten ja ympäripyöreiden käsitteiden tulkitseminen on hankalaa sekä palveluntarjoajalle että työntekijöille. Epäselväksi voi jäädä, missä määrin yleiset päivähoitolain säädökset todella koskevat vuorohoitoa eli mahdollisuutta järjestää päivähoitoa kaikkina vuorokauden aikoina. (Mahkonen 2012, 35; 40.) Vuorohoidon käytäntöjen kirjavuus ja valtakunnallinen vaihtelu tuntuvat aiheuttavan hämmennystä myös vanhempien keskuudessa. Yhteisten käytäntöjen puuttuminen ei myöskään edesauta laadukkaan vuorohoidon kehittämistä. (Haikarainen 2011, 5.)

Viimeisin valtakunnallinen, vuorohoitoakin koskeva selvitys on tehty vuonna 2005. Tämän, lasten päivähoitoa koskevan tilannekatsauksen mukaan (2005, 47) ylivoimaisesti suurin osa (65,8%) kaikista suomalaisista vuorohoitoa tarvitsevista lapsista hoidetaan päiväkodissa. Muun muassa siksi tutkimuksessani keskitytään päiväkotiin vuorohoidon pääasiallisena toimintaympäristönä. Toisaalta Hanin (2005, 137-138) tekemä tutkimus osoittaa, että näin ei ole kaikkialla maailmassa, esimerkiksi Amerikassa tilanne on päinvastainen. Vuorotyötä tekevien vanhempien lapset hoidetaan pääsääntöisesti sukulaisten tai tuttavien voimin, kun taas päivätyötä tekevien tai työttömien vanhempien lapset osallistuvat säännöllisesti päiväkotitoimintaan. Samansuuntaisia tutkimustuloksia on esittänyt myös Moss (2009, 70-71.) Tutkijat kuitenkin korostavat päiväkodin merkitystä lapsen ensisijaisena vuorohoitopaikkana, sillä laadukkaan varhaiskasvatuksen on osoitettu vaikuttavan positiivisesti esimerkiksi lapsen kognitiiviseen kehitykseen. (Han 2005, 138; Anme & Segal 2003, 142.) Lisäksi vuorohoitoa tarvitsevan lapsen hoidon keskittäminen päiväkotiin saattaa ehkäistä tarpeettomien muutosten (hoitajien ja hoitopaikan vaihtuminen) syntymisen, jo muutenkin epäsäännöllisessä vuorohoidon arjessa (Moss 2009, 71). Riippumatta hoitopaikasta, vuorohoidon tarve on viime vuosina ollut suhteellisessa nousussa sekä

Suomessa että ulkomailla. Selityksiä tälle kehityssuunnalle oletetaan olevan ainakin palvelualojen aukioloaikojen pidentyminen sekä muun vuorotyön lisääntyminen. (Ahola 2010, 18-19; Kröger 2005, 206; Strazdins ym. 2004, 1518.)

Vuorohoito asettaa laadukkaan varhaiskasvatuksen toteuttamiselle kuitenkin paljon haasteita. Vuoropäiväkodissa ryhmät eivät ole yhtä pysyviä kuin tavallisissa päiväkodeissa. Lapsia tulee ja menee pitkin päivää, ja eri päivinä voi olla eri lapset paikalla. (Komi 2011, 14.) Näille lapsille ei myöskään aina riitä päivähoitolain mukainen, maksimissaan kymmenen tunnin yhtäjaksoinen hoitopäivä. Monet lapset saattavat joutua viettämään pitkiäkin yhtäjaksoisia aikoja vuorohoidossa. Esimerkkinä Öhman (2004, 21) mainitsee artikkelissaan "laivalapset", joiden vanhemmat tekevät töitä merellä. Lapset saattavat tulla hoitoon aamulla klo 8.00 ja lähteä vasta seuraavan tai sitä seuraavan päivän iltana. Tällainen järjestely voi olla pakollinen myös silloin, jos vanhemmat ovat töissä toisessa kaupungissa tai tekevät pitkää yövuoroputkea. (ks. myös Moss 2009, 71.) Vuorohoidon arki ja siihen sisältyvät aikataulut ovat säännöllisen epäsäännöllisiä, joka puolestaan vaikeuttaa lapsen turvallisuuden tunteen syntymistä, pedagogisen varhaiskasvatustoiminnan suunnittelua sekä vuorovaikutussuhteiden kehittymistä lasten ja aikuisten välillä. Huolimatta edellä esitetyistä erityispiirteistä vuorohoidon henkilöstömitoituksessa sovelletaan samaa asetusta kuin päivähoiton järjestämisessä normaaliaikoina. Tämä tarkoittaa sitä, että yhtä työntekijää kohden saa vuororyhmässä olla joko seitsemän yli tai neljä alle kolmevuotiasta lasta. (Öhman 2004, 21; Päivähoitolaki 239/1973.)

Nykyään suomalaisen varhaiskasvatuksen kentällä vuorohoidon haasteet tunnistetaan jo hieman aiempaa paremmin. Vuorohoitoyksiköiden toimintakulttuuria onkin pyritty kehittämään siten, että koko ajan lisääntyviin haasteisiin pystyttäisiin vastaamaan. Esimerkiksi Komi (2011, 14) kirjoittaa artikkelissaan, että hyvä vuorohoitoyksikkö panostaa muun muassa turvallisuuteen, ennakoitavuuteen ja pedagogiseen osaamiseen. Toisaalta tärkeiksi tekijöiksi vuorohoidossa nousevat myös aito vuorovaikutus lasten ja aikuisten välillä, joustavuus sekä lasten tarpeisiin vastaaminen (Ahola 2010, 19-20). Omassa tutkimuksessa vuorohoitoa tarkastellaan juuri näistä lähtökohdista käsin.

3.2 Vuorohoidon ja lasten osallisuuden yhtymäkohdat

Tutkimukseni näkökulma laajenee, kun yhdistän lasten osallisuuden ja vuorohoidon toimintakulttuurin teemat toisiinsa. Perehtyessäni lasten osallisuutta ja vuorohoitoa koskeviin tutkimuksiin, havaitsin niiden välillä olevan tiettyjä yhtymäkohtia. Lasten osallisuuden on tutkittu tukevan muun muassa lapsen hyvinvointia ja kykyä tulla aktiiviseen vuorovaikutukseen aikuisen ja toisten lasten kanssa (Eskel & Marttila 2013, 86; Ikonen & Virtanen 2007, 167-170). Vuorohoitoa koskevien tutkimusten mukaan vuorohoidon, ja ylipäänsä varhaiskasvatuksen, laadulla nähdään vastaavasti olevan ratkaiseva merkitys lapsen suotuisan kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta. (Moss 2009, 70-72; Han 2005, 138; Anme & Segal 2004, 350; 2003, 142). Nykypäivän 24 tunnin yhteiskunta, ja siten lisääntyvä vuorohoidon tarve kuitenkin asettaa laadukkaalle varhaiskasvatukselle haasteen, johon täytyy vastata. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että kasvattajien on löydettävä keinot kompensoida vanhempien epäsäännöllisistä työajoista johtuvat, lapsen kehitykselle ja kasvulle mahdollisesti aiheutuvat riskit. (Rönkä, Kinnunen & Sallinen 2005, 172; Nummenmaa 1978, 226.)

Tarkasteltaessa laatua ja hyvinvointia käsitteenä ajaututaan määritelmien viidakkoon. Tiivistäen voidaan kuitenkin todeta, että laadukas varhaiskasvatus ottaa lapsen huomioon täysivaltaisena ja aktiivisena yhteisönsä jäsenenä (Tauriainen 2000, 203). Hujala, Lindberg, Nivala, Parrila, Tauriainen ja Vartiainen (1999, 148) ovat keränneet yhteen varhaiskasvatuksen laatuun liittyviä kriteereitä. Heidän mukaansa lapsen tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi voidaan turvata huomioimalla lapsen yksilölliset lähtökohdat, tarpeet ja toivomukset varhaiskasvatuksen toiminnan suunnittelussa. Tärkeää on myös tarjota lapsille toimintamahdollisuuksia, jotka edistävät lapsen kokonaisvaltaista kehitystä ja kasvua. Viitaten aiemmin esiteltyihin lasten osallisuuden tutkimuksiin (ks. luku 2), voidaan lasten osallisuuden näin ollen ajatella olevan yksi varhaiskasvatuksen laatua edistävästä tekijöistä.

Lasten osallisuuden ja vuorohoidon yhteyttä kuvastaa niiden molempien suhde laadukkaaseen varhaiskasvatukseen ja lapsen hyvinvointiin. Lapsen kasvun ja hyvinvoinnin turvaaminen sekä siihen sijoittaminen ehkäisee turvattomuuden tunteen syntymistä ja suojaa siten lasta erilaisilta kehityksen riskitekijöiltä. (Heinämäki 2006, 15; Nummenmaa 1978, 223, 227.) Siksi järjestettäessä lasten päivä-, ilta-, yö- ja

viikonloppuhoitoa tulisi panostaa keinoihin, joilla laadukas vuoroahoito turvataan – tällainen keino voisi olla lasten osallisuus. Lasten osallisuus, kuten vuoroahoitokin, pohjautuu yhdessä elämisen kokemukseen, jonka perustaksi luetaan lapsen yksilölliset kokemukset kohdatuksi tulemisesta, turvallisuudesta ja hänen tarpeidensa tyydyttämisestä (Eskel & Marttila 2013, 78; Komi 2011, 14; Ahola 2010, 20; Bae 2009, 397-398). Tähän mennessä emme kuitenkaan ole saaneet varmuutta siitä, mikä on lasten osallisuuden ja vuoroahoidon todellinen suhde. Tässä tutkimuksessa lähdetäänkin seuraavaksi katsomaan, miten lasten osallisuus vuoroahoidossa toteutuu ja minkälaiset mahdollisuudet vuoroahoito lasten osallisuudelle tarjoaa – vai tarjoaako?

4 TUTKIMUKSEN EMPIIRINEN TOTEUTUS

Tutkimukseni on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus, jossa on havaittavissa toimintatutkimuksellinen tutkimusote. Tutkimukseni ei kuitenkaan ole perinteistä toimintatutkimusta, sillä tarkoituksena ei ollut suoranaisesti kehittää uutta toimintakulttuuria, vaan tuoda vallitsevat osallisuuskäytännöt aktiivisen tarkastelun ja pohdinnan kohteeksi. Tätä varten kehitin tutkimuksen aineistonkeruumenetelmäksi toiminnallisen teemahaastattelun, jonka avulla tutkittavat saatiin kriittisesti arvioimaan sekä heidän omia että työryhmänsä yhteisiä osallisuuskäytäntöjä. Toimintatutkimuksen periaatteisiin nojaten ohjasin haastattelua tarvittaessa esittämällä lisäkysymyksiä, joiden tarkoituksena oli syventää ja monipuolistaa tutkittavien antamaa tietoa. (Heikkinen 2001, 170-171; Heikkinen & Jyrkämä 1999, 36.) Yleisesti laadullisen tutkimuksen lähtökohdana pidetään todellisen elämän monitahoista ja yksityiskohtaista kuvaamista (Alasuutari 2011, 83-84; Tuomi & Sarajärvi 2011, 85; Hirsjärvi & Hurme 2011, 160). Juuri siksi lasten osallisuutta ilmiönä pyritään tässä tutkimuksessa lähestymään monenlaisista lähtökohdista käsin, kuitenkin irrottamatta sitä todellisen elämän kontekstista, vuorohoidon toimintaympäristöstä. Tällä tavoin varmistetaan, että tutkimuksen tuloksia voidaan mahdollisimman todenmukaisesti hyödyntää lasten osallisuuden toteutumisen tarkasteluun ja lisäämiseen vuorohoidon arjessa.

Laadullista tutkimusta tehdessä tutkijan on otettava huomioon omat arvonsa ja näkemyksensä, sillä nämä sisäänrakennetut järjestelmät ohjaavat aina tiedostamattomasti ihmisen pyrkimyksiä (Eskola & Suoranta 1998, 17). On siis enemmän kuin aiheellista todeta, että oma historiani vuorohoidon lastentarhanopettajana on muodostanut minulle tietynlaisen ennakkokäsityksen siitä, minkälaista vuorohoidon tulisi olla ja mitä se mahdollisesti voi olla. Toisaalta esitietoisuus tutkittavasta aiheesta

voi olla myös sen todellisen ymmärtämisen edellytys, sillä entuudestaan täysin tuntematonta toimintakulttuuria on lähes mahdotonta ymmärtää. (Puusa & Juuti 2011, 51; Laine 2001, 30-31.) Todellinen tietoisuus lasten osallisuudesta ja sen mahdollisuuksista on varhaiskasvatuksen kentällä vielä suhteellisen vähäistä. Sen takia lähdin etsimään uusia, ja mahdollisesti jo olemassa olevia keinoja, lasten osallisuuden lisäämiseen ja toteuttamiseen vuorohoidossa. Myöskään Puusan & Juutin (2011, 49) mukaan kvalitatiivisen tutkimuksen tehtävä ei ole todentaa jo olemassa olevia väittämiä, vaan nimenomaan löytää tai paljastaa uusia tosiasioita.

4.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Modernissa yhteiskunnassa kiinnitetään aiempaa enemmän huomiota lapsiin aktiivisina toimijoina ja yksilöinä. Lasten oikeuksia julistetaan julkisesti ja niiden toteutumista pyritään ohjaamaan erilaisilla asetuksilla ja asiakirjoilla. Samaan aikaan yhteiskunnan asettamat vaatimukset kasvavat ja monien lasten vanhemmat joutuvat työskentelemään ympäri vuorokauden, myös viikonloppuisin. Tämä tarkoittaa sitä, että yhä useammat lapset viettävät entistä enemmän aikaa vuorohoidossa. Kun vuorohoitopaikasta tulee lapselle melkein kuin toinen koti, niin eikö silloin tulisi kiinnittää entistä enemmän huomiota siihen, että lapsen oikeudet todella toteutuvat ja lapsella on hyvä olla? Miten nämä kaksi kehityslinjaa kohtaavat toisensa, vai kohtaavatko ne ollenkaan? Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää millaisena ja missä määrin lasten osallisuus toteutuu vuorohoidon toimintaympäristössä, sekä miten osallisuutta voitaisiin systemaattisesti vuorohoidon toimintaympäristössä lisätä. Lisäksi tutkin minkälaisena vuorohoidon henkilökunta kokee osallisuuden toteuttamisen mahdollisuudet vuorohoidon arjessa.

Tutkimukseni tarkoituksena on vastata seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaisena lasten osallisuus näyttäytyy vuorohoidon toimintaympäristössä?
2. Millaiset mahdollisuudet vuorohoidossa on lisätä lasten osallisuutta?

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen tavoitteena on tuottaa tietoa siitä, miten lasten osallisuus tällä hetkellä näyttää toteutuvan, ja miten varhaiskasvattajat kertovat sen

toteutuvan. Toinen tutkimuskysymys puolestaan kohdentuu siihen, millaiset mahdollisuudet vuorohoidon toimintaympäristö tarjoaa lasten osallisuuden lisäämiseen.

4.2 Tutkimuksen kohderyhmä ja aineistonkeruu

Tutkimukseni kohderyhmäksi valikoitui selkein perustein vuoropäiväkotien ja -ryhmien henkilökunta, koska tutkimukseni ydin tarkastelee lasten osallisuutta vuorohoidon toimintaympäristössä. Vaikka lasten osallisuus korostaakin lapsen aktiivista toimijuutta, sen toteutuminen riippuu silti hyvin pitkälti aikuisten sitoutuneisuudesta ja halukkuudesta tasapainottaa omaa valtaansa (Turja 2010, 12; Nurmi & Rantala 2011, 140). Tämän vuoksi henkilökunnan tutkiminen lasten sijaan vaikutti tutkimukseni kannalta hedelmällisemmältä vaihtoehdolta. En myöskään valinnut havainnointia osaksi tutkimukseni aineistonkeruuta, sillä uskoin kehittämäni toimintatehtävän tuottavan monipuolisempaa tietoa kuin perinteinen havainnointi. Alkuperäinen tarkoitukseni oli suorittaa tutkimushaastattelut kokonaan Keski-Suomen alueen vuoropäiväkodeissa ja -ryhmissä. Melko nopeasti minulle kuitenkin selvisi, että suurin osa kyseisen alueen päiväkodeista oli jo mukana toisessa valtakunnallisessa vuorohoitoa koskevassa tutkimuksessa. Näin ollen lähdin etsimään halukkaita tutkimukseen osallistujia myös Etelä-Suomen alueelta. Koska vuorohoidon järjestämistä luonnehtii ensisijaisesti ympärivuorokautisuus, oli huomioitava, että tutkimukseni kohdejoukko koostui sekä lastentarhanopettajista että lastenhoitajista. Useissa vuorohoitoyksiköissä lastentarhanopettajien työpanos käytetään pääsääntöisesti arkipäivisin, kun taas lastenhoitajat työskentelevät ympärivuorokautisesti. Kohdejoukon monipuolisuudella pyrittiin siis varmistamaan, että kaikki mahdollinen vuorohoitoa ja lasten osallisuutta koskeva tieto saatiin tutkijan käyttöön. Tämä on perusteltua myös siksi, että tutkimuksen onnistumisen kannalta on erittäin tärkeää, että tutkittavat tietävät tutkittavasta asiasta mahdollisimman paljon (Tuomi ja Sarajärvi 2011, 85).

Kohderyhmän valinnan jälkeen tutkimusprosessi eteni aineistonkeruuvaiheeseen, joka suoritettiin kokonaisuudessaan loka-marraskuun 2012 aikana. Tämän tutkimuksen aineisto on kerätty neljästä eri päiväkodista Etelä- ja Keski-Suomen alueelta ja se koostuu 12:sta noin 1,5 tunnin mittaisesta toiminnallisesta teemahaastattelusta.

Haastateltavana oli yhteensä viisi (5) lastentarhanopettajaa ja sosionomia sekä seitsemän (7) lastenhoitajaa. Kuten aiemmin viitekehyksessä olen todennut, vuorohoidon arki on varsinaista aikataulujen palapeliä, mikä puolestaan vaikutti myös tutkimushaastatteluaikeiden sopimiseen. Melkein kaikki haastattelut pyrittiin toteuttamaan lasten päiväuniaikaan (klo 12-14), jolloin haastatteluista oli vähiten haittaa vuororyhmän toiminnan kannalta. Aikataulut sovittiin joko päiväkodin johtajan tai kustakin ryhmästä vastaavan lastentarhanopettajan kanssa sähköpostilla.

4.3 Toiminnallinen teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Kvalitatiivisessa tutkimuksessa perinteisenä aineistonkeruumenetelmänä pidetään haastattelua. Useat tutkijat ovatkin todenneet, että luonnollisin tapa kerätä tietoa ihmisen ajatuksista ja kokemuksista on kysyä niistä ihmiseltä itseltään – siksi se on perusteltua myös tässä tutkimuksessa. (Tuomi & Sarajärvi 2011, 72; Eskola & Vastamäki 2001, 24; Eskola & Suoranta 1998, 85.) Tutkimushaastattelu on aina sosiaalinen tilanne, eräänlainen keskustelu, jossa tutkija ohjailee tutkittavaa henkilöä kysymyksillä saadakseen selville mahdollisimman paljon tietoa tutkittavasta toiminnasta tai ilmiöstä (Tuomi & Sarajärvi 2011, 73; Eskola & Vastamäki 2001, 24). Haastattelut ovat siis aina vuorovaikutustilanteita, joissa haastattelija ja haastateltava toimivat suhteessa toisiinsa. (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 29; Gubrium & Holstein 2002, 57.) Kaikissa vuorovaikutustilanteissa ihmiset pyrkivät yleensä luomaan jonkinlaisen kuvan siitä ”mitä on meneillään”, tämä pätee myös tutkimushaastatteluun. Tutkimuksen kannalta on hyvä ottaa tämä seikka huomioon myös haastattelukehityksen suunnittelussa, jotta kerätty aineisto olisi mahdollisimman hyvä. (Alasuutari 2011, 149.)

Teemahaastattelulle on tyypillistä, että aihepiirit ja kategoriat on ennalta määritelty. Kysymysten asettelu ja järjestys pidetään kuitenkin avoimina, ja ne voivat vaihdella haastattelusta toiseen. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 48; Eskola & Suoranta 1998, 86.) Tuomi ja Sarajärvi (2011, 73) myös esittävät, että tutkittavien olisi hyvä tutustua haastattelun aiheeseen ja haastattelussa esitettäviin kysymyksiin etukäteen. Tämän vuoksi lähetin kaikille haastateltaville yksinkertaisen teemarungon ja toimintatehtävä ohjeistuksen etukäteen sähköpostilla. Näin he pystyivät halutessaan ennakolta

tutustumaan aiheeseen sekä valmistautumaan haastatteluun ja toimintatehtävään. Haastattelun teemarunko sisälsi haastattelussa läpikäytävät teemat, mutta ei mitään tarkempia kysymyksiä. Tällä tavoin pyrin varmistamaan, että tutkittavat antoivat minulle mahdollisimman monipuolista ja rehellistä informaatiota. Toiminnallisen osion ohjeet käytiin tutkittavien kanssa läpi vielä ennen jokaisen haastattelun alkua. Näin varmistettiin, että tutkittavat olivat ymmärtäneet, mitä toimintaosiossa tulee tehdä. Mahdollisuus tarkentaville lisäkysymyksille säilytettiin koko toiminnallisen teemahaastattelun ajan.

Tässä tutkimuksessa käytetty haastattelurunko oli hyvin avoin, ja se sisälsi vain haastattelun pääteemat. Näin pyrittiin välttämään kysymysten liiallinen etukäteispohtiminen ja vastausten mahdollinen vääristyminen. Teemahaastattelun etuja on ensinnäkin se, että haastattelun vapaamuotoisuus antaa haastateltavalle mahdollisuuden kertoa ajatuksistaan hyvinkin vapaasti, joka jättää tilaa myös syvemmälle pohdinnalle. Toiseksi haastattelujen teemarungot pitävät huolen siitä, että kaikki tutkittavat puhuvat samoista, tutkimustarkoituksen kannalta merkityksellisistä, asioista. Teemojen voidaan nähdä myös helpottavan haastatteluaineiston litterointia ja aineiston analyysiä, kun niitä voidaan tarkastella selkeästi jäsenneltyinä. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 48; Eskola & Suoranta 1998, 87.) Kehittämästäni haastattelumallista voidaan käyttää nimeä *toiminnallinen teemahaastattelu*. Seuraavaksi kuvaan sitä aineistonkeruumenetelmänä hieman tarkemmin.

Suunnittelin tutkimushaastatteluni kaksiosaiseksi. Ensimmäinen osa oli niin sanotusti tavallinen *teemahaastattelu*, jossa tutkittavat vastasivat muutamiin avoimiin kysymyksiin. Avoimet kysymykset oli jaoteltu seuraavien pääteemojen mukaan: vuorohoitoyksikkö, vuorohoidon toiminta ja pedagogiikka sekä vuorohoito ja lasten osallisuus. Haastattelut toteutettiin yksilöhaastatteluina ja ne aloitettiin vuorohoitoyksikköä koskevilla lämmittelykysymyksillä. Lämmittelykysymysten tarkoituksena oli avata haastattelu sekä tuoda tutkijalle tarpeellista taustatietoa. Avoimien kysymysten avulla selvitettiin myös minkälainen toimintakulttuuri kyseisessä vuorohoitoyksikössä vallitsee. Lisäksi pyrittiin saamaan käsitys siitä, miten vuorohoidon henkilökunta ymmärtää käsitteen lasten osallisuus, ja miten he sitä kuvaavat. Haastattelukysymysten laatiminen suoritettiin kerätyn tutkimustiedon ja oman vuorohoitokokemukseni pohjalta. (ks. liite 2.)

Tämän lisäksi toiminnallisen haastattelutehtävän materiaalina käytettiin laminoituille kartonkiliuskoille kirjoitettuja lasten osallisuutta kuvaavia lauseita. Nämä lasten osallisuutta kuvaavat elementit oli valittu aiemman tutkimuksen ja osallisuuden teorian perusteella. (ks. liite 3.) Haastateltavilla oli käytössään kahdet eri väriset (vihreät ja keltaiset) osallisuuden elementit, jotka heidän tuli asettaa vuorohoitoa kuvaaville tehtävälustoille. Vihreät elementit kuvasivat tällä hetkellä heidän ryhmässään jo toteutuvia osallisuuden elementtejä ja keltaiset puolestaan jatkossa mahdollisesti toteutettavia lasten osallisuuden elementtejä.

Toiminnallisen haastattelutehtävän aikana pyysin haastateltavia asettamaan tehtävälustoille ensin ne, osallisuuden elementtejä kuvaavat kartonkiliuskat, jotka jo toteutuivat (vihreät) heidän vuorohoitoyksikössään. Tämän jälkeen pyysin heitä asettamaan myös ne osallisuuden elementit, jotka eivät vielä toteutuneet, mutta jotka mahdollisesti voisivat toteutua (keltaiset) heidän ryhmässään. Lisäksi pyysin heitä koko tehtävän ajan pohtimaan ääneen, mille sektoreille kulloisetkin elementit sopivat parhaiten ja miksi. Nämä pohdinnat tallennettiin myös osaksi tutkimusaineistoa. Tarvittaessa tutkittavalla oli käytössään kaksi kappaletta samaa osallisuuden elementtiä, jotta hän pystyi halutessaan sijoittamaan saman osallisuuden elementin kahteen eri sektoriin. Jokainen haastateltava teki koko toimintatehtävän ajan jatkuvaa oman työnsä reflektointia, jota pyrin tarvittaessa täydentämään esittämällä haastateltaville jatko- ja lisäkysymyksiä. Menetelmän konkreettisuus auttoi haastateltavia ilmaisemaan ajatuksiaan osallisuuden toteutumisesta käytännössä sekä pohtimaan osallisuuteen liittyviä tekijöitä syvällisemmin – myös haastateltavat itse olivat tätä mieltä. Konkreettinen menetelmä teki abstraktista osallisuuden käsitteestä hieman näkyvämmän, jolloin käsitteen ymmärtäminen ja ilmiön monipuolinen pohtiminen oli haastateltaville helpompaa. Tässä osuudessa selvitettiin, missä määrin lasten osallisuus toteutuu vuorohoidossa sekä miten vuorohoidon toimintaympäristö mahdollistaa osallisuuden toteutumisen. Tarkoituksena oli saada selville, millaisin menetelmin vuorohoidon työntekijät käytännössä toteuttavat lasten osallisuutta ja miten sitä mahdollisesti voitaisiin jatkossa lisätä.

4.4 Tutkimusaineisto ja sen analyysi

Lähdin aineistoni analyysissä liikkeelle tutkimusaineistoon tutustumisesta. Tutustumisvaihe alkoi jo aineistonkeruun aikana, mutta jatkui koko aineiston puhtaaksi kirjoittamisen eli litteroinnin ajan. Tässä tutkimuksessa haastatteluiden litterointi alkoi heti ensimmäisen haastattelun jälkeen ja se koostui nauhoittamieni haastattelujen purkamisesta tekstin muotoon. Liitin jokaiseen litteraattiin myös valokuvat toimintaosioiden tehtävälustoista, jotka otin tukemaan nauhoittamiani haastatteluita. Kaiken kaikkiaan litteroituja sivuja kertyi yhteensä 122 sivua ja valokuvia 12 kappaletta. Siirsin vuorohoidon työntekijöiden puheen tekstiksi sana sanalta, merkiten miettimistauot ja keskeytykset sulkuihin (mieltii). Merkitsin ylös myös naurahdukset sekä selkeät pohdintaan liittyvät äänet niiltä osin, kuin ne oli nauhalta havaittavissa tai alustaviin muistiinpanoihin kirjoitettuna. Pää tarkoitukseni oli keskittyä tutkimushaastatteluissa esiin tulleisiin asiasisältöihin, jolloin äärimmäisen yksityiskohtainen litterointi ei ole edes tarpeellista (Ruusuvuori 2010, 425). Voidaan sanoa, että litterointini vastaa Riessmanin (1993, 56) kuvaamaa ”karkeaa litterointia”. Tällä hän tarkoittaa litterointia, jossa kirjataan kaikki sanat, pitkät tauot sekä naurut ja itkut, mutta kaikki pienimmät huokaukset ja äännähdykset jätetään litteroimatta.

Luettavuuden parantamiseksi merkitsin tekstiin kaikki välimerkit, kuten pilkut ja pisteet sekä isot alkukirjaimet. Tuloslukuihin olen siistinyt työntekijöiden sitaatteja luettavuuden parantamiseksi jättämällä pois toistot. Merkintä (- -) kuvaa sitaatista puuttuvia sanoja tai lauseita. Olen joutunut poistamaan tekstiä sitaateista joko lyhentämisen tarpeen tai toiston vuoksi. Huolimatta pyrkimyksestäni huolellisuuteen ja tarkkuuteen aineiston litteroinnissa, on syytä ottaa huomioon, että tutkijan on mahdotonta kirjoittaa ylös kaikkia sanattomia viestejä tai merkityksiä, joita haastattelutilanteessa ilmenee (Elliot 2005, 52). Aineistositaatit on kirjoitettu tuloslukuihin pääosin pienennetyllä fontilla sisennettynä. Perään on merkitty joko LH (lastenhoitaja) tai LTO (lastentarhanopettaja) riippuen siitä, kenen sitaatista on kyse. Tuloslukujen keskellä käyttämäni aineistositaatit on puolestaan kursivoitu, jotta ne olisivat selkeästi, mutta siististi erotettavissa muusta tekstistä.

Aineistonkeruun ja siihen nivoutuneen litteroinnin jälkeen kokosin haastatteluaineiston yhteen tehden samalla aineiston esitarkastelua. Varsinainen aineiston analyysi käynnistyi lukemalla aineisto läpi useaan kertaan ja tarkastelemalla sitä sekä pienissä paloissa että isompana kokonaisuutena. Tällä tavoin tulin kerta kerralta tutummaksi aineistoni kanssa ja pystyin siten hahmottamaan sen sisällön paremmin (Puusa 2011, 120; Eskola & Suoranta 1998, 152). Tämä vaihe tutkimusanalyysissä on usein kriittinen, sillä tutkijan on pystyttävä katsomaan aineistoaan reflektiivisesti. Tarkoituksena on, että aineiston todellinen ydin avautuu tutkijalle. (Anttila 2005, 276.) Aineistoa läpi lukiessani merkitsin tekstiin vihreällä yliviivaustussilla kaikki ne kohdat, joissa haastateltavat puhuivat samankaltaisesti lasten osallisuuden toteutuvista elementeistä ja keltaisella yliviivaustussilla puolestaan ne kohdat, joissa haastateltavat puhuivat samankaltaisesti lasten osallisuuden mahdollisuuksista vuorohoidossa. Samalla tutkin, minkälaisia tekijöitä merkitsemiini lasten osallisuuden elementteihin haastateltavien mielestä liittyi. Kirjoitin nämä tekijät ylös yliviivaamieni kohtien viereen, kuvaten niitä yhdellä sanalla, esimerkiksi *vuorovaikutus* tai *sitoutuminen*. Merkitsemieni osallisuuden elementtien ja niihin liittyvien tekijöiden pohjalta pystyin hahmottamaan aineistosta alustavia lasten osallisuuden toteutumiseen ja mahdollisuuksiin liittyviä teemoja ja niiden sisältöjä, jotka toistuivat haastattelusta toiseen samanlaisina. Tällaisia alustavia teemoja olivat esimerkiksi *henkilökunnan määrä*, *sitoutuminen*, *neuvottelu ja vuorovaikutus*. Yhteensä teemoja kertyi tässä vaiheessa kokonaiset 26. Tätä voidaankin kutsua laadullisella tutkimuksessa teemoitteluksi. (Puusa 2011, 121; Tuomi & Sarajarvi 2011, 93; Eskola & Suoranta 1998, 174.)

Kuten edellä kuvattiin, alustavia teemoja syntyi useita ja ne pohjautuivat tutkimushaastattelun toiminnallisessa osiossa käytettyihin osallisuuden elementteihin. (ks. liite 2.) Jatkaessani muodostamieni alustavien teemojen lukemista ja tarkastelemista tarpeeksi kauan, pystyin yhdistelemään niistä laajempia kokonaisuuksia yhtäläisyyksien perusteella. Esimerkiksi edellä viittaamani alustavat teemat (*henkilökunnan määrä*, *sitoutuminen*, *neuvottelu ja vuorovaikutus*) muodostivat yhdessä laajemman *sosiaaliset resurssit* –teeman. Muita laajempia teemoja oli esimerkiksi *materiaaliset ja ajalliset resurssit*. Yhteensä teemoja jäi yhdistelyn jälkeen kymmenen. Järjestin nämä laajemmat teemakokonaisuudet tutkimuskysymyksieni mukaan oman värisille kartongeilleen lukien ne läpi vielä uudelleen. Huomasin tässä vaiheessa, että ainakin kolme

muodostamaani teemaa pystyi yhdistämään vieläkin tiiviimmäksi kokonaisuudeksi yläkäsite -periaatteen mukaisesti. Näin *sosiaalisista, materiaalisista ja ajallisista resursseista* syntyi lopullinen pääteema: *olemassa olevat resurssit*. Muut tutkimuskysymyksieni kannalta olennaisimmat, lopulliset pääteemat olivat: *lapsilähtöinen osallisuus, aikuislähtöinen osallisuus, vuorovaikutteinen osallisuus, joustava toimintakulttuuri sekä pedagogiset ja konkreettiset osallisuuskäytännöt*.

Pääteemojen muodostamisen jälkeen luin aineiston vielä kertaalleen läpi. Etsin aineistomassasta myös muodostamiini pääteemoihin liittyviä aineistoesimerkkejä, tutkien samalla niiden samanlaisuuksia ja eroavaisuuksia. Hirsjärvi ja Hurme (2011, 149) toteavatkin, että aineiston yhdistelyssä on tärkeää etsiä säännönmukaisuuksien lisäksi myös poikkeuksia. Aikuislähtöisen osallisuuden alle keräsin työntekijöiden kuvauksia tilanteista, joissa lasten osallisuus toteutui joko tiedostaen tai tiedostamatta aikuislähtöisesti. Vastaavasti lapsilähtöisen osallisuuden alle kasasin kuvauksia, joissa tilanteet muodostuivat lapsilähtöisesti. Kirjasin ylös samankaltaisten, ja toisaalta myös poikkeavien vastausten tarkat lukumäärät, jotta pystyin suhteuttamaan vastausten todellisen merkitsevyyden aineiston kokoon nähden. Huomasin, että jotkin aineiston osat olisivat sopineet useamman pääteeman alle, joten jouduin tässäkin vaiheessa tekemään aineistoa koskevia ratkaisevia valintoja. Analyysiprosessissa onkin useita eri vaiheita, ja tutkimuksen kulkuun vaikuttavia valintoja sekä tulkintoja tehdään koko tutkimusprosessin ajan (Puusa 2011, 117).

Aineiston tiivistyessä ja selkiytyessä edellä kuvatulla tavalla, pystyin hahmottamaan tutkimukseni ytimen yhdistellen ja analysoiden tarkasti pelkistynyttä aineistoa. Sain analyysilleni lopuksi tukea ja vahvistusta myös tarkastelemalla haastateltavien kokoamien toimintatehtävälustojen valokuvia. Valokuvissa näkyi selvästi tehtävässä käytettyjen lasten osallisuuden elementtien jakautuminen vuorohoidon toimintaympäristöön. Esimerkiksi haastatteluaineiston perusteella muodostamani lasten osallisuuden jako aikuislähtöiseen, lapsilähtöiseen ja vuorovaikutteiseen osallisuuteen oli osallisuuden elementtien jakaumien ja tihtymien perusteella helposti vahvistettavissa. Seuraavalla sivulla olevasta kuviosta 3 näkyy haastatteluaineiston järjestämisen ja aineiston analyysin vaiheet pelkistetysti.

KUVIO 3 Haastatteluaineiston järjestäminen ja aineiston analyysin vaiheet

Analyysiprosessin aikana muotoutunutta ajatteluni kuvaa tietty abduktiivisuus, sillä alun avoimuuden jälkeen päättelyäni ohjasi yhä enemmän sekä aineisto että sen pohjalla vaikuttava teoritieto. Myöskään toimintatutkimuksen näkökulmasta käytäntöä ja teoriaa ei voida missään vaiheessa erottaa toisistaan, sillä teoria on sisällä ajattelussa ja toisin päin (Heikkinen 2001, 171). Teoriatiedon vaikutus näkyi myös aineistonkeruumenetelmässäni käytetyissä lasten osallisuuden elementeissä sekä haastattelukysymyksissä. Näin ollen lopulta tutkimukseni analyysitapa muodostui teoriasidonnaiseksi. (Puusa 2011, 120; Eskola 1998, 137.)

4.5 Aineistonkeruun ja analyysin luotettavuudesta ja eettisyydestä

Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus ovat tutkimuksen tekemisen lähtökohtia. Eettisyys ja luotettavuus tulisivat olla mukana tutkimuksen suunnittelusta raportointiin saakka, lisäksi tutkijan tulisi tarkastella näitä näkökulmia koko tutkimusprosessin ajan. (Patton 2002, 577-578.) Luotettavuustarkastelu voidaan kohdistaa yleisen tutkimuksen raportoinnin lisäksi myös haastateltavien rekryointitapaan sekä itse haastattelutilanteeseen (Bryman 2004, 276; Eskola & Suoranta 1998, 210-211; Lincoln & Guba 1985, 301). Tämän tutkimuksen aineistonkeruu pohjautui vapaaehtoisuuteen. Tällä tarkoitan Kokkosen (2003, 50) tavoin sitä, etten itse vaikuttanut yksittäisten haastateltavien valintaan, vaan otin haastateltavakseni ne, jotka siihen tutkimuspäiväkodeista itse ilmoittautuivat. Vain esihaastatteluun osallistuneita varhaiskasvattajia pyysin haastatteluun henkilökohtaisesti. Jokaisen haastattelun alussa kerroin haastateltaville tutkimusmenetelmästä sekä tutkimuksen tarkoituksesta avoimesti. Lisäksi jokaisella tutkittavalla oli mahdollisuus vetäytyä tutkimuksesta niin kauan kunnes tutkimus oli valmis ja kansitettu. Haastateltavien henkilökohtaisten tutkimuslupien lisäksi olin hankkinut tutkimusluvat myös aineistonkeruupaikkakuntien varhaiskasvatuspalveluiden palvelupäälliköiltä.

Nauhoitin kaikki tutkimushaastattelut, jotta minulla olisi mahdollisuus keskittyä paremmin haastattelutilanteisiin sekä opastaa haastateltavia toiminnallisessa yksilötehtävässä. Jokaisen tutkimushaastattelun jälkeen purin haastattelunauhoitukset suoraan tietokoneelle, litteroiden ne samalla. Otin tutkimusaineistosta myös varmuuskopiot ulkoiselle kovalevyllä. Tämän lisäksi siirsin toimintatehtävälustoista

ottamani valokuvat erilliseen tutkimusaineistokansioon. Näin tekemällä pyrin suojaamaan tutkimusaineiston mahdollisilta, yllättäviltä teknisiltä ongelmilta. Laadukas tutkimusaineiston analyysi vaatisi nauhoituksen tueksi esimerkiksi videoinnin tai useita arvioijia. Kun ne eivät olleet tässä tutkimuksessa mahdollisia, valokuvat tehtävälustoista toimivat tulkintojeni ja tekemieni havaintojen tukijoina.

Litterointien tukena minulla oli puolestaan käytössäni haastattelupäiväkirja, johon kokosin haastatteluiden jälkeen päälimmäisiä tuntemuksia haastattelun kulusta sekä itsestäni haastattelijana. Pidin haastattelupäiväkirjaa merkityksellisenä luotettavuuden kannalta, sillä esimerkiksi esihaastatteluita lukiessani huomasin hiljaisten mietintähetkien antavan työntekijöille mahdollisuuden pohtia osallisuuden toteutumista syvällisemmin. Tämä kannusti myös itseäni haastattelijana antamaan tutkittaville enemmän miettimisaikaa. Toisaalta haastattelupäiväkirjan avulla pystyin reflektoimaan myös omaa työtäni haastattelijana. Tekemieni havaintojen pohjalta pystyin esimerkiksi antamaan enemmän tilaa haastateltavalle ja vähentämään selvästi omaa puhuttani, joka olisi kovasti lisääntyessään voinut vaikuttaa tutkittavaan johdattelevasti (esim. Alasuutari 2011, 147-148).

Sanotaan, että tutkija on oman tutkimuksensa keskeisin vaikuttaja ja valintojen tekijä. Näin ollen tutkijan on pyrittävä ymmärtämään myös omaa suhdettaan sekä aineistonkeruuseen että sen tulkintaan. (Eskola & Suoranta 1998, 210.) Olen pyrkinyt teemahaastattelutilanteissa toimimaan näissä puitteissa mahdollisimman objektiivisesti hilliten turhaa kommentointia ja johdattelua sekä antaen tutkittaville rauhan kysymyksiin vastaamiseen. Toisaalta toiminnallisissa yksilötehtävissä pyrin tietoisesti ohjaamaan tutkittavien henkilökohtaista reflektiota tutkimuskysymysten kannalta oikeaan suuntaan, joka puolestaan on ominaista toimintatutkimuksen tekemiselle (Heikkinen 2001, 179). Esitin esimerkiksi *missä* ja *miten* -sanoilla alkavia jatkokysymyksiä, joiden avulla sain tutkittavat kertomaan kattavammin lasten osallisuuden toteutumisesta ja mahdollisuuksista vuorohoidon toimintaympäristössä.

Laadullinen aineiston luotettavuuden tarkastelussa on syytä huomioida myös aineiston merkittävyys. Osallistuin tutkijana aineiston tuottamiseen, mutta tutkimusmenetelmän konkreettisuus auttoi ja motivoi haastateltavia itseään pohtimaan tutkimusteemaa syvällisemmin, joka taas vähensi tutkijan vaikutusta. Yllätyin tutkijana itsekini siitä, että

tutkittavat miettivät tutkittavaa ilmiötä paljon, ja sillä oli heille merkitystä. Tutkimus kylvi osallistujien piiriin pohdintaa. Tämän osoittavat seuraavat aineistositaatit:

Must tää oli tosi hyvä tää sun juttu, että ku tää oli tämmönen toiminnallinen teema. Et tää motivoi myös ajattelemaan, kun nää näkee tässä konkreettisesti nää asiat tässä edessä. LTO

Siis tää mejän pitäis tehä mejän koko tiimille, vitsi sentään. Tää oli kyllä tosi hyvä. Mejän pitäis kaikkien ihan oikeesti miettiä, jälleen kerran, konkreettisesti tätä asiaa. LH

Tosi mielenkiintoista miettiä tätä niinkun lappusin, että onhan näitä miettiny, mutta että tälleen konkreettisesti. Tää on samalla tällstä oman työn arviointia, että ihan oikeesti pistää miettimään, mitä vois tehä toisin. LH

Toiminnallinen yksilötehtävä sisälsi myös omanlaisensa haasteet. Se esimerkiksi vaati tutkittavilta tavanomaista haastattelua enemmän keskittymistä ja energiaa. Tämä tuli esille tilanteissa, joissa tutkittava oli tullut aamuvuoroon töihin ja koki keskittymisen olevan hankalaa väsymyksen takia. Lisäksi muutaman haastateltavan oli toisinaan hankala löytää parasta sijoitusvaihtoehtoa osallisuuden elementeille, jolloin he joutuivat miettimään vastaustaan pidempään. Olin kuitenkin varautunut tilanteeseen antamalla kullekin haastateltavalle jokaisen osallisuuden elementin kaksin kappalein. Tutkittavat pystyivät siis tarvittaessa laittamaan saman osallisuuden elementin useampaan sektoriin tehtävälustalla. Näin toimien halusin varmistaa, että haastateltavien ei tarvitsisi valita kahden totuuden väliltä, jolloin annettuja vastauksia voidaan pitää entistäkin luotettavampina.

Se on yleensä toi iltapäivä tai ilta. Mutta se mihin kellonaikaan (sektoriin) mä nyt tän laitan (miettii), tää on nyt vähän kinkkinen. Se sopii tohon iltapäivään, mutta toisaalta ilta on taas se, joka vielä paremmin sen mahdollistaa. LTO

Vaikka tutkimuksessani ei käytetty montaa tutkimusmenetelmää, voidaan menetelmän monipuolisuuden nähdä vaikuttavan positiivisesti tutkimukseni luotettavuuteen. Tutkimuskohdetta on lähestytty kahdella eri tavalla: sekä teemahaastattelukysymyksien että toimintatehtävän muodossa. Tällä tavoin pyrittiin varmistamaan vastausten

monipuolisuus ja kattavuus, joka osaltaan vähentää luotettavuusvirheiden mahdollisuutta. (Hirsjärvi & Hurme 2011, 38; Huttunen 2010, 43; Eskola & Suoranta 1998, 68-69.) Monipuolisuuden lisäksi on tärkeää tarkastella myös aineiston riittävyttä, jota kuvaa saturaatio eli kylläntyminen. Tämä tarkoittaa yksinkertaistaen sitä, että uudet tapaukset eivät tuota enää tutkimusongelmien kannalta uutta tietoa. (Eskola & Suoranta 1998, 62.) Tutkimukseni aineistoa litteroidessa sekä viimeisiä haastatteluita tehdessä pystyin huomaamaan, että samat lasten osallisuuteen liittyvät tekijät ja teemat toistuivat haastattelusta toiseen hyvin samantyyppisinä. Tästä päättelin tutkimusaineiston saavuttaneen tietyn saturaatiopisteen. Saturaation saavuttamisen ja aineiston monipuolisuuden perusteella voidaan sanoa, että tutkimusaineistoni on rikas kuvailevaan tutkimukseen. Toisaalta kuitenkin on todettava, että selittämisen ja vertailun pohjaksi haastatteluaineiston määrä on riittämätön.

Van Deventer (2009) painottaakin tutkimuksen eettisyys- ja luotettavuustarkasteluissa, että tutkijan vastuu ulottuu tutkimustulosten julkistamiseen saakka eli pohdintoihin siitä, millaista tietoa tutkimustulokset antavat yhteiskunnallisesti. Tutkimustulokset eivät myöskään saa olla harhaanjohtavia tai kyseenalaisesti tuotettuja, minkä vuoksi tutkimuksenteon eri vaiheiden avaaminen lukijalle on tärkeää. Koko tutkimusprosessin ajan olen kiinnittänyt huomiota avoimuuteen ja kaikkien tutkimusvaiheiden yksityiskohtaiseen kuvaamiseen, jotta tutkimukseni etenemistä voi mahdollisimman tarkasti ulkopuolelta seurata ja arvioida.

Tutkimuksessani pyrittiin kaikin puolin eettisiin ratkaisuihin. Tutkimuksen kulku ja siinä käytetyt metodit selostettiin osallistuville tarkasti, jotta he pystyisivät itse määrittelemään halukkuutensa osallistua tutkimukseen. Tutkimuksen eettisyyttä lisäsi osaltaan se, että osallistuneille kerrottiin osallistumisen olevan vapaaehtoista, ja että sen voi keskeyttää missä vaiheessa tahansa ennen tutkimuksen kansittamista. Tutkimuksessa ei esitetty henkilökohtaisia kysymyksiä, tai loukattu ketään osallistuneista. Tutkimuksen tarkoituksena oli tutkia lasten osallisuutta ja siihen liittyviä tekijöitä sekä käytäntöjä vuorohoidossa. Kun silti aineistossa haastateltavat ja heidän ryhmänsä olivat toimijoina ja toiminnan arvioitsijoina, turvasin osallistujien tiedot ja toimin tutkimuseettisten periaatteiden mukaisesti. Tekstissä ja aineistoesimerkeissä henkilökoodit on rakennettu niin, että ulkopuoliset eivät voi tunnistaa niistä ketään. Haastateltavat itse kuitenkin tunnistanevat osan aineistoesimerkeistä. Eettisiä

periaatteita noudattaen tutkimuksen aineisto ja siihen liittyvät erilliset tiedot tuhoaan asianmukaisesti tutkimuksen valmistuttua. Näin toimimalla varmistetaan, että kukaan ulkopuolinen ei pääse käsiksi tutkimusaineistoon tai käyttämään sitä väärin.

5 LASTEN OSALLISUUDEN MONIULOTTEISUUS VUOROHOIDON ARJESSA

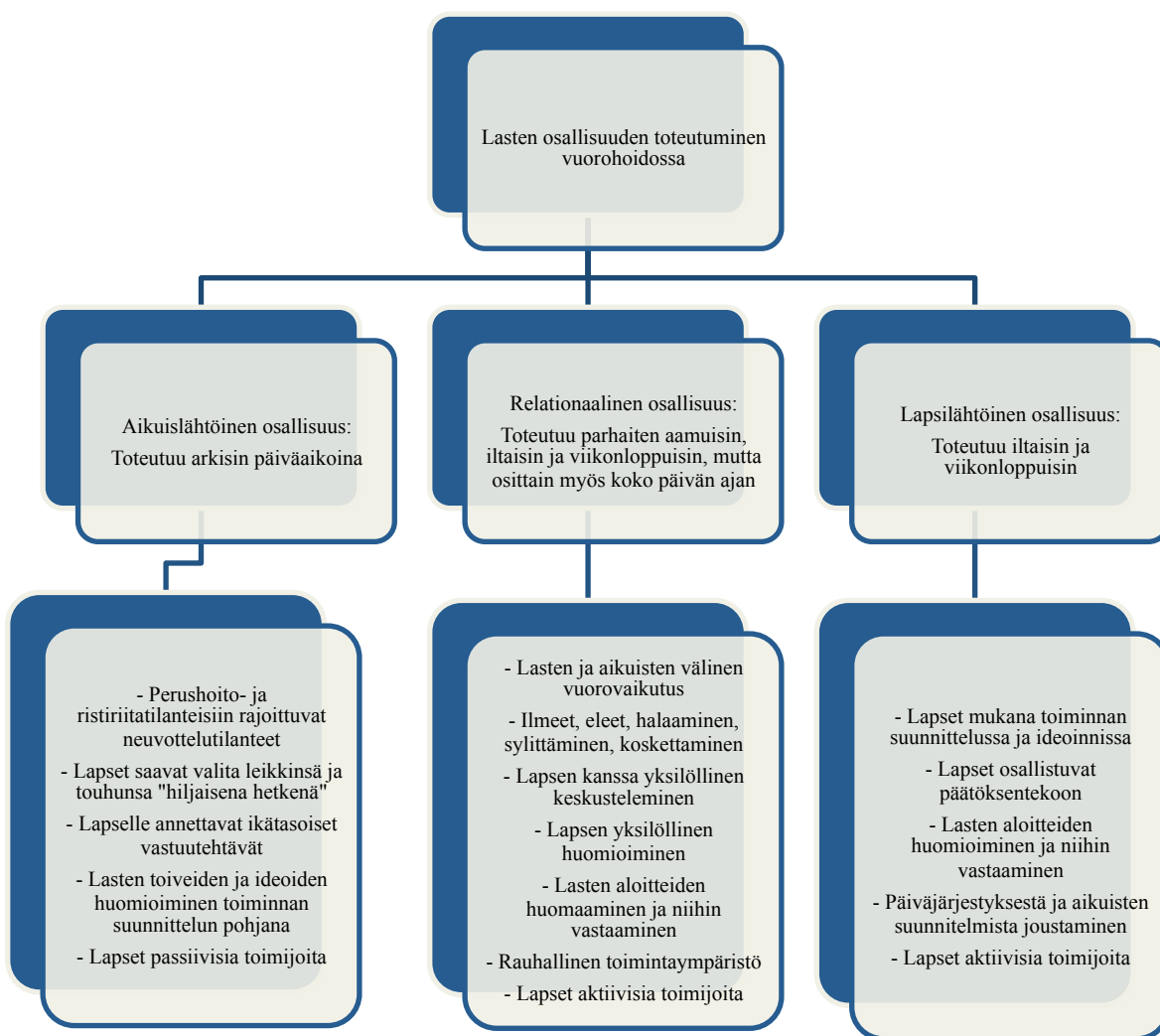
Tämän luvun tarkoituksena on tarkastella lasten osallisuuden rakentumista vuorohoidon toimintaympäristössä. Etsin vastausta siihen, mitä lasten osallisuutta kuvaavat elementit pitävät sisällään, sekä millaisena lasten osallisuus näyttäytyy vuorohoidon toimintaympäristössä. Ymmärtääkseen tuloksia paremmin lukijan on hyvä tietää, miten vuorohoidon päiväjärjestys yleensä muotoutuu. Päiväjärjestys voi jonkin verran vaihdella eri päiväkotien välillä, mutta pääsääntöisesti se on seuraavanlainen.

Klo 06.00 Aamutoimet ja yhteistä touhuilua
Klo 08.00 Aamupala
Klo 08.30 – 10.30 Toimintatuokio/Leikkiä/Ulkoilu
Klo 10.30 Lounas
Klo 11.15 Päivälepo
Klo 12.00 – 14.00 Päivälepo/Hiljaiset leikit
Klo 14.00 Välipala
Klo 14.30 – 17.00 Toimintatuokio/Leikkiä/Ulkoilu
Klo 17.00 Päivällinen
Klo 17.30 – 20.00 Leikkiä/Yhteistä touhuilua
Klo 20.00 Iltapala
Klo 20.30 Iltatoimet
Klo 21.00 Yöunet (viimeistään)

Viikonloppuisin tätä päivärytmiä ei useinkaan noudateta, vaan ainoat aikatauluihin sidotut toiminnot liittyvät ruokailuihin ja päivälepoon.

Vuorohoidossa lasten osallisuus näyttäytyy aikuislähtöisenä, lapsilähtöisenä sekä vuorovaikutuksellisenä eli relationaalisenä. Tämä vuorohoidossa toteutuva lasten osallisuuden kolmijakoisuus on kuitenkin sidoksissa elettävään vuorokaudenaikaan. Aikuislähtöinen osallisuus sijoittuu suurimmaksi osaksi päiväaikaan, kun taas

lapsilähtöinen osallisuus ilmenee pääasiassa ilta- ja viikonloppuaikaan. Relationaalinen osallisuus erottuu kahdesta edellisestä sulautumalla sisään rakennettujen toimintatapojen yhteyteen, jolloin se toteutuu jossain määrin ympäri vuorokauden. (ks. kuvio 4.)

KUVIO 4 Lasten osallisuuden toteutuminen vuorohoidon toimintaympäristössä

Kuvioon 4 on yhdistetty kaikki vuorohoidon toimintaympäristössä ilmenevät lasten osallisuuden muodot sekä niiden tiivistetyt kuvaukset. Kuvion tarkasteleminen helpottaa lasten osallisuuden monimuotoisuuden ymmärtämistä.

5.1 Arjen päiväaikojen aikuislähtöinen osallisuus

Nimesin aikuislähtöiseksi osallisuudeksi ne kuvaukset, joissa työntekijät kertoivat itse rajaavansa lasten osallisuuden tason sekä toimivansa aktiivisesti joko lasten osallisuutta edistävinä tai estävinä tekijöinä. Aikuislähtöisen teeman ydin paljastui, kun työntekijät asettivat osallisuuden elementtejä tehtävälustoille, pohtien samalla niiden merkityksiä ja toteutumista vuorohoidon arjessa. Lasten osallisuuden muotoutuminen aikuislähtöiseksi näkyi selvästi tarkastellessani työntekijöiden kasaamia valmiita tehtävälustoja. Osallisuuden elementeistä oli esimerkiksi nähtävissä, että arkipäivinä päiväsaikaan työntekijät neuvottelevat lasten kanssa enemmän kuin muina aikoina. Haastateltavien kuvauksista kuitenkin ilmeni, että neuvottelua ei koettu niinkään lasten osallisuutta tukevana tekijänä, vaan enemmänkin välttämättömänä arjen sujuvuutta edistävänä toimintana.

Mä laittaisin sen (neuvottelun) ehkä sillai - - tavallaa koko tohon niinku, jotenkii aamupäivä, päiväaika. Et siin on vähän sellasta jatkuvaa sillä tavalla mejän aikuisten mietittävää, aikataulutettavaa asiaa. Et ne lapsetkin sit herää, et vaikka on se tietty struktuuri, niin totta kai se herättää keskustelua, et miks nuo on tuolla ja mihin me voidaan mennäkään. LTO

Yhteiseen toimintaan kohdistuvia neuvottelutilanteita koettiin tapahtuvan päivittäin useiden lasten kanssa. Neuvottelutilanteista kumpuava neuvotteluosallisuus piti sisällään yleisesti lapsen elämän perusasioihin liittyviä tilanteita - erityisesti esiin nousivat ruokailut, pukemiset sekä ristiriitatilanteet. Neuvottelukulttuurin laajentamista perushoitotilanteista muuhunkin toimintaan pohdittiin haastatteluissa paljon. Haastateltavat kokivat, että päivittäin tapahtuvista perusasioista on helpompi neuvotella lapsen kanssa, koska neuvottelun lopputuloksen vaikutus, esimerkiksi muuhun ryhmään, on hyvin minimaalinen. Isommat päätökset, kuten ulkoilujen ajankohdat, on puolestaan totuttu tekemään aikuisjohtoisesti ilman erillistä neuvottelua. Tällöin ei ole vaaraa siitä, että neuvottelun lopputulos vaikuttaisi sekoittavasti muun ryhmän toimintaan. Toisaalta ei ole pelkoa myöskään siitä, että lasten näennäinen vaikuttaminen vaihtuisi todelliseen vaikuttamiseen. Noin puolet haastateltavista oli kuitenkin yhtä mieltä siitä, että lasten kanssa neuvottelemisen isommista asioista ei kuitenkaan ole

mahdotonta, mutta se merkitsee uudenlaista suhtautumista asiaan. Uusien toimintatapojen opettelu voi kuitenkin työntekijöiden mielestä vaikuttaa liian haastavalta, kuten erään lastentarhanopettajan ironinen lausahdus osoittaa: *Se neuvottelu pitäis ottaa vaan vielä eri asioihin eikä vaan niihin perushoitotilanteisiin, mutta kun näinhän me ollaan aina tehty – ei me muuta osata.*

Monet haastateltavat kertoivat, että päiväsaikaan (klo 10-14) heillä on toiminnan suunnittelun lisäksi paljon paperi- ja tietokonetöitä sekä erilaisia palavereja, tällöin lasten oletettiin toimivan itse ohjautuvasti ja aktiivisesti. Keskipäivällä, niin sanotun lasten hetkellisen valtaistumisen aikana, lapset saivat useimmiten itse valita omat leikkinsä ja touhunsä. Valtaistuminen tuntui kuitenkin palvelevan enemmän aikuisia kuin lapsia, sillä sen koettiin usein tapahtuvan aikuislähtöisesti olosuhteiden pakosta.

Sitten, kun aikuiset tekee paperitöitä, niin lapset rupee ikään ku jollekin ”hiljasille hommille”. Tai et lapset niinku itse ohjautuvat, et meil on leikkitaulut, mistä lapset niinku silloin valitsee tekemisensä ja muuta. Ja monesti jos mä jään sinne nukkariin, niitten nukkuvien lasten kanssa, ni lapset saa tai joutuvat tai saavat, niinku itse etsiä itselleen tekemistä. LTO

Vuorohoidon päiväaika hallitsee osittain tiukka päiväjärjestys, jossa toiminta on hyvin pitkälle sidottua kellonaikoihin ja ulkoisiin vaatimuksiin. Siihen, miten rajalliselta päiväaika näytti lasten osallisuuden kannalta, otettiin työntekijöiden taholta kantaa kahdella tavalla: joko se hyväksyen tai sitä harmitellen ja muutosta toivoen. Pyrkimys vallitsevan tilanteen hyväksymiseen näyttäytyi vain muutamien työntekijöiden vastauksissa, joissa korostettiin resurssien riittämättömyyttä ja olemassa olevien töiden (esimerkiksi kirjalliset työt) pakollista hoitamista. Suurin osa haastateltavista koki, että lasten osallisuuden toteutuminen on päiväaikaan riittämätöntä. Tämän osoittaa useissa haastatteluissa korostunut päiväajan aikuislähtöisyyttä harmitteleva asenne.

Sitä aina vähän hallitsee se kiire ja ne aikataulut siinä päivässä. Sitä aamupäivää varsinkin, se on monesti hyvin strukturoitu se runko siinä, että monen aikaa on toiminta ja monen aikaa lähetään pihalle ja monen aikaa tullaan sisälle ja monen aikaan syömään ja sitten aina ei ole niitä hetkiä, että vois rauhassa olla ja kuunnella, mitä se lapsi haluaa kertoa. Se on valitettavaa, että sitä on. LTO

Vuorohoidon arjen päiväaikoina näkyvää lasten osallisuuden aikuislähtöistä ulottuvuutta voi siis kuvata aikuisten tarpeista lähtevänä näennäisenä osallisuutena. Sillä vain harvoin työntekijät kuvasivat päiväaikaan asettamiensa lasten osallisuuden elementtien pohjalla olevan tietoinen pyrkimys lasten osallisuuden edistämiseen. Toisaalta näkökulmaa laajentamalla voidaan ajatella, että aikuislähtöisellä osallisuudella on myös lapsen etua tavoitteleva ulottuvuus. Tämä ulottuvuus on aikuislähtöisen toiminnan pedagoginen luonne. Työntekijät pyrkivät arjen keskellä mahdollisuuksien mukaan ottamaan lapsia mukaan omiin tekemisiinsä sekä jakamaan heille pieniä, lapsen ikätasoa vastaavia vastuutehtäviä. Tällä tavoin lapset pääsivät halutessaan harjoittelemaan vastuunottamista sekä itsenäistä päätöksentekoa yhdessä aikuisen kanssa.

Mä annan mielelläni vastuuta ja otan mukaan tekemisiin. Mä laitan sen arkeen, koska nää eskarilaiset tykkää hirveesti siitä, että ne saa pieniä vastuutehtäviä.
LTO

Annan lapselle vastuutehtäviä, kyllä. Tätä tapahtuu arkipäivisin (klo 10-14) - -. Vastuutehtävillä mä tarkoitan sit jotain esim. lattian lakaisemisia, pöydän kattamisia tai tämmösiä. LH

Edellä esitetyn kaltaiset tapahtumat olivat ainoita päiväaikana toteutuvia lasten osallisuuden elementtejä. Nämä elementit tuntuivat työntekijöiden kertomusten perusteella vaikuttavan positiivisesti myös lasten henkilökohtaiseen tunteeseen osallisuudesta. Se, että lapset otetaan mukaan aikuisen touhuihin ja heille jaetaan pieniä vastuutehtäviä muun toiminnan lomassa, mahdollistaa monenlaisen osallisuuden toteutumisen. Osallistuminen toimintaan sekä mahdollisuus kantaa vastuuta toiminnan toteuttamisesta ja suunnittelusta koettiin haastateltavien keskuudessa tärkeäksi, mutta niihin ei juurikaan panostettu. Todellinen lapsille tarjottava toiminnan toteuttamiseen ja suunnitteluun liittyvä osallisuus jäi kuitenkin vuorohoidon päiväaikoina vielä vähäiseksi. Toteutuessaankin niiden pääpaino oli esimerkiksi askartelu- tai toimintatarvikkeiden valinnassa ja hakemisessa. Varsinaisen toiminnan suunnittelun tuntuivat kuitenkin arjessa tekevän pääsääntöisesti aikuiset, vaikkakin lähtökohtana pidettiin useissa tapauksissa lasten toiveita ja ideoita.

5.2 Osallisuuden relationaalinen ulottuvuus

Kun vastavuoroisina toimijoina ovat sekä lapset että aikuiset, voidaan puhua relationaalisesta osallisuudesta. Tällöin lasten toiminta nähdään suhteessa aikuisiin ja aikuisten toiminta suhteessa lapsiin. Tämän näkökulman pohjalta aineisto tarjosi useita viitteitä siitä, että kodinomaisuus, yhteisöllisyys ja vuorovaikutuksellisuus olivat ensisijaisesti vuorohoitoa kuvaavia aspekteja - varsinkin rauhallisina vuorokaudenaikoina, kuten aamuisin, iltaisin ja viikonloppuisin.

Tutkimuksessani edellä esitetyn kaltaista relationaalista osallisuutta kuvaavat kaikki pienetkin arkiset, lasten ja aikuisten väliset, vuorovaikutukselliset eleet ja fyysiset huomionosoitukset. Tällaisia ovat esimerkiksi lapsen tervehtiminen, koskettaminen, halaaminen ja syliin ottaminen. Tämän tyyppinen vuorovaikutteinen osallisuus korostui kaikissa haastatteluissa, ja usein sen arvioitiin toteutuvan lähes koko päivän ajan. Usein sen nähtiin kuitenkin parhaiten toteutuvan aikaisin aamulla, iltaisin ja viikonloppuisin. Relationaalisen osallisuuden toteutumiseen nähtiin liittyvän monimuotoisesti erilaiset resurssit sekä esimerkiksi lapsista lähtevä tarve. Tämä näkyi esimerkiksi siten, että haastateltavat kuvasivat lasten tarvitsevan aikuisen syliä, halittelua, läheisyyttä ja yksilöllistä jutustelua eniten vuorokauden hiljaisimpina hetkinä, ja siten lasten tarpeisiin pyrittiin silloin systemaattisemmin vastaamaan. Työntekijät myös korostivat, että silloin, kun mahdollisuus vuorovaikutukseen syntyy, sen tulee olla aitoa ja siihen tulee oikeasti paneutua. Toisaalta voidaan myös päätellä, että lapsetkin ovat havainneet aikuisten tarjoavan yksilöllistä huomiota ja syliä paremmin rauhallisina hetkinä, jonka takia he tarkoituksenmukaisesti hakeutuvat juuri silloin aikuisen lähelle.

Ne huomaa ne lapset, että tätä aikaa on. Tää aikuinen on mua varten ja hänen ei tarvitse jakaa. Ja useinhan illalla syliin on monta tulijaa ja sit istutaan yhdessä siinä ja luetaan vaikka kirjaa. LTO

No illat ja aamut on kaikista eniten sylittelyhetkiä. Ainakin noi pienemmät, niin niillä rupee illalla jo väsy, ja ehkä se koti-ikäväkin tulemaan ja aamulla se päivä alkaa silleen hellemin. Mun mielestä se on oikeestaan aika itsestäänselvyyskin meillä, että lasta pitää sanoa ja kosketuksin silloin huomioida. LH

Ensimmäisestä edellä olevasta aineistolainauksesta käy ilmi, että työntekijä pyrkii itsekin analysoimaan, miksi lapset tuntuvat hakeutuvan aikuisen läheisyyteen esimerkiksi iltaisin. Lapsi-aikuissuhteen luonne näytti aineiston valossa muuttuvan siirryttäessä arkipäivästä aamu-, ilta- tai viikonloppuaikaan. Tämä puolestaan vaikutti myös lasten käyttäytymiseen ja kontaktihakuisuuteen. Lasten kuvattiin toimivan päiväaikaan samanlaisessa kiireen virrassa kuin aikuistenkin, siirtyen toiminnasta toiseen. Virran katkaisi lyhyehköt vapaan leikin tilanteet, jolloin lapset saivat leikkiä rauhassa keskenään. Tämän kaiken vastapainona lapsille pyrittiin tarjoamaan muina aikoina rauhallinen toimintaympäristö, jossa heillä oli oma sanansa sanottavanaan. Nämä ajat lapset käyttivät heti työntekijöiden kuvausten mukaan hyödykseen, hakeutumalla aikuisen luokse ikään kuin tankkaamaan läheisyyttä.

Jos lasten ja aikuisten välistä relaatiota tarkastellaan suhteessa vuorovaikutuksen laatuun ja syvyyteen, voidaan vuorohoidossa toteutuva relationaalinen osallisuus jakaa vielä kahteen vastakkaiseen ulottuvuuteen: *loitontavaan* ja *lähentävään*. Loitontavalla ulottuvuudella viitataan aikuisten pyrkimykseen kontrolloida ja johtaa päiväajan toimintaa sekä lasten osallisuuden tasoa. Tällöin vuorovaikutus lasten ja aikuisten välillä jää suhteellisen etäiseksi ja yksipuoliseksi. Loitontavassa ulottuvuudessa vuorovaikutusta pitää yllä vain aikuisten jakamat kosketukset ja halit sekä ohi menevät huomionosoitukset. Lähentävä ulottuvuus puolestaan kuvaa esimerkiksi ilta- ja viikonloppuaikaan tapahtuvaa lasten nostamista passiivisista vastaanottajista aktiivisiksi vuorovaikuttajiksi ja vallan jakajiksi. Lähentävään ulottuvuuteen liittyvä lasten ja aikuisten välinen vuorovaikutus on puolestaan lämmintä, monipuolista ja hyvin vastavuoroista. Aineiston perusteella voidaankin sanoa, että vuorohoidossa relationaalisen osallisuuden taso kasvaa päiväajan loitontavasta ulottuvuudesta, iltojen ja viikonloppujen aikana lähentävään ulottuvuuteen.

Koko vuorohoidon toimintakenttää tarkastellessa selvisi, että aikuiset kokivat lähentävän ulottuvuuden syntyvän pääosin vapaammassa ja joustavammassa toimintaympäristössä. Lasten ja aikuisten välistä vuorovaikutusta ei silloin hallinnut kiire eivätkä muut ulkoiset tekijät. Relationaalisen osallisuuden vaikutukset ulottuivat moniin normaalisti aikuisten vallan alla oleviin osallisuuden tasoihin, kuten toiminnansuunnitteluun, ideointiin ja päätöksentekoon.

Nyt ovat sitten tehneet illallakin semmosta Makkaraista, joka on tullu niinku ihan jostain, et mekään ei tiedetä mistä se lähti, mut se oli vaan niin hyvä semmonen leikkijuttu. Ja tota se on ehkä jotenkin semmonen, missä se mun mielestä näkyy, että niitä on oikeesti yhdessä tehty ja suunniteltu. Ja nytkin, kun tehtiin niitä Makkaraisia, niin yksi lapsi sanoi, ettei halua tehdä sitä. No sitten sanottiin, että ok, että ei ole pakko tänään tehdä sitä, että voidaan katsoa joku muu päivä uudestaan. - - . No se voi olla, että hänellä ei ollu aluksi oikein käsitystä siitä, että mikä se on tai miltä sen tulee vaikka näyttää. Mutta, kun jokainen lapsi sai tehäkin sellaisen kuin he itse halusivat, eikä siihen ollu niinku mitään tiettyä sanotaan, että ohjetta, - -. Se, että mieluummin antaa aikaa sille lapselle, että hän saa niinku muhituttaa sitä omaa ajatusta ja valmistella ideaa. LH

Esimerkiksi edellä olevan lastenhoitajan kertomuksesta voi huomata, kuinka toiminnan vuorovaikutteisuudella, ajan antamisella ja joustavuudella oli myös selkeä lasta motivoiva vaikutus. Aineiston perusteella voidaan sanoa, että työntekijät pystyivät harvemmin toimimaan lasten tekemien aloitteiden mukaan päiväsaikaan, toisaalta aloitteiden huomiointi lisääntyi asteittain iltaa kohden. Päiväaikaan aikuisilla oli selkeä pyrkimys huomioida kaikki lasten tekemät kontaktirytykset sekä peli- tai leikkikutsut, mutta useimmiten syystä tai toisesta he joutuivat ne siinä hetkessä sivuuttamaan. Lasten aloitteet tuntuivat jäävän päivällä kovin yksisuuntaisiksi, ja harvemmin niistä kehkeytyi kunnollinen vastavuoroinen suhde aikuisen kanssa. Poikkeuksiakin tosin oli, sillä pieni osa työntekijöistä kertoi pysähtyvänsä kuuntelemaan ja neuvottelemaan lapsen kanssa myös kiireen keskelle.

Pienillä muutoksilla, kuten esimerkiksi tehtävien delegoinnilla tai pienryhmäajoilla saadaan aikaan joustavuutta, joka puolestaan tarjoaa aivan uudenlaiset mahdollisuudet vastata lasten tekemiin aloitteisiin. Toisaalta näiden mahdollisuuksien tarjoama hyöty saattaa jäädä vain hetkelliseksi, sillä päiväaikaan sijoittuvat lasten ja aikuisten väliset yhteiset hetket katkeavat helposti toimintaympäristöstä tulevien häiriötekijöiden vuoksi.

Ja saahan päivälläkin mahtavia keskusteluja aikaseks, mut se on ehkä vähän semmonen, ku on sitä kiirettä ja enemmän väkeä, niin myös enemmän tulee tilanteita, jotka keskeyttää sen keskustelun. LH

Päiväaikojen hektisyydestä ja tiukemmasta toimintastruktuurista huolimatta työntekijät korostivat, että heidän mielestään lasten ja aikuisten välinen sekä lasten keskinäinen osallisuus on kuitenkin tavalla tai toisella osa koko vuorohoidon arkea. Etenkin pienet osallisuutta edistävät tekijät, kuten fyysinen ja yksilöllinen huomiointi sekä mukanaolo toteutuivat pitkin päivää, myös päiväohjelmasta joustamista tapahtui. Joustavan ja lasta huomioivan työtavan nähtiin ikään kuin olevan vuorohoidon toimintakulttuuriin sisään rakennettu tapa, jonka mukaan kaikki työntekijät toimivat. Ei ollut poikkeus, että työntekijät ajattelivat: *Sylitellähän voip sit kuitenkin millon vaan, millon lapsi halua tulla, se on jo osallisuutta se!* Vaikutti myös siltä, että huolimatta lasten osallisuuden haasteista, useimmat vuorohoidon työntekijät olivat valmiita kehittämään toimintaansa lasten osallisuuden lisäämiseksi. Loppujen lopuksi monet haastattelut tiivistyivät päätelmään siitä, että lasten osallisuus (kaikkine ulottuvuuksineen) toteutuu vuorohoidon toimintaympäristössä parhaiten iltaisin ja viikonloppuisin, tästä esimerkkinä voidaan esittää seuraavat aineistolainaukset.

Oikeestaan tää osallisuuden toteutuminen näyttää tässä (tehtävälustalla) hirveeltä. Tää näyttää nyt siltä, että arkipäivät on kaikista kauheinta aikaa. Siinä on kaikki nää huonot (osallisuuden elementit). LH

Viikonloppusin on paljon rauhallisempaa. Viikonloppusin sun ei tarvitse keskeyttää niitä hommia, eikä iltaisinkaan oikeastaan. Mut toi arkipäivä on semmonen - - hektinen. LH

Yhteenvetona voidaan vielä todeta, että päiväaikana lasten osallisuuden toteutumista vuorohoidossa eniten rajoittavat juuri kiire, työntekijöiden toimintatavat ja päiväjärjestys.

5.3 Iltojen ja viikonloppujen lapsilähtöinen osallisuus

Lapsilähtöisellä osallisuudella tarkoitan kaikkia niitä ilmenneitä osallisuuden kuvauksia, joissa lapsi toimi selkeästi aloitteen tekijänä ja aktiivisena osapuolena sekä niitä kuvauksia, joissa aikuinen kertoi huomioivansa ensisijaisesti lapsen muiden tekijöiden sijaan. Aineiston perusteella edellä kuvatun kaltainen lasten osallisuus rajoittui vuorohoidossa vahvasti ilta- ja viikonloppuaikaan. Tällöin lapset saivat useimmin toimia aloitteellisina päätöksen tekijöinä, toiminnan suunnittelijoina ja ideoijoina.

Lisäksi he saivat aikuiselta osakseen huomattavasti enemmän yksilöllistä aikaa ja huomiota kuin päiväaikaan.

Lasten osallisuuden tason kasvu iltoja ja viikonloppuja kohden näkyi aineistossa kahta poikkeusta lukuun ottamatta varsin selvästi. Haastateltavien kuvauksien lisäksi myös tehtävälustoille sijoitettujen osallisuuden elementtien jakaumat ja tihentymät tukivat tätä tulosta. Lasten aktiivinen toimijuus sisältäen päätöksen teon, suunnittelun ja ideoinnin, alkoi jo iltapäivällä viiden aikaan syödyn päivällisen jälkeen, jolloin aikuisten ja lasten välinen valta-asetelma tuntui väkisinkin murenevan.

Hylkään oman toimintasuunnitelmani lapsen aloitteesta. Tämä on tota, niin tyyppillistä illoissa, näinhän se tapahtuu melkein joka ilta. Vaikka mä olisi keksinyt tai miettinyt illan valmiiksi, et mitä voitais tehdä, niin tota, tosi usein lapset on jo niin väsyneitä siihen aikuisen saneluun, et niil on mitta täys. Ne reagoikin ihan eri tavalla. Sit on niinku pakko antaa niitten lasten toimia, et sitä ei voi silloin vaan ite jyrätä läpi. LH

Lasten osallisuuden tukeminen ja mahdollistaminen tuntui olevan aikuisille paljon luontevampaa iltaisin ja viikonloppuisin. Tätä selitti esimerkiksi se, että työntekijät eivät useinkaan suunnitelleet valmista ohjelmaa iltoihin tai viikonloppuihin, vaan toiminnan oletettiin muotoutuvan lasten tarpeista käsin. Muutamassa haastattelussa tuli esille, että toisinaan iltavuoroon tuleville lapsille oli saatettu varata esimerkiksi jotain päivällä tehtyjä askartelutehtäviä. Niiden tekemistä ei kuitenkaan pidetty lapsille pakollisena tehtävänä, vaan lasten annettiin itse valita haluavatko tai jaksavatko he enää illalla askarrella. Työntekijöiden antamissa, lasten osallisuutta koskevissa perusteluissa vedottiin toistuvasti iltojen ja viikonloppujen rauhallisuuteen sekä lasten hyvinvointiin. Erityisesti lasten hyvinvointi tuntui olevan tärkeä lasten osallisuuden edistämiseen liittyvä tekijä.

Et miten helpottaa sen lapsen oloa, vuorohoidossa varsinkin, kun se vireystila on siel aamussa ylimmillään, niin sitä iltaa kohden joustetaan ja muutetaan niitä toimintatapoja. LH

Illassa ollaan sitten rauhallisemmin, ku tää elämä meinaa muuten olla niin kiireinen ja lapsillakin. Mut illat on yleensä ihan tarkoituksella rauhotettu, lastenkin kannalta se on parempi. Ehkä se sit näkyy näissä (osallisuuden) elementeissä. LTO

Haastateltavien kuvaukset illoista ja viikonlopuista korostivat lapsen edun ja parhaan tavoittelua sekä aikuisen vallan tasapainottamista. Aineiston perusteella voidaankin sanoa, että tietoinen pyrkimys rauhallisuuteen sekä joustavaksi suunniteltu toimintarunko antavat vuorohoidossa lasten ideoille, toimijuudelle ja osallisuudelle enemmän tilaa juuri iltaisin ja viikonloppuisin. Eräs lastenhoitaja kuvasi loppureflektoinnissaan hyvin koko aineistomateriaalin pohjalta esiin nousutta vuorohoidon todellisuutta:

Mä oikeestaan tiesinkin, et tää jako tulee menemään näin. Viikonloppusin lapsi saa leikkiä enempi rauhassa, lapsi saa päättää ja suunnitella itse leikkiään, mitä tekee. Mul on enempi aikaa ottaa lasta syliin, - - , ottaa lasta mukaan tekemisiin ja keskustella lapsen kanssa. - - Ja sit kun sieltä (viikonlopusta) lähetään kattoon, niin ne menee tuolta iltaan ja sinne arkeen jää enempi sitä aikuisen ohjaamaa ja hallitsemaa - - tekemistä. LH

Lapsilähtöisen osallisuuden toteutuminen vuorohoidossa on hyvin pitkälti yhteydessä aikuisten toimintatapoihin ja käyttäytymismalleihin. Toisinaan lasten osallisuuden mahdollistaa aikuisten aktiivisuus, toisinaan taas passiivisuus. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, että aikuisen vetäytyessä hetkeksi sivummalle leikin havainnoijan rooliin, jää lapsille enemmän tilaa rakentaa omaehtoista leikkiä. Toisinaan taas aikuisen aktiivinen toiminta ja vuorovaikutus lapsen kanssa on osallisuuden toteutumisen edellytys, kuten seuraava aineistoesimerkki osoittaa.

No kyllähän mä aikuisena siihen osallisuuteen vaikutan. Et jos laps vaikka illalla toivoo, et ”saanko mä nyt ottaa sen mun oman lelun, vaikka ei oo perjantai”, niin mä voin sanoa et ”toki saat”. Ei siihen paljoo vaadita, kun on semmonen hyvä hetki ja kerkee siihen paneutumaan. LH

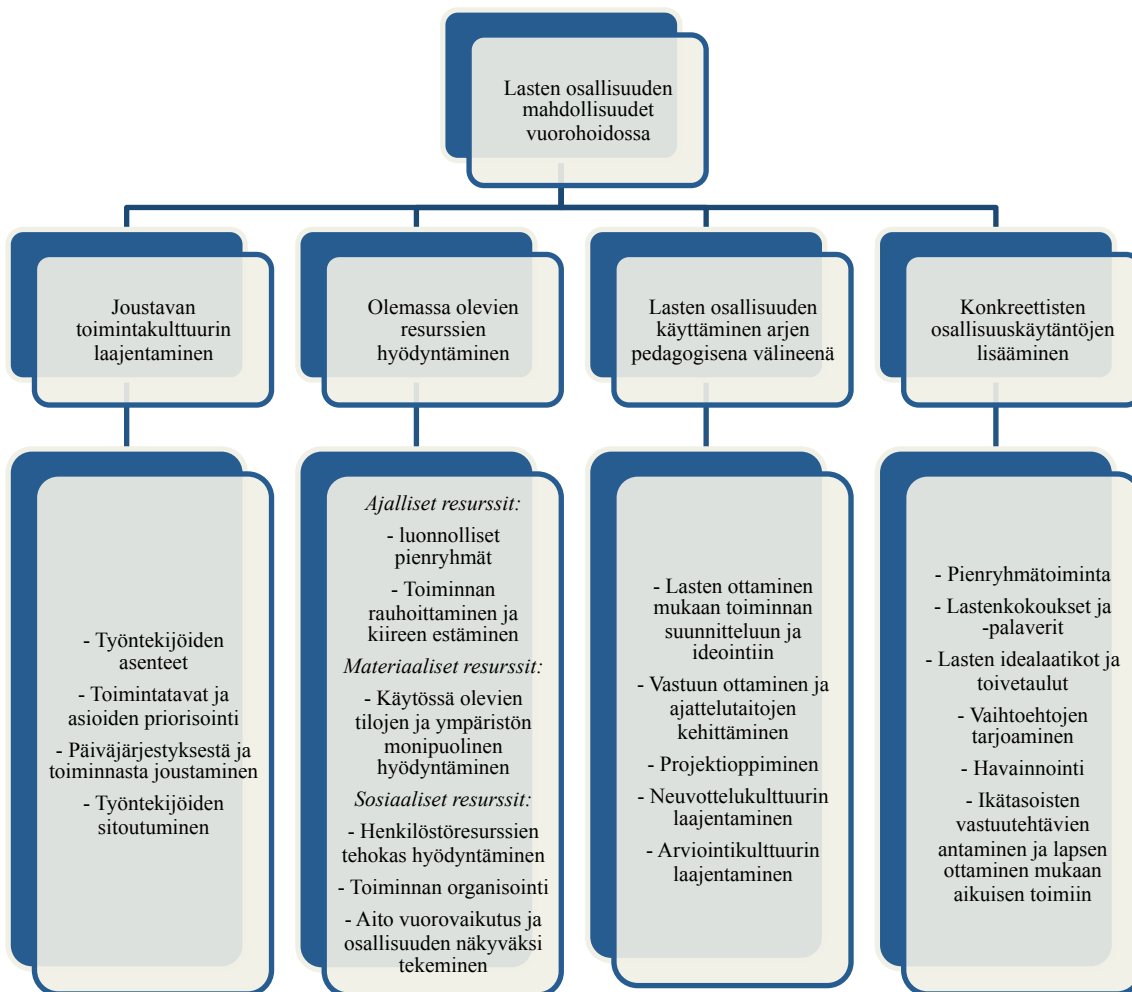
Aineiston tarkastelu on osoittanut, että lopulta se, miten lasten osallisuus vuorohoidossa toteutuu, riippuu täysin siitä, millaiseksi sen toimintakulttuuri kokonaisuudessaan on

kulloinkin rakennettu. Päiväaikaan lasten osallisuutta rajoittaa tiukka aikuislähtöisyyden ja aikataulujen sanelema toimintajärjestys, jossa tuntuu tällä hetkellä olevan vain vähän tilaa joustolle. Iltoja ja viikonloppua kohden joustavuus kuitenkin lisääntyy ja toiminta muuttuu enemmän lapsen tarpeita ja toiveita kunnioittavaksi.

6 VUOROHOIDON MAAILMA TARJOAA LASTEN OSALLISUUDELLE MONIPUOLISIA MAHDOLLISUUKSIA

Tässä luvussa keskityn tarkastelemaan kaikkia niitä tekijöitä, jotka mahdollistavat ja edistävät lasten osallisuuden toteutumista vuorohoidossa. Ensin esittelen nämä tekijät, jotka lopulta tiivistetään kolmenlaisiin pääkategorioihin. Näissä kategorioissa käsitellään *joustavan toimintakulttuurin*, *olemassa olevien resurssien* sekä *pedagogisten käytäntöjen* merkitystä lasten osallisuuden mahdollistamisessa vuorohoidossa. Viimeisessä alaluvussa esittelen vuorohoidon työntekijöiden esiin nostamia käytännön menetelmiä, joiden avulla lasten osallisuutta voitaisiin mahdollisesti lisätä.

Tarkastellessani haastatteluaineiston kuvauksia sekä työntekijöiden tehtävälustoille asettamia lasten osallisuuden elementtejä pystyin havaitsemaan tiettyjä lasten osallisuutta mahdollistavia tekijöitä. Näiden tekijöiden vaihtelun varassa saadaan aikaiseksi joustava, lasten osallisuutta tukeva toimintakulttuuri – mikäli ne hyödynnetään oikein. Samat tekijät, jotka tällä hetkellä päiväsaikaan kaventavat lasten osallisuuden tasoa, laajentavat sitä iltaisin ja viikonloppuisin. Seuraavalla sivulla oleva kuvio 5 yksinkertaistaa lasten osallisuuden mahdollisuudet vuorohoidossa yhdeksi kuvioksi.

KUVIO 5 Lasten osallisuuden mahdollistaminen vuorohoidon toimintaympäristössä

Kuviossa 5 on koottu yhteen kaikki tutkimuksessani ilmenneet lasten osallisuuden mahdollistamiseen liittyvät tekijät, jotka on lisäksi jaoteltu omiin pääkategorioihinsa (ks. luku 6.1). Koin, että konkreettiset osallisuuskäytännöt ovat lasten osallisuuden toteutumisen kannalta yhtä merkittävä kategoria, kuin lasten osallisuuden mahdollistavista tekijöistä kootut pääkategoriat, joten nostin sen kuviossa neljänneksi pääkategoriaksi.

6.1 Lasten osallisuutta mahdollistavat tekijät

Tärkeitä lasten osallisuuden mahdollistamiseen liittyviä aspekteja nähtiin olevan useita. Haastateltavat nostivat toistuvasti esille erilaisia tekijöitä, jotka liittyivät suoraan tai välillisesti osallisuuden toteutumiseen vuorohoidon arjessa. Analyysissä tarkastelen näitä tekijöitä nimenomaan osallisuuden mahdollistamisen näkökulmasta käsin, jolloin niiden merkitys voi olla joko positiivinen tai negatiivinen riippuen siitä, miten haastateltavat niistä kertoivat. Aineiston perusteella lasten osallisuuden mahdollistamiseen liittyviksi tekijöiksi nimettiin *erilaiset resurssit (aika, tilat, henkilökunnan ja lasten määrä), päivästrukturi, lasten epäsäännölliset hoitoajat, työntekijöiden ja työtiimien asenteet sekä toimintatavat*.

Puhuttaessa lasten osallisuuden mahdollistamisesta työntekijät käyttivät usein selitteleviä ilmaisuja, kuten *kyllähän tätäkin pystyis tekemään, mutta valitettavasti... tai näin on tehty ennenkin, mutta jostain syystä*. Edellisen kaltaisista kuvauksista pystyy päättämään, että lasten osallisuuden toteutumisen mahdollistaminen koettiin työntekijöiden keskuudessa jokseenkin hankalaksi, toisinaan jopa mahdottomaksi. Lasten osallisuuden elementteihin liittyneet kuvaukset saivat negatiivisen sävyn usein siinä vaiheessa, kun työntekijät alkoivat vertailemaan aamu-, päivä-, ilta- ja viikonloppuaikoina vallitsevia lasten osallisuutta edistäviä mahdollisuuksia keskenään.

Hmm. Kyllähän tää niinku tietyllä tasolla toimii. Et kuten mä oon sanonu, niin kylhän sitä illallakin tulee toteutettua näitä lasten ideoita ja lapset saa valita ja näin. Mut jos nyt aatellaan arkipäivää, niin se riippuu henkilökunnan määrästä ja aikataulusta ja siitä, mitä kalenterissa lukee - - et kuinka paljon se aikuisten maailma hallitsee sitä päivää.

LTO

Kuitenkin monet negatiivisiksi kuvatut tekijät, osoittautuivat tämän aineiston valossa lopulta hyvinkin positiivisiksi ja käyttökelpoisiksi. Esimerkiksi epäsäännöllisten aikataulujen huomattiin tuottavan yllättäviäkin lasten osallisuutta edistäviä mahdollisuuksia. Näitä tekijöitä käsitellään lisää seuraavissa tulosluvuissa (ks. 6.2 ja 6.3).

Pääsääntöisesti suurimmaksi lasten osallisuuden mahdollistamiseen liittyväksi tekijäksi nostettiin työntekijöiden keskuudessa aika, tai oikeastaan ajan puute. Osallisuuden indikaattoreita pohtiessaan työntekijät kokivat, että iltaisin ja viikonloppuisin heillä oli mahdollisuus tarjota enemmän yksilöllistä aikaa lapsille – joka puolestaan lisäsi lasten osallisuutta. Lisäksi yksilöllisen ajan antaminen lapselle, sekä aidon lapsen kuulemisen ja huomioimisen mahdollisti pienempi lapsimäärä, mutta myös käytettävissä olevien tilojen lisääntyminen muiden ryhmien sulkeutuessa. Toisaalta sama tekijä, aika, koettiin päiväsaikaan vaikuttavan negatiivisesti lasten osallisuuteen. Sillä haastateltavien mukaan päiväaika vuorohoidossa rakentuu hyvin pitkälti säännöllisten ja epäsäännöllisten kellonaikojen varaan, ja yleistä ilmapiiriä kuvaa kiire sekä jatkuva siirtyminen paikasta toiseen. Haastateltavien mukaan säännölliset kellonajat kuvaavat päivittäisiä päivärytmiin liittyviä tapahtumia, kuten ulkoiluja, ruokailuja ja päivälepoa. Epäsäännölliset kellonajat puolestaan kuvaavat vuorohoidon lasten vaihtelevia hoitoaikoja. Tästä voidaan päätellä, että erilaisten aikataulujen lisäksi lasten osallisuuden mahdollistamiseen vaikuttaa se, millaiseksi päiväjärjestys vuorohoidossa rakennetaan. Haastateltavat itse kokivat, että arkipäivinä päiväjärjestys muodostuu varsin tiukaksi, ja silloin tärkeimpiä muuttujia ovat päiväkodin omat aikataulut (ulkoilu, ruokailu, päivälepo), tilat sekä lasten epäsäännölliset hoitoajat. Asetelma kuitenkin vaihtui iltaa ja viikonloppua kohden siten, että sekä aikataulut että tilat olivat väljempää ja joustavampaa – lasten osallisuutta enemmän mahdollistavia.

Lopulta sekä ajankäyttöön, tiloihin että päivästrukturiin yhdistyy yksi kaikkein keskeisin tekijä, jonka voidaan nähdä olevan ratkaisevassa asemassa myös lasten osallisuuden suhteen - tämä tekijä on aikuinen. Aikuinen joko yksittäisen työntekijän roolissa tai aikuiset osana isompaa työtiimiä, mahdollistavat lasten osallisuutta eri tavoin. Aineiston mukaan lasten osallisuus vaatii työntekijöiltä herkkyyttä kuulla ja nähdä lapsi yksilönä, kykyä aitoon läsnäoloon ja vuorovaikutukseen sekä ennen kaikkea joustoa ja avoimuutta. Toisaalta pohdittaessa erikseen päiväaikaa, haastateltavat lisäsivät edelliseen vaatimuslistaan vielä heittäytymiskyvyn, rohkeuden, epävarmuuden siedon, keskinäisen sitoutumisen ja päivän erilaisen rytmittämisen. Työntekijät kokivat, että silloin, kun lapsia ja aikuisia on vähemmän paikalla, heidän on helpompi laskeutua lapsen tasolle ja rakentaa sitä kautta yhdessä tekemistä. Vastaavasti päiväaikaan toiminta muotoutuu hyvin pitkälti aikuisten sanelujen ja toiveiden mukaan, jolloin lasten osallisuuden taso on huomattavasti heikompi.

Mut se osallisuus vaatii sen, että kuunnellaan ja nähdään se lapsi. Ja otetaan ne lasten ehdotukset vastaan. En mä sit tiedä, et pelätäks me päivällä, et se levähtää, et se ei ookkaan mejän hallinnassa enää se toiminta. Et lähtökohtasestihan tiimin täytyy ensin päättää ne yhteiset pelisäännöt. LH

Et pitäis helpommin osata heittää ne omat suunnitelmat romukoppaan, ja lähteä niinku lasten ajatuksista tekemään asioita. Ja se miks se ei oo käytäntö, niin siihen vaikuttaa - - myös se opettaja itsessään. Pitäis vaan enemmän uskaltaa heittäytyä. LTO

Edellä esittämissäni lasten osallisuuden vaatimuksiin liittyvissä työntekijöiden kuvauksissa on havaittavissa kaksi tuttua lähestymistapaa: lapsilähtöinen ja aikuislähtöinen. *Lapsen kuuleminen ja näkeminen, aito läsnäolo, vuorovaikutus, avoimuus ja jousto* viittaavat viimeistä lukuun ottamatta kaikki lapsiin. Tämä tukee hyvin edellisessä tulosluvussa esittämäni päätelmää siitä, että pääsääntöisesti iltaisin ja viikonloppuisin lapsi on toiminnan keskiössä, jolloin lapsilähtöinen ja relationaalinen osallisuus siis luonnostaan mahdollistuu (ks. luvut 6.2 ja 6.3). *Heittäytymiskyky, rohkeus, epävarmuuden sieto ja keskinäinen sitoutuminen* puolestaan viittaavat kaikki aikuisten ominaisuuksiin, josta voidaan päätellä, että päiväaikana lasten osallisuuden mahdollistaminen kulminoituu aikuisiin ja heidän tekemisiinsä.

6.2 Joustava ja vuorovaikutteinen toimintakulttuuri mahdollistaa lasten osallisuuden

Aikuisten merkitys lasten osallisuuden mahdollistamisessa osoittautui varsin suureksi. Henkilökunnan asenteet ja toimintatavat sekä yleinen toimintakulttuuri toimii ikään kuin suodattimena, jonka läpi lasten osallisuus siivilöityy. Se, miten paljon asenteisiin ja toimintatapoihin liittyvää joustavuutta löytyy koko työtiimin sisältä, vaikuttaa siihen, mille tasolle lasten osallisuus pääsee nousemaan. Työntekijät kokivat, että lasten osallisuuden mahdollistaminen on helpompaa silloin, kun tekee töitä yksin lasten kanssa. Tämä näkyi myös aineiston toiminnallisissa tuotoksissa osallisuuden lisääntymisenä siirryttäessä päiväajasta iltaan ja viikonloppuun. Aineiston mukaan yksin toimiessa ei synny minkäänlaisia sosiaalisia paineita siitä, miten työtehtävä tulee suorittaa. Sosiaalisen paineen puuttumisen koettiin osaltaan vaikuttavan myös siihen,

miksi osa haastateltavista koki toimivansa joustavammin ja rennommin iltaisin ja viikonloppuisin. Seuraava esimerkki kuvaa erään lastentarhanopettajan henkilökohtaista pohdintaa siitä, miksi aamupäiväulkoilua ei voitaisi jättää väliin tai siirtää silloin, kun lapsilla on hyvät sisäleikit menossa.

No, jos mä tätä ajattelen, niin ehkä se (osallisuus) on meidän aikuisten päänsisäinen asia. Et joillekin tällanen on tosi vaikea asia ja sitten, et ajatteleks mä liikaa sitä työkaveria sitten, jos hänellä on tiukka näkemys siitä. Et viikonloppuna mä olen yleensä ainut opettaja ja arkena mä en ole. LTO

Lasten osallisuuden mahdollistamisen lähtökohtana voidaan pitää sellaista toimintakulttuuria, joka lähtee lasten tarpeista käsin, jättää tilaa lapsen äänelle sekä mahdollistaa tietynasteisen joustamisen ja muutoksen. Nämä asiat vaativat yksittäiseltä työntekijältä kuitenkin itsevarmuutta ja luottamusta omaan ammattitaitoonsa. Edellinen, kuten seuraavakin, aineistolainaus osoittaa, että lasten osallisuuden mahdollistaminen on toimintatapana vieläkin hieman vieras kasvattajayhteisölle. Se herättää työntekijöissä epävarmuutta, osittain siitäkin syystä, että se on käytännöiltään niin erilainen kuin tavallisemmat aikuislähtöiset menetelmät. Lasten osallisuuden toteutuessa saattaa toisinaan näyttää jopa siltä, että aikuinen vain istuu ja leikkii, eikä tee mitään oikeaa työtä. Aikuisen aktiivisuuden sijaan osallistavassa toimintakulttuurissa korostuukin lapsen aktiivisuus ja toimijuus. Seuraava aineistolainaus osoittaa, kuinka epäselvät työt ohjaavat tavoitteet ja arvot aiheuttavat työntekijöissä epävarmuutta. Onko päivän tavoitteena pestä mahdollisimman monta lelua vai toimia lasten kanssa, heidän osallisuuttaan tukien?

Et sit helposti ajatellaan, et eihän toi tee mitään, sehän istuu vaan lattialla. Mut se, et jos se on siinä leikkimässä mukana, niin se tekee just sitä omaa perustehtäväänsä - - . Joku toinen kasvattaja saattaa tuntua kauheen tehokkaalta, kun se on pesty jo kaikki lelut, tietsä, tehny vaikka ja mitä. LH

Osallisuuden mahdollistamisen näkökulmasta voidaan sanoa, että lasten osallisuuden toteutuminen hankaloituu, mitä vieraammaksi se yhteisössä koetaan, ja mitä enemmän ristiriitaisia näkemyksiä se tiiminjäsenissä herättää. Työntekijät kuitenkin kokivat, että lasten osallisuus voidaan saada toimimaan myös päivällä, mikäli työtiimit tulisivat

tietoisemmiksi yhteisistä arvoistaan sekä sopisivat keskenään käytännön toimintatavoista ja periaatteista. Tämä näkyi esimerkiksi siten, että haastateltavat nostivat hyvin usein vastauksissaan esille yhteisten toimintaperiaatteiden sekä koko työtiimin sitoutumisen ja yhteen hileen puhaltamisen merkityksen.

Mut siinäkin (osallisuudessa) tulee sit päivällä ne haasteet, et tiimissä on monta jäsentä ja kaikilla on oma näkökulma. Onks se opettaja sit se, jonka näkemykset jyrää, ja et kuinka paljon niitä muita pitää sitouttaa siihen toimintaan ja mitkä on ne osallisuuden arvot. LTO

Ainakin se yhteen hileen puhaltaminen. Et meidän pitäis yhdessä sopia, et jokainen toimii sen osallisuuden mukaan. LH

Vaikka yhteisiä osallisuuteen liittyviä toimintaperiaatteita ei toistaiseksi tuntunut kovin monella työtiimillä olevan, löytyi kaikilta haastateltavilta eräs tärkeä lasten osallisuuden mahdollistava tekijä – joustavuus. Lasten osallisuuden laajentaminen on mahdollista, kunhan toiminnassa säilytetään joustovara lapsia varten. Tällöin toiminnasta ei pitäisi missään vaiheessa tulla *liukuhihnatyötä*, niin kuin eräs haastateltava kiteytti. Vuorohoidossa ollaan opittu joustamaan, osaltaan olosuhteiden pakosta, mutta osaltaan siksi, että lasten hyvinvointiin on tarkoituksenmukaisesti panostettu. Vuorohoidon työntekijät ovat huomanneet, että esimerkiksi iltaisin lapsi tarvitsee enemmän omaa aikaa ja vapaata tilaa leikkimiseen - toimintaa muuttamalla on pystytty vastaamaan paremmin lasten tarpeisiin.

Vuorohoidossa varsinkin joustetaan ja muutetaan niitä toimintatapoja, eikä vaadita lapselta ihan ylivoimasia ja vähän poiketaan niistä ja sovelletaan niitä arjen käytäntöjä. Laps tarvii sitä, että mietitään millon mennään ulos, et mennäänkö nyt ulos vai mennäänkö aamupäivällä ollenkaan. LH

Et ehkä tääl vuorohoidossa on eri, et pystyy kuitenkin enemmän antaa sitä joustoa (myös päiväaikaan), koska me joustetaan muutenki. LTO

Vaikka aikuisen rooli näyttää vuorohoidossa vaihtelevan toiminnan johtajan ja toiminnan mahdollistajan välillä, näyttäytyi osallisuuden mahdollistava joustava asenne osittain myös päiväaikaan. Joustavuus vaikuttaakin olevan yleisesti vuorohoitoa

määrittävä tekijä, joka nousi esille jokaisessa haastattelussa. Suurin osa haastateltavista kuvasi, että lasten osallisuuden mahdollistaminen edellyttää työntekijöiltä myös erilaista päivän rytmittämistä ja asioiden priorisointia. Työntekijöiden asenteista sekä illoista ja viikonlopuista löytyvä joustava toimintakulttuuri olisi mahdollista tuoda myös osaksi arkipäivää. Se kuitenkin tarkoittaa sitä, että aikuisten on uskallettava murtaa hieman olemassa olevia käytäntöjä ja rikkoa pinttyneitä rajoja.

Se edellyttää sitä päivän rytmitystä, - - , että miten se päivänkulku rakennetaan. Seurataanko sekunti tarkasti kelloa - - vai mennäänkö vähän sillee pehmeemmin tilanteen mukaan. Monesti se tarkoittaa sitä, että - - jostain kahvitauoista pitää vähän joustaa ja muutenkin. Mut että päivittäin se on sitä aikuisten välistä keskustelua ja asioiden priorisointia, ja totta kai pitää tuntea lapset ja tietää, mikä niille on parasta. LTO

Ehkä semmosesta pakollisesta, tiukasta päiväohjelmasta pitäis uskaltaa ehkä luopua pois. Koska tässä (viikonlopussa) sitä ei oo niin paljon, ku tässä (arkipäivässä). Et kyllä mulla saattaa täälläkin (viikonloppuna) olla suunnitelma, mutta se elää. LTO

Monet haastateltavat kertoivat, että todellisuudessa vuorohoidon päivästrukturi on helpommin muutettavissa kuin esimerkiksi päiväryhmien. Tätä perusteltiin esimerkiksi sillä, että lasten määrä, ja sitä kautta myös aikuisten suunnittelema toimintarunko saattavat vaihdella vuorohoidossa päivittäin. Useimmiten muutokset ovat tiedossa etukäteen, mutta toisinaan lasten hoitoajat saattavat muuttua myös yllättäen. Vuorohoidossa vallitseva rakenteellinen joustavuus luo lasten osallisuudelle monimuotoiset mahdollisuudet.

Eikä olla ihan niin sit kuitenkaan kellonaikoihin sidottuja, niin ku näissä joissain muissa ryhmiissä. LH

Mutta kuten kaikkeen osallisuuteen liittyvään, myös joustavan toimintakulttuurin laajentamiseen sisältyy haasteita. Moni työntekijä myönsi, että vaikka periaatteessa heillä on monipuoliset mahdollisuudet osallisuuden lisäämiseen vuorohoidossa, niin silti siihen liittyvä epävarmuus mietityttää ja suorastaan pelottaa heitä. Lasten

aloitteisiin tarttumisesta ja tilanteisiin heittäytymisestä mahdollisesti seuraava hetkellinen kaaos on helpommin hallittavissa silloin, kun lapsia on vähemmän paikalla – toisin sanoen iltaisin ja viikonloppuisin. Aikuisjohtoisesti toimiminen tuntuu luovan turvaa ja ennakoitavuutta, mutta asettaa myös lasten osallisuuden mahdollistamiselle paljon turhia rajoja.

Ehkä se ajatus, et sokkona ruvetaan tekemään jotain, niinku vaikka siinä hetkessä, niin se on niin pelottava asia, et sit jotenkin tarvitaan sitä tiettyä suunnitelmallisuutta, että siihen voidaan niinku valmistautua. LTO

Haastateltavien pohtiessa toimintakulttuurin merkitystä, ja sitä mihin kaikkeen joustoa tulisi osallisuuden nimissä riittää, useampi työntekijä nosti esille toiminnan suunnittelun. Heidän mielestään vuorohoidon toiminnan suunnittelussa otetaan säännöllisesti huomioon lasten ideat ja toiveet, mutta lapset itse osallistuvat aktiivisesti suunnitteluun lähinnä vain iltaisin ja viikonloppuisin. Työntekijät ajattelivat, että silloin on helpompaa ottaa toimintaan liittyviä riskejä ja antaa lapsille *enemmän siimaa*, erään lastenhoitajan sanoin. Eräs lastentarhanopettaja konkretisoi ajatuksiaan seuraavanlaisesti:

Se on niin hiuksen hieno se ero, että millon sä niinku pidät ne johdot käsissä ja millon sä oot tarpeeks niinku joustava. LTO

Muutaman työntekijän kertomuksista kuitenkin selvisi, että vain harvoin tulee vastaan sellaisia tilanteita, joissa aikuisen ote todella riistäytyisi käsistä – ja niistäkin tilanteista usein oppii jotain. Lisäksi aineiston mukaan lapsilla ei useinkaan ole mitään valtavia pyyntöjä tai toimintaehdotuksia, vaan heidän toiveensa saattavat yksinkertaisuudessaan kuulostaa aikuisista jopa täysin älyttömiltä.

Et viime keväänä tein sellasta, että kirjoitin ihan ylös, että mitä ne (lapset) halus, ni ne halus kaikkein eniten illalla niinku, se oli suurin toive, että mennään pimeeseen saliin ja otetaan unikaverit mukaan ja heitellään niitä kattoon. Vähän aikaa mietin, että ompas nyt höpsö toive, mutta mutta, sitten ideana kuitenkin ihan käyttökelpoinen (naurua). LH

Totuttujen toimintatapojen muuttaminen saattaa aluksi vaikuttaa hankalalta, ja se saattaa herättää työtiimeissä myös vastarintaa. Voidaan kuitenkin ajatella, että muutos on helpompi hyväksyä silloin, kun se on jo osittain tapahtunut. Vuorohoidon toimintaympäristössä lasten osallisuus toteutuu pääosin jo iltaisin ja viikonloppuisin, mutta mahdollisuudet sen laajentamiseenkin on tämän aineiston perusteella olemassa. Vuorohoidossa vallitsevan joustavan toimintakulttuurin syntyminen on tarjonnut paremmat mahdollisuudet vastata lasten tarpeisiin, mutta toisaalta se on antanut myös mahdollisuuden ammatilliseen kehittymiseen niin yksilöllisesti kuin yhteisöllisestikin.

Mä oon opetellu sitä, et mun pitää perustella sitä itelleni, et miks mä en vois antaa lasten tehdä tai päättää jotain. LTO

Joustava toimintakulttuuri luodaan yhteisön tai työtiimin sisällä. Työntekijät kuvasivat, että jokainen työtiimin jäsen on omanlaisensa yksilö ja jokaisella on omanlaisensa tapa tehdä kasvatustyötä – silti heitä kaikkia tarvitaan, jotta lasten osallisuus pystytään mahdollistamaan. Voidaan siis ajatella, että mikäli työtiimissä on useampi ristiriitaisesti toimiva yksilö, toimintakulttuurista ei todennäköisesti muodostu kovin toimivaa. Jos työtiimi taas toimii yhdessä sovittujen pelisääntöjen mukaan, esimerkiksi tavoitteenaan edistää lasten osallisuutta, voidaan olettaa, että tavoite saavutetaan. Tällöin yhteisten päämäärien ja arvojen tulee näkyä myös työtiimin keskinäisissä toimintatavoissa. Puolet haastateltavista koki, että lasten osallisuutta voidaan lisätä myös päiväaikoina, jos koko työtiimi sitoutuu yhteiseen työtapaan ja toimii yhteisten tavoitteiden mukaan.

Et taas palataan siihen, et se on enemmänkin niistä aikuisista kiinni, et mitä se toiminta on, ja miten sitä pystytään muokkaamaan. LTO

Tämän tutkimuksen perusteella lasten osallisuuden mahdollistava joustavuus viittaa siis koko vuorohoidon toimintakulttuuriin ja siihen vaikuttaviin asioihin. Mikäli työntekijät ovat valmiita joustamaan niin asenteissa, päivärytmissä kuin toimintatavoissakin, voidaan lasten osallisuuden lisääntymiseen vuorohoidossa todella vaikuttaa.

6.3 Olemassa olevien resurssien hyödyntäminen lasten osallisuuden mahdollistamisen kulmakivenä

Vuorohoidon toimintaympäristö tarjoaa paljon erilaisia mahdollisuuksia lasten osallisuuden lisäämiseksi. Henkilökunnan käytössä olevat resurssit saattavat toisinaan tuntua riittämättömiltä, mutta hyödyntämällä niitä monipuolisemmin voidaan lasten osallisuuden tasoa selvästi nostaa. Olen koonnut tutkimusaineiston pohjalta kolme keskeisintä vuorohoidossa käytettävissä olevaa resurssiryhmää; ajalliset resurssit, materiaaliset resurssit ja sosiaaliset resurssit.

Ajalliset resurssit

Aika ja lasten osallisuus liittyvät monella tavalla yhteen. Koko vuorohoitotoiminta rakentuu tiettyjen aikataulujen varaan. Eri vuorokaudenaikoihin kohdistuu kuitenkin erilaisia tilannekohtaisia aikoihin perustuvia tekijöitä, jotka säätelevät vuorohoidon toimintaa. Tällaisia tekijöitä voidaan tutkimusaineiston perusteella sanoa olevan ainakin lasten epäsäännölliset hoitoajat sekä lasten ja aikuisten välinen suhdeluku. Työntekijöiden haastatteluissa oli havaittavissa muutamia ajatuksia siitä, miten iltaisin ja viikonloppuisin toteutuva laaja lasten osallisuus olisi mahdollistettavissa päiväaikoina. Kymmenen työntekijää nosti esille pienryhmätoiminnan merkityksen ajanhallinnassa. Heidän mukaansa pienryhmätoiminnan avulla voidaan isompi lapsiryhmä jakaa osiin, jolloin mahdollistetaan toiminnan porrastaminen sekä lapsen yksilöllisempi kohtaaminen – näiden tekijöiden ajateltiin myös estävän kiireen syntyä. Toisaalta haastateltavien käsitykset pienryhmätoiminnasta ja sen toimivuudesta vuorohoidossa vaihtelivat suuresti. Muutaman työntekijän mielestä vuorohoidon epäsäännöllinen rytmi ja vaihtuvat hoitoajat estävät pienryhmätoiminnan systemaattisen järjestämisen.

Täällä vuorohoidossa tää on niin vaihtelevaa, niin sitä pienryhmätoimintaa ei pystytä niin systemaattisesti järjestämään, niin se on sitten vieläkin tärkeempää, et ollaan herkkänä niille hetkille. LTO

Haastattelujen edetessä kävi kuitenkin ilmi, että ne työntekijät, jotka eivät uskoneet pienryhmätoiminnan (sen oletetuista hyödyistä huolimatta) olevan mahdollista vuorohoidossa, tarkoittivat lähinnä kiinteitä pienryhmiä. Kiinteän pienryhmän he puolestaan mielsivät sellaisiksi, joissa lapset pysyvät päivästä toiseen samoina. Tämä ei taas käytännössä ole mitenkään mahdollista vuorohoidossa, sillä lasten hoitoajat vaihtelevat niin valtavasti. Hoitoaikojen vaihtelu ja niistä johtuva epäsäännöllisyys ei kuitenkaan välttämättä estä pienryhmien toteuttamista. Kaksi lastentarhanopettajaa nosti esille, että mikäli vaihtelevat aikataulut osataan hyödyntää oikein, voi epäsäännöllisyys tuottaa myös niin sanottuja *luonnollisia pienryhmiä*. Tällä he tarkoittivat niiden tilanteiden hyödyntämistä, jolloin lapsia saapuu paikalle pikku hiljaa.

Semmosta aikalalla niinku joustoa tarvitaan tosi paljon, että tietysti vuorohoidossa on vähän enemmän niinku aikataulutusta, mut sit se tuo plussana sen, et useemmin on niinku luonnostaan pienryhmiä. Aamut on rauhallisia, kun lapset tulee pikku hiljaa ja samoin ne illat rauhoittuu sitten. LTO

Näin ollen mahdollisia luonnostaan syntyviä hiljaisia hetkiä, jolloin lapsia on vähän paikalla, ei kannata missään nimessä hukata. Heti aamusta paikalla olevien lasten kanssa voidaan aloittaa päivän ohjattu toiminta esimerkiksi heti aamupalan jälkeen. Tällöin aamun ensimmäiset lapset muodostavat luonnollisesti syntyneen ensimmäisen pienryhmän, ja vastaavasti seuraavaksi saapuvat lapset toisen pienryhmän. Mikäli työntekijät jäävät odottamaan sitä, että kaikki päivän lapset saapuvat paikalle, on mahdollisuus tasokkaampaan osallisuuteen jo hukattu. Sekä lasten hoitoajoista johtuvat ulkoiset että päiväkodin sisäiset aikataulut herättivät työntekijöissä paljon tunteita. Niiden koettiin hallitsevan vuorohoidon päiväaikaa hyvin paljon, ja siten myös rajoittavan lasten osallisuuden mahdollistamista. Erään työntekijän kuvauksesta voidaan havaita suoranaista turhautumista ja epätoivoa koskien vuorohoidon aikataulutusta:

Noi aamupäivät on sellasta niinku kiirettä, ei todellakaan aina lapsilähtöistä, vaikka kuin haluais. Että ne palaverit ja keskustelut ja keskeytykset ja lallalallalaa, et se on jotenkin hirveen semmosta aikuiset vastaan lapset meininkiä välillä siellä. Tää on niin monesta asiasta kiinni täällä vuorohoidossa, en mä nyt sano, ettei se päivätaaloissakin olis, mut meillä erityisesti. LTO

Vaikka aikaresurssit vaikuttavat toisinaan hyvinkin niukoilta ja työntekijät joutuvat joinain päivinä todella tiukalle, voidaan kiireen syntyyn osaltaan myös itse vaikuttaa. Pienryhmätoiminnan lisäksi vuorohoidon työntekijät uskoivat, että lasten osallisuutta voidaan lisätä omia toimintatapoja muuttamalla. Puolet haastateltavista koki, että päivänkulkua tarkemmin suunnittelemalla ja omaa työtä refleктоimalla vähäisetkin resurssit pystytään hyödyntämään tehokkaammin. Tämä edellyttää kuitenkin sitä, että työntekijät eivät itse omalla toiminnallaan luo kiirettä, vaan pyrkivät pitämään tunnelman rauhallisena myös vaikeiden tilanteiden yli. Seuraavissa lastentarhanopettajien kommenteissa konkretisoituu työntekijöiden merkitys aikaresurssien hallinnassa. Esille nostetaan myös lapsinäkökulma, jonka mukaan työntekijöiden on huolehdittava myös siitä, että kiire ei missään tapauksessa välittyisi lapsille asti. Lapset kun usein mukailevat käytöstään suhteessa aikuisiin.

Eli mun pitää aikuisena olla rauhallisempi. Et mä luon sellasen kiireettömän tunnelman. Kyllähän se mun omasta persoonasta lähtee, et jos mä tuun juosten joka paikkaan, niin kyllähän se kiirettä luo. Ja kun mä olen niissä tilanteissa lapsen kanssa, niin mä olen sitä varten, enkä hötkyile. LTO

Kaiken kaikkiaan lähes kaikki haastateltavat uskoivat, että vuorohoidossa lasten osallisuuden toteutumiseen pystytään vaikuttamaan varsin monipuolisesti. Toisin kuin muut, eräs työntekijä kuitenkin ajatteli, että vuorohoidossa lasten osallisuuden mahdollisuudet ovat vähäiset tai ainakin osallisuuden mahdollistaminen on vaikeampaa kuin päiväryhmissä. Hän uskoi, että osallisuuden mahdollistaminen on paljon helpompaa silloin, kun kaikki lapset ovat samaan aikaan ja säännöllisesti paikalla. Siinä, missä useimmat haastateltavat näkivät vuorohoidon epäsäännöllisyyden ja vaihtelevuuden mahdollisuutena, hän koki sen haasteena.

Jotenkin mul on sellain, et se (osallisuus) varmasti onnistuu parhaiten ihan päiväryhmissä, missä tietyt aikuiset ja tietyt lapset on koko ajan paikalla. Ainakin sen käynnistäminen on tosi paljon haastavampaa ja hitaampaa vuorohoidon puolella. LTO

Täysin vastakkaisia ajatuksia edelliselle aineistolainaukselle löytyi tutkimusaineistosta useampia. Näyttäisi siltä, että suurin osa haastateltavista tarkasteli (kuten tarkoitus oli) vuorohoidon toimintaympäristöä pelkkää päiväaikaa laajempänä kokonaisuutena.

Materiaaliset resurssit (tilojen käyttö, porrastaminen, materiaalit)

Tarkastellessani työntekijöiden kuvauksia vuorohoidon toimintaympäristöstä ja heidän tehtävälustoille asettamiaan lasten osallisuuden elementtejä huomasin, että toinen esiin nouseva lasten osallisuuden mahdollistava tekijä on materiaaliset resurssit. Tällaisilla materiaalisilla resursseilla tarkoitan tässä tutkimuksessa lähinnä lasten ja aikuisten käytettävissä olevia tiloja. Työntekijät kokivat, että vuorohoidossa on yleisesti ottaen todella hyvät mahdollisuudet toteuttaa esimerkiksi tiloihin liittyviä lasten toiveita. Se, että lapsia on hoidossa vaihtelevasti ympäri vuorokauden tarjoaa omanlaisensa mahdollisuudet lasten osallisuuden toteuttamiseen.

Mutta, että meillä on hirveen hyvät mahdollisuudet tehdä täällä kaikkee - - että ku lapset tykkää vaikka tanssia, niin voijaan mennä vaikka ballerinamekoissa tonne saliin tanssimaan tai muuta. LH

Niin kyllähän ne illat ja viikonloput on semmosta aikaa, millon lapsi saa valita mitä tekee ja minkälaisessa porukassa. Ja voidaan valita vähän leikkipaikkaakin, ku meil on koko talo käytössä - - . LH

Pääsääntöisesti tilojen monipuolisen hyödyntämisen nähtiin kuitenkin olevan paremmin mahdollista iltapäivä ja ilta-aikaan sekä tietenkin myös viikonloppuisin. Arkipäivisin päiväkodissa toimii samanaikaisesti monta ryhmää, joka kaventaa vapaiden tilojen määrää. Toisaalta aina materiaalisten resurssien ei tarvitse rajoittua vain päiväkodin sisälle. Yhtäläillä resurssiksi voidaan laskea tilat päiväkodin ulkopuolella. Vuorohoidon toimintakulttuurin joustavuus ja aikataulujen vaihtelevuus saattaa mahdollistaa esimerkiksi yllättävien retkien järjestämisen:

Et täälhän (vuorohoidossa) voidaan vaikka lähteä lasten kanssa retkelle jopa satamaan ihan yllättäin. LTO

Olemassa olevien mahdollisuuksien huomaaminen ja niiden hyödyntäminen edellyttää aikuisilta herkkiä tuntosarvia. Se, että todellisia resursseja lasten osallisuuden mahdollistamiseen on olemassa, ei automaattisesti tarkoita sitä, että ne osattaisiin hyödyntää. Haastateltavien kuvauksista pystyi havaitsemaan, että vaikka vuorohoidossa materiaallinen pääoma kasvaa ajoittain hyvinkin suureksi, aina sitä ei osata hyödyntää oikein. Aikuisilla on käytössään erilaisia tapoja, joilla suhtautua lasten kanssa tehtävään toimintaan. Muutama aikuisista esimerkiksi kertoi, että heidän mielestään ei ole tarkoitus, että iltaisin järjestetään lapsille mitään ihmeellistä sirkusta.

Ja nimenomaan mä huomaan, et meidän talossa on hulppeet tilat, meil on saunat, takkahuoneet, kaikki mahdolliset puitteet mitä voi olla. Mut ei niitä kuitenkaan niin paljon käytetä, et ihan hyvä kysymys, et miks saunotaan vaan joulusin, kun se vois lämmitä joka viikko. LTO

Voidaan kuitenkin kysyä, syntyykö sirkus siitä, että lapsille tarjotaan oman ryhmän tuttujen leikkitilojen sijaan vaihteeksi jotain muuta? Tarvitseeko saunomista varten odottaa joulua? Vaikka tilojen käyttö onkin arkipäivisin rajallisempaa kuin iltaisin tai viikonloppuisin, on silti perusteltua kiinnittää huomiota käytettävissä olevien tilojen muokkaamiseen ryhmän tarpeita vastaaviksi. Työntekijät huomioivat, että silloin, kun lapsia ja aikuisia on paljon samaan aikaan paikalla, tulevat ryhmien seinät äkkiä vastaan. He myös pohtivat ongelmaan aktiivisesti ratkaisua, ja toimintaehdotuksiakin esitettiin. Muutaman haastateltavan mielestä toimintojen porrastaminen, esimerkiksi uloslähtötilanteessa, toimii varsin hyvin. Silloin yhden lapsen kanssa toimimiselle jää enemmän aikaa ja keskinäistä keskustelua sekä neuvottelua syntyy enemmän. Esiin nostettiin myös pienryhmätoiminta ja jakautuminen pienempien porukoiden kanssa useampaan huoneeseen.

Et luodaan se kiireettömyys muuten, porrastetaan sitä toimintaa. Et me ollaan pyritty porrastamaan ulkoilemaan lähtöä, sisälle tuloa ja toimintaa, niinku ikätasoa tukevasti myös. LTO

Et on se lasten hyvinvoinnin kannalta tärkeätä, että mietitään niitä tiloja, et jos laps on pari päivää viikosta hoidosta ja saa tulla tänne pitkän välin jälkeen. Sit hän huomaa, että täällä on rauhallinen tunnelma ja aikuiset ei vouhota ja ei olla kaikki semmosessa pienessä tilassa ison köörin kanssa. LTO

Tilojen monipuolisen hyödyntämisen nähtiin olevan merkityksellistä ei vain lasten osallisuuden, vaan myös lasten hyvinvoinnin lisääntymisen kannalta.

Sosiaaliset resurssit

Ajallisten ja materiaalistien resurssien lisäksi aineistosta voitiin erotella myös lasten osallisuutta mahdollistavat sosiaaliset resurssit. Sosiaalisilla resursseilla tarkoitan työntekijöiden välistä yhteistyötä ja vuorovaikutusta sekä suhdetta lapsiin. Siinä haastattelun vaiheessa, kun keskeiseksi teemaksi nostettiin lasten osallisuuden mahdollistaminen, lähes kaikki haastateltavat puhuivat jossain vaiheessa henkilökunnan määrän lisäämisestä. *Tervetuloa, lisää työvoimaa tänne vaan*, vaikutti olevan ensimmäinen reaktio hyvin monelle työntekijälle. Tuon ensimmäisen reaktion jälkeen moni palasi kuitenkin hyvin nopeasti käsiksi realiteetteihin. Näin ollen työntekijät ryhtyivät arvioimaan vuorohoidon nykyisiä mahdollisuuksia entistä kriittisemmin. Kriittinen arviointi osoitti, että oikeastaan vuorohoidon vaihtelevuus ja muutosherkkyys tarjoaa toisinaan jopa viikoittain tilanteita, jolloin käytettävissä olevan henkilökunnan määrä yllättäen lisääntyy. Tämä saattaa johtua esimerkiksi suunnittelemattomista lasten hoitoaikojen peruuntumisista. Yhden lastentarhanopettajan mukaan tällaisia yllättäviä sosiaalisia resursseja ei kuitenkaan käytetä suoranaisesti lasten hyväksi, vaan ylimääräiset aikuiset hakeutuvat esimerkiksi keskustelemaan keskenään tai tekemään rästissä olevia paperi- ja siivoushommia.

Et kylhän se elää se tilanne koko ajan. Se on sitten eri asia, et miten se henkilökunta käyttää sen hyödyksi sen hetken, et nyt meit onkin enemmän. Et helposti se menee sillee, et nyt onkin hyvä tehdä tätä hommaa ja tätä hommaa ja sit ne lapset kuitenkin jää sinne taka-alalle. LTO

Toisin sanoen työntekijöiden keskinäiseen yhteistyöhön ja tavoitteisiin tulisi kiinnittää enemmän huomiota, jolloin niin sanotut ylimääräiset resurssit eivät jäisi käyttämättä. Erityisen tärkeää on kiinnittää huomioita myös siihen, miten työntekijöiden yhteistyö lapsiryhmässä toimii. Keskinäisen vuorovaikutuksen avulla voidaan ohjata työntekijät toimimaan tehokkaammin, jolloin tunne *hei, me riitetään* syntyy. Monet työntekijät kuvasivatkin, että aikuisten välinen vuorovaikutus vaikuttaa suoraan toiminnan

rakentumiseen, joka puolestaan vaikuttaa lasten osallisuuden mahdollistamiseen. Seuraavassa aineistolainauksessa lastenhoitaja pohtii, että esimerkiksi eteistilanteeseen riittää hyvin vain yksi aikuinen, jolloin toinen aikuinen jää vapaaksi toimimaan lasten kanssa.

Mutta se, mikä on totta, et sinne ei tarvita kahta aikuista, et sinne riittää yks aikuinen sinne eteiseen (vastaanottamaana lapsia). Ja usein muihinki hommiin. Et sekin pitäis sit tiimin kanssa puhua, että sä hoidat nyt ne tulevat ja mä oon tässä – tai sit toisin päin. LH

Tällaisten tilanteiden hyödyntäminen lähtee kuitenkin liikkeelle aikuisten aloitteesta ja kyvystä organisoida ryhmän toimintaa. Lasten osallisuuteen liittyy paljon lasta aktivoivia elementtejä, joka tarkoittaa siis sitä, että lasten kanssa tulee toimia ja lasten omaehtoista toimijuutta tukea. Vuorohoidon arjessa kaikkia asioita ei välttämättä pystytä tekemään juuri silloin, kun lapsi sitä eniten haluaisi. Sosiaalisia resursseja hyödyntämällä lasten osallisuuden toteutuminen voidaan silti mahdollistaa. Eräs lastenhoitaja kuvasi selkeästi, kuinka aikuisen ja lapsen välisellä avoimella vuorovaikutuksella ja lapsen tekemien aloitteiden huomioinnilla voidaan vaikuttaa osallisuuden toteutumiseen – jos ei heti, niin sitten myöhemmin.

Mut sit jos mä vielä muistan sen lapsen asian, niin mä voin sanoa illalla tai iltapäivällä, et kun sä silloin aamupäivällä pyysit sitä ja me ei keritty ottamaan sitä peliä, niin mehän voidaan nyt pelata tai tehdä se asia, jos sä vielä haluat. LH

On myös tärkeää, että varsinkin pienten lasten kohdalla, aikuinen tekee osallisuuden lapselle näkyväksi, kuten edellisessä aineistolainauksessa. Näin aikuinen syventää omaa suhdettaan lapseen ja tarjoaa hänelle mahdollisuuden tulla tietoiseksi omista vaikuttajan mahdollisuuksistaan.

Työntekijät pohtivat omaa suhdettaan lapsiin myös toiminnan suunnittelun näkökulmasta. Silloin, kun lasten kanssa toimimiseen aidosti uppoutuu, saattaa huomata, että aina lapset eivät tarvitse, eivätkä kaipaa aikuisen ohjaamaa tuokiota. Hetkessä syntyvä vuorovaikutus ja yhdessä koettu ilo, tuottaa silloin enemmän hyvää, kuin väkisin järjestetty askartelutuokio. Tällaisissa tilanteissa oman toimintasuunnitelman hyllyttäminen tapahtuu luonnollisesti ilman, että se edes aiheuttaa

työntekijässä valtavaa hätäännystä. Yhteisen vuorovaikutuksen ja toiminnan mukanaan tuomien, yllättävienkin, mahdollisuuksien käyttäminen edistää lasten osallisuuden toteutumista vuorohoidossa.

Et jos on lapset, jotka viihtyy tosi pitkään kylvyssä, niin se joku leikki rakentuukin sinne altaaseen. Et sit jos mä oon miettinykkin jotain, että tehää vaikka, että mulla on takataskussa, joku leikki tai jotain kädentöitä tai jotain, niin sit me voijaan ne helposti hyllyttää. Musta sen meijän keskinäisen vuorovaikutuksen syntyminen on silloin tärkeempää. LTO

Toisaalta lasten osallisuus myös edellyttää niin aikuisten keskinäistä kuin myös aikuisten ja lasten välistä jatkuvaa kommunikointia ja neuvottelua.

6.4 Lasten osallisuus arjen pedagogisena välineenä

Kolmanneksi lasten osallisuuden mahdollistavia tekijöitä vuorohoidossa tarkastellaan arjen pedagogiikan kautta. Myös tässä, kuten aiemmissakin tuloslukuissa aikuisen rooli näyttäytyy jälleen lasten osallisuuden kannalta merkittävänä.

Vuorohoidon työntekijät nostivat esiin monia lapsilähtöisen ideoinnin ja suunnittelun hyötyjä, jotka toteutuessaan nostavat lasten osallisuuden tasoa. Lasten aktiivinen osallistuminen mitä erilaisimpiin toimintoihin opettaa haastateltavien mukaan lapsille muun muassa ajattelua ja oman toiminnan suunnittelua. Haastateltavat kokivat, että lapsilta tulee paljon hyviä ideoita, mutta aikuisten tulisi uskaltaa tarttua niihin hanakammin. Useampi lastentarhanopettaja kertoi käyttäneensä ryhmässään pedagogisena menetelmänä projektioppimista, jossa lasten ideat sidotaan aikuisen pedagogiseen ajatteluun. Projektit usein etenevät lasten ja aikuisten yhteisten suunnitelmien mukaan, mutta kokonaisuudessaan projektioppiminen on toiminut hienosti lasten osallisuuden mahdollistajana. Erityisen tyytyväisiä projekteista kertoneet työntekijät olivat siitä, että projektien kautta syntynyt lasten osallisuus tuotti lapsille niin suurta iloa ja riemua. Yhteiset projektit luovat myös vuorovaikutuksellisuutta ja yhteisöllisyyttä ryhmän sisälle.

No yhen projektin mä oon vetäny silloin, kun olin vielä Helsingissä töissä ja ku se homma oli loppu, ni se oli mieletön fiilis. Ku se löyty se luottamus ja usko siihen hommaan molemmin puolin niin. Ja lapsillakin tuli sitten sitä, et täs pääsee niinku oikeesti jotain vaikuttamaan ja ku tehtiin oikeesti sitä mitä ne halus tehdä.
LTO

Työntekijöiden kertomuksista selvisi, että projektit koettiin aikuisten näkökulmasta kuitenkin melko työläinä. Tämä on puolestaan johtanut siihen, että projektityöskentely ei ole vakiintunut yhdenkään tutkimani vuorohoitoryhmän toimintatavaksi. Vaikka lasten ja aikuisten yhteinen ideointi ja toiminnan suunnittelu ei näyttäytynyt vielä päivittäisenä toimintatapana vuorohoidossa, pystyi aineistosta kuitenkin huomaamaan, että työntekijät todella uskovat lasten kykyyn oppia käsittelemään aikuiselta samaansa valtaa ja vastuuta.

Se on se suurin juttu, et lapset nauttii ja niistä huomaa, että ne pärjää. Ja lapset oppii sit koko ajan uusia asioita. LH

Ja lapset hirveen nopeesti oppii luomaan ne pelisäännöt - - musta se toimiikin, kun ne lapset oppii siihen neuvotteluun. Niin ne on reiluja itseään ja toisia kohtaan. LH

Edellisessä aineistolainauksessa viitattiin myös lasten kanssa käytyihin neuvotteluihin. Vuorohoidon työntekijät kokivat, että lasten kanssa kädyt neuvottelut ovat myös osa arjen pedagogiikkaa. Lasten koettiin oppivan paljon myös niistä tilanteista, joissa he joutuvat ikään kuin huomaamatta perustelemaan tekemisiään tai sanomisiaan tarkemmin. Haastateltavien mukaan vuorohoidon arjessa tulee päivittäin eteen sellaisia tilanteita, joissa lapset ja aikuiset ovat eri mieltä asioista. Useimmin neuvotellaan ihan perusasioista, kuten syömisistä, ulkoilemisista ja leikeistä. Ristiriitatilanteita saattaa syntyä myös esimerkiksi pukemistilanteissa siitä, pitääkö lapsen laittaa ulos kurahousut vai ei. Tällaiset tilanteet luovat mahdollisuuden neuvottelulle ja yhteiselle pohdinnalle, jonka voidaan nähdä olevan osa lasten osallisuuden mahdollistamista.

Sehän (osallisuus) tarjoaa uusia elämyksiä ja kokemuksia, niitä elämää harjoittelun mahdollisuuksia, että pystyy niitä omia tarpeitaan tuomaan esille, että pääsee osalliseksi päivään – on se sitten mitä tahansa. Ainahan sen ei tarvi olla hyvää, - - , et joutuu sit niitä pettymyksiäkin käsittelemään ja niistä neuvottelemaan. LH

Neuvotteluun liittyvien pohdintojen yhteydessä työntekijät ottivat esille myös toiminnan arvioinnin. Useat heistä kokivat, että osallisuuden elementeistä neuvottelu ja arviointi kuuluivat suurin piirtein samaan kategoriaan. Siinä missä neuvottelukin, myös arviointi lisäävät lasten mahdollisuuksia vaikuttaa sekä omaan että ympäristönsä toimintaan. Tällä hetkellä lasten suorittamaa arviointia tapahtuu vuorohoidon arjessa kuitenkin hyvin vähän. Arviointihetket on usein sidottu johonkin tiettyyn yhteiseen toimintaan, kuten esimerkiksi liikuntatuokioon, ja sen sisällön arvioimiseen. Oman toiminnan arviointia ja yleisempää toimintaan liittyvää arviointia ei lasten kanssa juurikaan toteuteta.

Ja sitten taas tosi usein sitä sortuu niinku nimenomaan siihen, että näitä asioita vaan toisten aikuisten kanssa yhdessä arvioi ja miettii, että ei niitten lasten. LH

Työntekijöiden pohdinnoista ilmeni, että mahdollisuudet lisätä lasten kanssa yhdessä tehtävää arviointia on vuorohoidossa olemassa. Haastateltavien mielestä esimerkiksi aamupiirit tai lastenkokoukset voisivat olla hyviä tilanteita pohtia ja miettiä toimintaa yhdessä lasten kanssa. Toisaalta joidenkin työntekijöiden mielestä arviointi tulisi suorittaa välittömästi arvioitavan toiminnan jälkeen, jotta lapsilla olisi toiminta ja siihen liittyvät asiat vielä tuoreessa muistissa. Yleisesti ottaen haastateltavat kokivat, että toiminnan arvioinnin lisääminen olisi jopa suhteellisen helppoa, sillä vuorohoidossa lasten kanssa on tapana keskustella ja neuvotella päivittäin.

Joka päivähän sitä keskustellaan, mut se (neuvottelun ja arvioinnin lisääminen) vaatis sitä sitoutumista ja jatkuvaa keskustelua aikuisten kanssa, niinku tää koko osallisuus juttu. LTO

Neuvottelu- ja arviointikulttuurin laajentaminen perushoitotilanteista osaksi koko vuorohoidon toimintakulttuuria, vaatii työntekijöiltä keskinäistä sitoutumista – saman lailla kuin lasten osallisuuden mahdollistavaan työtapaan siirtyminen muutenkin.

6.5 Konkreettisia käytäntöjä lasten osallisuuden lisäämiseen vuorohoidossa

Tutkimusaineiston perusteella lasten osallisuutta voidaan tukea myös erilaisin konkreettisin käytännön menetelmin. Tutkimushaastattelut herättivät työntekijät pohtimaan lasten osallisuuden toteutumista ja lasten osallisuuden mahdollisuuksia vuorohoidon toimintaympäristössä monesta näkökulmasta. Teoreettisen spekuloinnin lisäksi haastateltavat esittivät muutamia käytännön toimintaehdotuksia, joiden avulla lasten osallisuus voidaan arjessa tehdä näkyväksi.

Työntekijöiden osallisuuskäytäntöjä koskevissa otteissa selvästi eniten mainintoja sai *pienryhmätoiminta*. Pienryhmätoiminnan nähtiin jättävän enemmän tilaa lapsen aktiiviselle toimijuudelle sekä lapsen ja aikuisen väliselle yksilölliselle kohtaamiselle.

No mun mielestä ehdottomasti vaatis tänne arkipäiviin sen, että sitä pienryhmätoimintaa olis enempi. Silleen sais sitä yksilöllisyyttäkin. LH

Koska pienryhmätoimintaa lasten osallisuuden mahdollistajana on käsitelty jo aiemmin (ks. luku 6.3), en käsittele sitä enää tässä vaiheessa sen tarkemmin. Pienryhmätoiminnan lisäksi työntekijät nostivat esiin myös muunlaisia ryhmämuotoisia toimintatapoja, joiden avulla pyritään mahdollistamaan lasten äänen kuuleminen. Tällaisia ryhmämuotoisia keskustelufoorumeja esitettiin olevan esimerkiksi *lastenkokoukset* ja *lastenpalaverit*. Niitä voidaan järjestää päivittäin tai vain kerran viikossa, mutta kuitenkin siten, että niitä pidetään säännöllisesti. Molempien menetelmien tarkoituksena on luoda eräänlainen osallisuusareena, jossa lapset saavat esittää omia ideoitaan ja toiveitaan sekä ottaa vapaasti osaa yhteiseen keskusteluun. Lapset saavat esimerkiksi omaa vuoroa pyytämällä toivoa lempileikkiään leikittäväksi yhdessä tai esittää pidemmän tähtäimen ideoita, jotka aikuinen aina kirjoittaa muistiin.

Et voitais taas ottaa käyttöön enempi sitä lapsilähtöisyyttä, keskustelufoorumeja, lastenpalavereja. Mä ite kaipaan niitä hirveesti. LTO

Kyl mä niinku nään, et ne ois ne arkiamat, jolloin vois pitää sen lastenkokouksen. Silloin ois eniten lapsiakin paikalla. LH

Haastateltavien mukaan lastenkokousten ja pienryhmätoiminnan oleelliset erot ovat ensinnäkin se, että lastenkokouksissa toimintaa rakennetaan lähes täysin lasten aloitteista käsin. Toiseksi lastenkokouksiin osallistuu koko paikalla oleva lapsiryhmä aikuisineen, kun taas pienryhmätoiminta suoritetaan nimensä mukaisesti pienemmissä ryhmissä. Lastenkokouksien avulla voidaan mahdollistaa myös lasten ja aikuisten yhteinen toiminnan suunnittelu sekä arviointi. Yksi työntekijä esimerkiksi kertoi, että heidän ryhmässään oli kerran meneillään pidempi toimintaprojekti, jolloin lastenkokouksia hyödynnettiin myös projektin jatkojalostamisen ja tehdyn työn arviointiin. Seuraava aineistolainaus osoittaa, että tämänkaltaiset osallisuusareenat mahdollistavat hyvin monipuolisen lapsilähtöisen toiminnan.

Viikoittain lasten kanssa pidetään semmoset palaverit. Kaikki lapset on paikalla ja mietitään yhdessä, että mitä meidän ryhmään kuuluu, mikä on ollut kivaa ja mikä ei oo ollu kivaa, mitä haluttais tehdä lisää. Ja käydään vähän tunnepuolen asioitakin läpi ja leikitään. LTO

Työntekijöiden kuvausten mukaan esimerkiksi lastenkokouksien järjestäminen on hyvin toimiva ja konkreettinen käytäntö lasten osallisuuden mahdollistamiseen - isommissakin ryhmissä. Erään haastateltavan mukaan lapset oppivat hyvin nopeasti luomaan keskenään myös pelisäännöt, joiden puitteissa toimintaa rakennetaan. Lasten osallisuuden näkökulmasta tarkasteltuna voidaan pitää tärkeänä myös sitä, että aikuiset osaavat asettua lastenkokouksissa enemmän tukijan ja kannustajan, kuin itse toiminnanohjaajan rooliin.

Ku vaan sit itse jotenkin ottaa sen, esittää johdattelematta, siis niinku kysymyksillä, et - jättää tavallaa sillä tavalla lapsille avoimia kysymyksiä, että miltä heistä niinku tuntu joku asia tai mikä jäi mieleen ja miksi - - . LTO

Hieman edellistä passiivisempia lasten osallisuutta tukevia käytäntöjä ovat lapsille tarkoitetut *idealaatikot* ja *toivetaulut*. Näiden tarkoituksena on tuoda lasten toiveet näkyväksi sekä saattaa lapset tietoiseksi siitä, että heitä kuunnellaan. Idealaatikoihin ja toivetauluihin kirjatut asiat voidaan jatkossa käyttää ryhmässä tehtävän toiminnan suunnittelun pohjana. Näiden käytäntöjen esille tuoja piti tärkeänä myös sitä, että aina lasten ideoita toteutettaessa tulee lapsille muistaa kertoa kenen ideasta tai toiveesta

toiminta on lähtöisin. Tällä tavoin lapset tulevat tietoisiksi omasta osallisuudestaan toiminnan suunnitteluun.

Et mitä se oikeesti on, ku ne lapset otetaan siihen suunnitteluun mukaan. Ihan semmosta, et kirjataan ne lasten ajatukset ja ideat ylös ja laitetaan ne esille. LH

Vuorohoidon työntekijöiden mukaan isommat lapset kykenevät hyvin esittämään omia toiveitaan ja ajatuksiaan siitä, mitä he kulloinkin haluaisivat tehdä. Mutta pienempien, esimerkiksi alle 3-vuotiaiden lasten mielenkiinnon kohteita voidaan pyrkiä kartoittamaan *tarjoamalla* heille *erilaisia toimintavaihtoehtoja* sekä *havainnoimalla* tarkasti heidän käyttäytymistään.

Lasten osallisuutta voidaan lähestyä myös hieman toisenlaisesta suunnasta. Yleensä ollaan totuttu ajattelemaan, että päiväkodissa lasten tehtävä on leikkiä ja osallistua tarjolla olevaan toimintaan. Vuorohoidon arjessa ollaan kuitenkin huomattu, että lapset voivat halutessaan osallistua myös muunlaisiin asioihin. Työntekijät pyrkivät lisäämään lasten osallisuutta ympäristönsä toimintaan antamalla heille pieniä, *ikätasoisia vastuutehtäviä*. Usein nämä vastuutehtävät liittyivät kodinhoidollisiin toimenpiteisiin, kuten pöydän kattamiseen tai ruokakärryn viemiseen.

Et lapset sais tulla kattamaan pöytää, laittamaan servettiä, lasia, et ne lähtiskin vähän myöhemmin ulos. Et vois yhdessä miettiä ne tehtävät, mihin ne voi osallistua siinä. LH

Tämän lisäksi haastatteluissa korostui, että lapset nauttivat erityisesti tilanteista, joissa he saivat toimia aikuisen apulaisena. Apulaisen tehtäviin saattaa tilanteesta riippuen kuulua toimintatuokion valmistelua tai tuokioilla käytettävien materiaalien valintaa. Iltaisin ja viikonloppuisin lapset saavat halutessaan osallistua myös pyykkihuoltoon. Kahden työntekijän kuvauksissa kerrotaan, kuinka lapset toisinaan saattavat jopa itse ottaa leikkimielisesti aikuisen roolin vetäen muille lapsille aamupiirin tai laulutuokion.

Antamalla pieniä vastuutehtäviä, lapset tykkää illoissa ja viikonlopuissa valtavasti olla pieniä apulaisia. Ottaa ryhmä niin sanotusti laulutunnille siks aikaa, kun aikuinen laittaa kattausta, tai ihan sellasilla pienillä vastuutehtävillä, et lähetään viemään yhdessä pyykit.

LH

Lasten osallisuuden toteutuminen edellyttää, että aikuinen pyrkii tasapainottamaan omaa valtaansa suhteessa lapsiin. Pienillä arjen lomassa jaettavilla vastuutehtävillä ja valinnanmahdollisuuksilla voidaan lasten ja aikuisten välistä kuilua kaventaa. Valinnan ei myöskään tarvitse liittyä mihinkään sen erikoisempaan, ollakseen lapselle merkityksellinen.

Se hymy, minkä sain, ku se (lapsi) sai itse valita minkä kokosen näkkärin ottaa, ja että laitetaanko päälle juusto vai makkara. LTO

Vuorohoidon työntekijöiden mukaan lasten osallisuuden toteutuminen ja sen mahdollistaminen antaa rikkautta varhaiskasvatustyöhön – ja se rikkaus heijastuu lasten iloisista kasvoista ja hyvästä mielestä.

7 POHDINTAA

Tutkimukseni tehtävä oli selvittää, miten lasten osallisuus toteutuu vuorohoidossa sekä toisaalta, millälaiset mahdollisuudet kyseinen toimintaympäristö lasten osallisuudelle tarjoaa. Lisäksi etsin vastausta siihen, millaisin konkreettisin käytännön menetelmin lasten osallisuutta voitaisiin vuorohoidossa lisätä. Keräsin tutkimusaineistoni toteuttamalla 12 toiminnallista teemahaastattelua vuorohoidon työntekijöille. Tutkimukseni teoriataustassa määrittelin ensimmäiseksi lasten osallisuuden sekä käsitelin siihen liittyviä tekijöitä ja taustoja monipuolisesti. Toiseksi avasin vuorohoidon käsitteen ja kuvasin sen merkitystä osana varhaiskasvatusta ja nyky-yhteiskuntaa. Teoriataustan lopuksi laajensin tutkimukseni näkökulmaa tarkastelemalla lasten osallisuuden ja vuorohoidon yhtymäkohtia. Tässä luvussa tiivistän tutkimukseni päätulokset ja esitän niihin liittyviä päätelmiä yhdistäen ne aiempaan teoriatietoon. Aluksi tarkastelen lasten osallisuuden toteutumisen monimuotoisuutta ja siihen liittyviä ulottuvuuksia vuorohoidossa. Tämän jälkeen pohdin puolestaan vuorohoidon toimintaympäristön tarjoamia mahdollisuuksia sekä keskeisimpiä lasten osallisuutta lisääviä konkreettisia käytäntöjä. Lopuksi käsitelen vielä tutkimuksen luotettavuutta sekä jatkotutkimusmahdollisuuksia.

7.1 Lasten osallisuuden monimuotoisuus jakautuu kolmeen ulottuvuuteen

Ihmisten välinen toiminta perustuu vuorovaikutukseen. Niin lasten kuin aikuistenkin tapa toimia vaikuttaa siihen, millaiseksi heidän yhteinen todellisuutensa muotoutuu. (Karlsson 2001, 31.) Tutkimuksessani kävi ilmi, että sekä lapset että aikuiset pyrkivät

jatkuvasti suhteuttamaan omaa toimintaansa jatkuvasti muuttuvaan todellisuuteen. Jaottelin varhaiskasvattajien kuvaaman lasten osallisuuden kolmenlaisiin ulottuvuuksiin sen perusteella, minkä laatuisen vuorovaikutuksen ja toimijuuden varassa lasten osallisuus kulloinkin toteutui. Nämä osallisuuden ulottuvuudet olivat: *aikuislähtöinen*, *lapsilähtöinen* ja *relatiivinen* osallisuus. Samankaltaisen lasten osallisuuden kolmijaon ovat omassa tutkimuksessaan havainneet myös Stenvall ja Seppälä. (ks. Stenvall & Seppälä 2008, 10.)

Lasten ja aikuisten välisen vuorovaikutuksen laatu ja luonne vaikuttavat siihen, millaiseksi lasten osallisuuden tai valtaistumisen taso kulloinkin pääsee nousemaan (Turja 2011, 49; Kiili 2006, 26; Shier 2003, 110; Hart 1999, 43-45). Vuorohoidon toimintaympäristössä lapsiryhmien päiväaikaan kuvasi kiire, suhteellisen tiukka päiväjärjestys sekä epäsäännölliset aikataulut. Nämä tekijät puolestaan johtivat siihen, että lasten ja aikuisten välinen vuorovaikutus jäi päiväaikaan osittain vähäiseksi ja suhteellisen yksipuoliseksi. Siten myös lasten osallisuuden toteutuminen muodostui vuorohoidossa päivällä hyvin *aikuislähtöiseksi*. Aikuislähtöisyyttä ilmensi esimerkiksi se, että aikuiset vastasivat lasten aloitteisiin vain satunnaisesti ja lapset jäivät usein vaille aikuisen antamaa yksilöllistä huomiota ja aikaa. Lisäksi aikuisten pyrkimys kontrolloida ja johtaa päivän toimintaa tuli selkeästi esille. Tämä taas johti siihen, että ryhmien toiminta oli päiväaikaan pääsääntöisesti aikuislähtöistä, eivätkä vuorohoidon työntekijät kokeneet lasten osallisuuden silloin juurikaan toteutuvan. Lasten mahdollisuus vaikuttaa koko ryhmän toimintaan, kuten tuokioiden sisältöihin ja niiden toteutukseen jäi vähäiseksi, vaikka toiminnansuunnittelun lähtökohtana pyrittiinkin pitämään lasten ideoita ja toiveita. Samankaltaisia tuloksia ovat saaneet myös esimerkiksi Turja 2011, Sheridan & Pramling Samuelsson 2001 sekä Pekki & Tamminen 2002.

Lapsen on helpointa vaikuttaa henkilökohtaisiin asioihinsa, kuten esimerkiksi siihen kuinka paljon hän syö ja juo, sekä mitä hän leikkii niin sanotun vapaan leikin aikana (esim. Turja 2010; Kiili 2006). Tutkimukseni perusteella voidaan todeta, että perushoito- ja leikki-tilanteisiin rajoittuvia neuvottelu- ja päätöksentekotilanteita, joissa lapset olivat mukana, esiintyi vuorohoidossa päiväaikaan useita. Päiväajan ”hiljaisina hetkinä” lapset saivat esimerkiksi itse valita leikkinsä, osallistua aikuisen auttamiseen pienien vastuutehtävien, kuten välipalakarryn hakemisen muodossa.

Vaikutusmahdollisuuksien, päätöksiin osallistumisen ja omaehtoisen toiminnan nähdään yleisesti ottaen lisäävän lasten osallisuutta (Turja 2011, 49; Venninen ym. 2010, 17; Stephenson ym. 2004, 5). Tässä tutkimuksessa päiväaikana tapahtuva lasten itseohjautuvuus näytti kuitenkin palvelevan enemmän aikuisia kuin lapsia, sillä silloin työntekijöille jäi enemmän aikaa toiminnan suunnitteluun, paperi- ja tietokonetöihin sekä yleiseen jutusteluun. Sinällään tämä ei ole yllättävää, koska Heleniuksen & Mäntysen (2001, 144) mukaan päiväkodin henkilökuntaa on ennenkin kritisoitu tämänkaltaisesta toiminnasta.

Oli kuitenkin mielenkiintoista huomata, että vuorohoidon toimintakulttuurin sisäisen vuorovaikutuksen luonne muuttui täysin päinvastaiseksi siirryttäessä päiväajasta iltoihin ja viikonloppuihin. Päiväaikaa hallinneet tiukat rutiinit ja aikataulut eivät enää päteneet, vaan toimintaa rakennettiin pääasiassa lasten ideoiden ja aloitteiden pohjalta. Vuorohoidon työntekijät uskalsivat iltaisin ja viikonloppuisin paljon helpommin luopua ja joustaa omista suunnitelmistaan sekä aikatauluista. Nämä asiat mahdollistivat *lapsilähtöisen osallisuuden* syntymisen. Tämä näyttäytyi esimerkiksi siinä, että lapset saivat säännöllisesti suunnitella ja toteuttaa toimintaa yhdessä aikuisen kanssa. Työntekijöiden mukaan lasten osallisuuden toteuttamisen mahdollisti osaltaan lapsimäärän vähentyminen, mutta myös aikuisten toimintatapojen muutos.

Iltojen ja viikonloppujen rauhallinen ympäristö sekä aikuisten joustavammat toimintatavat lisäsivät myös lasten ja aikuisten välisen vastavuoroisen ja aidon vuorovaikutuksen syntymistä. Vennisen ym. (2010, 17) mukaan osallisuuteen kutsuva vuorovaikutus perustuu juuri molemminpuoliseen kuunteluun, huomaamiseen ja vahvaan dialogiin. Vuorovaikutteinen osallisuus, jota lapset ja aikuiset rakentavat yhdessä, muodosti tässä tutkimuksessa oman ulottuvuutensa, *relaationaalisen osallisuuden*. Relationalinen osallisuus näyttäytyi vuorohoidossa osittain ympäri vuorokauden. Työntekijät kuvasivat, että pienet vuorovaikutteiset eleet, kuten halaukset, katseet ja silittämiset ovat osa päivittäistä toimintaa, mutta parhaiten molemmin puolisen vuorovaikutuksen nähtiin toteutuvan aamuisin, iltaisin ja viikonloppuisin.

Aiemmat tutkimukset ovat lähes poikkeuksetta esittäneet, että lasten osallisuuden toteutuminen riippuu hyvin pitkälti aikuisista (esim. Ahola 2012, 25; Karlsson 2000, 51; Tahkokallio 2000, 23; Turja 2010, 18). Myös tässä tutkimuksessa lasten osallisuuden

toteutuminen kulminoitui aikuisiin ja heidän tekemisiinsä. Se, millä tavoin aikuiset kohtasivat lapset, ja minkälaisia toimintatapoja he työssään käyttivät olivat suoraan yhteydessä siihen, miten korkeaksi lasten osallisuuden tason nähtiin nousevan. Iltaisin ja viikonloppuisin toiminnan keskiössä olivat lapset, tämä näkyi selvästi osallisuuden elementtien lisäksi myös työntekijöiden kuvauksissa. He muun muassa kertoivat, että lapsen kuuleminen ja huomioiminen, aito läsnäolo ja vuorovaikutus näkyy lapsissa ilona, innostuksena ja yleisenä hyvinvointina.

Työntekijät kokivat, että lasten osallisuuden toteutuminen on erityisen tärkeää iltaisin ja viikonloppuisin, sillä silloin lapset tarvitsevat enemmän aikuisen yksilöllistä hoivaa ja huomiota kuin muina aikoina. Jäin kuitenkin pohtimaan, että eikö lasten tarpeisiin tule vastata myös päiväaikana, kun suurin osa lapsista on paikalla? Varsinkin, kun laadukkaalla kasvatuksella, ja lasten osallisuudella on todettu olevan paljon positiivisia vaikutuksia lapsen kehitykseen (esim. Turja 2007; Han 2005; Sinclair 2004). Ja eikö yhteisen toiminnan ja lasten valtaistumisen tuottama ilo ole yhtä tärkeää ja tavoiteltavaa huolimatta siitä, mikä vuorokauden aika on kulloinkin meneillään? Tutkimukset nimittäin osoittavat, että lapsen motivaatio ja toimintakyky kasvaa merkittävästi silloin, kun lapsen näkökulmat ja mielenkiinnon kohteet huomioidaan toiminnan suunnittelussa. (From & Koppinen 2012, 25; Karlsson 2000, 37). Tällöin osallisuuden hyöty ei myöskään jää vain hetkelliseksi.

Vuorohoidon illat ja viikonloput osoittavat, että lasten osallisuuden toteutuminen on enemmän kuin mahdollista. Aikuisten on vain uskallettava murtautua irti päiväaikaa hallitsevista tiukoista rutiineista, heittäytyttävä hetkeen ja pysähdyttävä kuuntelemaan enemmän lapsia (ks. myös Venninen ym. 2010, 18; Turja 2007, 16, Bae 2004, 397). Ehkä aikuisten pelko hallinnan tunteen menettämisestä on aiheellista, mutta toisaalta ilman riskinottoa ja osallisuuden näkyväksi tekemistä, ei lasten osallisuus voi vuorohoidossa koskaan toteutua päivällä samoissa määrin kuin iltaisin ja viikonloppuisin.

7.2 Vuorohoidossa piilevien lasten osallisuuden mahdollisuuksien hyödyntäminen kulminoituu aikuisiin

Osallisuuden kokemukset vahvistavat lasten toimijuutta yhteisöissä. Joustava toimintaympäristö puolestaan tarjoaa pienille lapsille mahdollisuuden harjoitella aktiivista toimijuutta ja vaikuttamista turvallisessa kasvuympäristössä. Tällaisten taitojen oppiminen alkaa jo varhain lasten ja vanhempien vuorovaikutuksessa, mutta niiden oppimiselle on luotava puitteet kasvattajien toimesta myös päiväkodissa. (Rasku-Puttonen 2006, 113; Stenphenson ym. 2004, 5.) Vuorohoidon mahdollisuudet tukea lasten toimijuutta, ja siten myös lasten osallisuutta, ovat varsin monipuoliset. Tutkimukseni mukaan yksittäisiä lasten osallisuuden mahdollistamiseen liittyviä tekijöitä ovat muun muassa *erilaiset resurssit (aika, tilat, henkilökunnan ja lasten määrä), päiväjärjestys, lasten epäsäännölliset hoitoajat, työntekijöiden ja työttömien asenteet sekä toimintatavat* (ks. myös Pekki & Tamminen 2002).

Vuorohoidon työntekijät ovat arjessa tapahtuvien jatkuvien muutosten ja epäsäännöllisyyksien kautta tottuneet joustamaan ja muuttamaan toimintaansa hyvinkin nopeasti kulloisiakin tilanteita vastaavaksi. Työntekijät kuitenkin kokivat, että joustaminen erinäisistä asioista lasten osallisuuden mahdollistamiseksi on helpointa iltaisin ja viikonloppuisin, sillä silloin lapsia ja aikuisia on vähemmän paikalla. Moni työntekijä suhtautuikin lasten osallisuuden lisäämiseen päiväaikana varsin varautuneesti. He esimerkiksi kokivat, että lasten aloitteisiin tarttuminen, ja niiden pohjalta toiminnan yhtäkkinen muuttaminen, aiheuttaa heissä epävarmuutta ja pelkoa hallinnan tunteen menettämisestä. Aikuisjohtoisesti toimiminen saattaa olla turvallista ja lisätä toiminnan ennakoitavuutta, mutta onko se laadukasta pedagogiikkaa? (ks. Turja 2007, 168-173.)

Työntekijöiden henkilökohtaisten asenteiden ohella myös yhteisten, lasten osallisuutta edistävien konkreettisten toimintatapojen puuttumisen, koettiin vaikuttavan negatiivisesti lasten osallisuuden mahdollistamiseen. Lasten kanssa lattialla leikkivä työntekijä saattoi esimerkiksi kokea, että työn tekemisen sijaan hänen nähtiin vain laiskottelevan. Näin ollen toisista aikuisista kumpuava sosiaalinen paine sekä vallitsevat rutiinit heikensivät osaltaan lasten osallisuuden toteutumista päiväaikaan. Tämän

tutkimuksen perusteella voidaankin sanoa, että joustava toimintakulttuuri sekä työyhteisön toimintatavat ja asenteet vaikuttavat ratkaisevasti lasten osallisuuden mahdollistamiseen vuorohoidossa (ks. myös Eskel & Marttila 2013, 77; Satka & Moilanen 2004, 143). Senpä takia asenteisiin asti ulottuva joustava työtapa tulisi sitoa osaksi koko vuorohoidon toimintakulttuuria. Lisäksi työtiimien tulisi kiinnittää enemmän huomiota yhteisten osallisuuskäytäntöjen sopimiseen ja niihin sitoutumiseen.

On selvää, että kuten kaikissa päiväryhmissä, myös vuorohoidossa on olemassa tietyt resurssit, joiden puitteissa toimintaa rakennetaan. Merkityksellistä kuitenkin on, miten nämä olemassa olevat resurssit käytetään. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että muun muassa tiukat aikataulut, käytössä olevat tilat, henkilökunnan ja lasten määrä sekä kiire koetaan usein lasten osallisuutta rajoittavina tekijöinä (Aula 2011, 35; Stenvall & Seppälä 2008, 22-23; Niiranen 1993, 7). Tutkimukseni kuitenkin osoittaa, että vuorohoidossa nämä edellä mainitut rajoittavat tekijät voidaan ainakin osittain muuttaa lasten osallisuutta mahdollistaviksi tekijöiksi. Esimerkiksi vuorohoidon lapsille tyypilliset epäsäännölliset hoitoajat saattavat huomaamatta muodostaa niin sanottuja luonnollisia pienryhmiä, jolloin mahdollisuus lasten yksilölliseen huomioimiseen ja ideoiden toteuttamiseen kasvaa myös päivällä. Miksi jäädä odottamaan, että suurin osa lapsista saapuu paikalle, kun silloin mahdollisuus korkeampaan lasten osallisuuden tasoon ollaan jo menetetty (ks. myös Kalliala 2012). On tärkeää huomata, että myös kiireeseen työntekijä pystyy omalla rauhallisella toiminnallaan vaikuttamaan, ja siten estämään kiireen tunteen siirtymisen lapsiin. Tämän tutkimuksen mukaan vuorohoidossa ei ole myöskään tavatonta, että yllättävistä muutoksista johtuen työntekijöitä on toisinaan paikalla enemmän kuin normaalisti. Tällaiset tilanteet tulee käyttää lasten hyväksi – ei kuulumisten vaihtamiseen tai toimistotöihin. Lasten osallisuuden toteutuminen edellyttääkin, että aikuiset ovat kuulemassa ja näkemässä lapset sekä rakentamassa toimintaa yhdessä heidän kanssaan (Turja 2010, 1; Venninen ym. 2010, 18; Rasku-Puttonen 2006, 113; Kinos 2001, 33). Näin ollen on tärkeää, että aikuiset osaavat hyödyntää olemassa olevat resurssit oikein.

Tutkimukseni tuloksia voidaan tarkastella suhteessa Turjan (2011), ja osittain myös Piironen (2007) esittämiin lasten osallisuuden muotoihin. Piironen (2007, 8) kuvaama lasten *tieto-osallisuus* ja Turjan (2011, 51) mallin mukainen *osallisuus materiaaliin resursseihin* lisääntyvät vuorohoidossa huomattavasti iltaisin ja viikonloppuisin. Lasten

ja aikuisten välisen vuorovaikutuksen syvenemisen ja joustavampien toimintatapojen myötä, lapset tulevat iltaisin ja viikonloppuisin tietoisemmiksi omista mahdollisuuksistaan. Myös materiaaliset resurssit kasvavat muiden ryhmien sulkeutuessa, sillä silloin vuorohoidon käytössä on oman ryhmätilan sijaan koko päiväkotiliikuntasaleineen ja saunoineen. Vuorohoidon toimintaympäristössä toteutui selvästi alunperin Piironen (2007) esittämät ja Turjan (2011) osallisuusmallista löytyvät lasten osallisuuden muodot: *ideointi*-, *suunnittelu*-, *päätöksenteko*- ja *toimintaosallisuus*.

Omissa tuloksissani *ideointi*- ja *suunnitteluosallisuus* näkyivät muun muassa lasten esittämien ideoiden kuulemisena, ja niiden toteuttamisena sekä lasten toiminnan aktiivisena mahdollistamisena. Päiväaikaan nämä osallisuuden muodot jäivät suhteellisen vähäisiksi, mutta iltaisin ja viikonloppuisin lasten hullunkurisimmatkin toiveet, kuten lelujen heittelemineen kattoon, toteutuivat systemaattisemmin. Mikäli *ideointi*- ja *suunnitteluosallisuus* liitettäisiin osaksi päivittäistä arjen pedagogiikkaa, voitaisiin lasten osallisuuden tasoon enemmän vaikuttaa. Myös *päätöksentekoon* liittyvä osallisuus voidaan nähdä osana varhaiskasvatuksen pedagogiikkaa. Sen toteutuminen vuorohoidossa sijoittui päiväajan ”hiljaisiin hetkiin”, jolloin lapset saivat usein valita omat leikkinsä ja touhunsä. Jälleen kerran lasten osallisuuden taso nousi kuitenkin korkeammalle iltä- ja viikonloppuaikaan, jolloin lapset saivat osallistua päätöksentekoon laajemmin. Omien henkilökohtaisten asioiden päättämisen lisäksi lapset osallistuivat myös isompiin, toimintaa ja aikataulua koskeviin päätöksiin (esim. Kiili 2006; Turja 2010). Pienten, lapsen ikätasoa vastaavien vastuutehtävien antaminen oli vuorohoidossa hyvin yleistä. Lapset saivat esimerkiksi lähteä aikuisen kanssa viemään ruokakärryä ja pesemään pyykkiä sekä hakemaan tarvikevarastosta askarteluun tarvittavia välineitä. Edellisen kaltaista toimintaa voidaan Piironen (2007, 9) mukaan kutsua *toimintaosallisuudeksi*. Päiväaikaan vastuutehtävien jakaminen vaikutti olevan keino helpottaa aikuisen työskentelyä, mutta muina aikoina niiden antaminen lisäsi lapsen ja aikuisen välistä vuorovaikutusta sekä kodinomaista tunnelmaa – lasten myös koettiin itse nauttivan pienen vastuun kantamisesta ja vallan tunteesta.

Vaikka monenlaisten tekijöiden nähdään rajoittavan lasten osallisuutta, on sen toteutumisen suurimpana haasteena viime aikoina pidetty konkreettisten osallisuuskäytänteiden puuttumista (Eskel & Marttila 2013, 77; Nurmi & Rantala 2011,

140; Satka & Moilanen 2004, 143). Tutkimukseni merkityksellisimpänä tuloksena voidaankin näin ollen pitää, vuorohoidosta kerättyjen lasten osallisuutta mahdollistavien konkreettisten toimintatapojen tunnistamista. Tällaisia olivat muun muassa *lastenkokoukset* ja *-palaverit*, *lasten ideataulut*, *neuvottelukulttuurin lisääminen*, *erilaisten toimintavaihtoehtojen tarjoaminen* sekä *ikätaisoisten vastuutehtävien antaminen* (ks. luku 6.5). Tutkimukseni mukaan vuorohoidossa monet lasten osallisuuteen liittyvät elementit toteutuvat suhteellisen hyvin iltaisin ja viikonloppuisin, mutta päiväaikaan lasten osallisuus jäi vielä varsin vähäiseksi. Puitteet lasten osallisuuden mahdollistamiseen ovat kuitenkin monipuoliset. Voidaankin sanoa, että liittämällä jo toteutuvat osallisuuden elementit osaksi koko vuorohoidon toimintaympäristöä ja ottamalla osallisuuskäytännöt osaksi päivittäistä ryhmän toimintaa, saadaan lasten osallisuuden tasoa nostettua myös päiväaikana.

7.3 Tutkimuksen luotettavuus

Järjestelmällinen epäily on osa kvalitatiivisen tutkimuksen kulkua ja vastuu koko tutkimusprosessin luotettavuudesta on tutkijalla itsellään, Eskola ja Suoranta (1998, 209, 212) toteavat. Luotettavuudella tarkoitetaan tutkimustulosten ja tutkittavan todellisuuden mahdollisimman hyvää vastaavuutta. Luotettavuutta tarkastellessa on tutkimusta arvioitava suhteessa valittuun lähestymistapaan, käytettyihin menetelmiin sekä tutkimuksen kokonaisuuteen. (Anttila 2005, 513.) Tässä luvussa täydennän jo aiemmin esittämäni tutkimuksen arviointia, käyttäen neljää laadullisen tutkimuksen luotettavuuden kriteeriä: *uskottavuutta*, *siirrettävyyttä*, *varmuutta* ja *vahvistuvuutta* (Eskola & Suoranta 1998, 211-112; Soininen 1995, 152-153).

Uskottavuudella tarkoitetaan sitä, että tutkijan tekemillä tulkinnoilla sekä tutkittavien kokemuksilla on selkeä vastaavuus. Oleellista on myös se, että tutkittava voi tunnistaa tutkijan tulkinnat omikseen. (Eskola & Suoranta 1998, 212.) Uskottavuuteen vaikuttavat myös tutkijan sitoutuminen tutkimuksen tekemiseen sekä tutkijan ja tutkittavien välillä vallinnut luottamus (Bryman 2004, 276; Lincoln & Guba 1985, 301). Tutkimuksessani uskottavuus pohjautuu koko tutkimusprosessin aikana tehtyihin valintoihin. Ensimmäiseksi tutkimukseni luotettavuutta lisää se, että aineisto on kerätty sellaisilta varhaiskasvatuksen työntekijöiltä, jotka itse työskentelevät vuorohoidon

toimintaympäristössä. Pyysin haastateltaviksi sekä lastentarhanopettajia että lastenhoitajia, jotta saisin kokemukseen perustuvaa tietoa niin päivä-, iltakuin viikonloppuajaltakin. Näin ollen kerättyä tutkimusaineistoa voidaan pitää totuudenmukaisena, joka puolestaan lisää tutkimukseni uskottavuutta. Toiseksi uskottavuutta paransi se, että aineistonkeruuvaiheessa varmistin epäselvissä haastattelutilanteissa tutkittavilta, mitä he olivat sanomisillaan tarkoittaneet. Näin tekemällä pyrin varmistamaan, että heidän kuvauksensa säilyvät mahdollisimman selkeästi tulkittavina. Pyrin myös vastaavasti selventämään tutkittaville toiminnalliseen teemahaastatteluun liittyviä yksityiskohtia. Kuten esimerkiksi, mitä milläkin lasten osallisuuden elementillä kulloinkin tarkoitettiin. Tällä tavoin varmistin, että kaikki haastateltavat puhuivat samoista, tutkimukseni kannalta merkityksellisistä asioista. Pattonin (2002, 560) mukaan onkin tärkeää selvittää, vastaavatko tutkijan tulkinnat tutkittavien tarkoituksia – ja päinvastoin.

Käytin tutkimukseni aineistonkeruumenetelmänä kaksiosaista teemahaastattelua (*menetelmätriangulaatio*). Ensimmäinen osa oli teemahaastattelu ja toinen osa itse kehittelemäni konkreettinen toimintatehtävä. (ks. Denzin 1988, 511-513.) Voidaan sanoa, että aineistonkeruumenetelmän kaksiosaisuus lisäsi tutkimukseni luotettavuutta, sillä useampaa menetelmää käyttämällä voidaan saada erilaisia vastauksia, joiden avulla voidaan poistaa näennäinen varmuus (Hirsjärvi & Hurme 2011, 39; Huttunen 2010, 43; Eskola & Suoranta 1998, 214). Käyttämällä toiminnallista teemahaastattelua sain vuorohoidon työntekijät pohtimaan lasten osallisuuden toteutumista ja mahdollisuuksia varsin monipuolisesti. Lisäksi valmiit teemat ja lasten osallisuuden elementit auttoivat suuntaamaan tutkimusta oikeisiin aihealueisiin. Näiden tekijöiden voidaan nähdä lisäävän tutkimukseni luotettavuutta. On kuitenkin syytä muistaa, että olen joutunut koko tutkimusprosessin ajan tekemään jatkuvasti tutkimusta koskevia valintoja ja päätelmiä. Näin ollen tutkimukseni kuvaukset lasten osallisuudesta ja sen mahdollisuuksista vuorohoidossa perustuvat omiin tulkintoihini. Tutkimuksen uskottavuuden kannalta onkin syytä pohtia myös sitä, onko tutkija tehnyt tulkintansa rehellisesti aineistonsa pohjalta. Osoittaakseni rehellisyyteni aineiston käsittelyssä, olen esittänyt tutkimuksessani tulkintojani peilaavia aineistoesimerkkejä sekä avannut analyysin kulun seikkaperäisesti. Näin lukijalle on annettu mahdollisuus seurata tulkintojeni todenperäisyyttä. Patton (2002, 577) huomauttaa tutkimuksen teossa sekä

sen luotettavuuden arvioinnissa olevan kyse juuri rehellisyydestä täydellisen totuuden löytämisen sijaan.

Siirrettävyydellä tarkoitetaan tutkimustulosten *siirrettävyyttä* ja yleistettävyyttä toiseen vastaavanlaiseen kontekstiin (Eskola & Suoranta 1998, 212). Tynjälän (1991, 390) mukaan siirrettävyys on mahdollista, mikäli tutkimuskohteesta saatu tiedon määrä ja laatu mahdollistavat vertailun ja arvioinnin. Omassa tutkimuksessani pyrin lisäämään siirrettävyyttä kuvaamalla tarkasti tutkimukseni etenemisen ja kontekstin, jossa se toteutettiin. Olen myös pyrkinyt tutkimusraportin vaiheiden kirjaamisessa huolellisuuteen ja yksityiskohtaiseen kuvaamiseen, jotta ulkopuolinen lukija saisi mahdollisimman tarkan kuvan aineistonkeruumenetelmästä, tehdystä analyysistä ja koko tutkimusprosessista. Näin tehdessäni olen pyrkinyt varmistamaan, että toisetkin tutkijat pystyisivät halutessaan toistamaan tutkimukseni ja tekemään samat tulkinnat aineistosta. Eskola ja Suoranta (1998, 217) kuitenkin huomauttavat, että usein laadullisessa tutkimuksessa tulkintojen viidakko on loputon. Näin ollen samastakin tutkimuksesta voidaan tehdä useita erilaisia tulkintoja. Tutkimukseni siirrettävyyttä heikentää se, että täysin samankaltaisten olosuhteiden luominen on käytännössä lähes mahdotonta. Lisäksi itse kehittämäni aineistonkeruumenetelmä on uusi, ja sen käyttämiseen sekä siihen perehtymiseen tarvittaisiin luultavasti erillistä opastusta. On siis todettava, että tutkimustulokseni eivät ole yleistettävissä koskemaan kaikkia vuorohoitoryhmiä ja -päiväkoteja. Aineisto on kuitenkin kerätty useasta eri yksiköstä kolmelta eri paikkakunnalta, joten tuloksia voidaan varsin hyvin pitää vähintäänkin suuntaa-antavina.

Kolmantena luotettavuuden kriteerinä pidetään *varmuutta*. Varmuudella tarkoitetaan sitä, että tutkija ottaa huomioon tutkimusprosessiin mahdollisesti vaikuttavat ennakkoletukset sekä ennustamattomien tekijöiden vaikutuksen tutkimuksen eri vaiheissa. (Eskola & Suoranta 1998, 212-213.) Tässä tutkimuksessa tutkimuksen varmuutta lisäsi tutkimusmenetelmän esitestaaminen ennen varsinaista aineistonkeruuta. Esitestausta auttoi minua selventämään toimintaosion tehtävänantoa sekä tehtävämateriaalin ulkomuotoa. Tällä tavoin pystyin myös varmistamaan, että tutkimuksessani todella tutkitaan lasten osallisuuden toteutumista ja mahdollisuuksia vuorohoidossa eikä esimerkiksi lasten osallisuutta päiväryhmässä. Tutkimusprosessin varmuutta lisäsi myös se, että tiedostin alusta lähtien oman henkilökohtaisen suhteeni tutkittavaan ilmiöön,

pyrkien näin säilyttämään objektiivisuuden ja puolueettomuuden. Tuomi ja Sarajärvi (2011, 135) kuitenkin mainitsevat, että täydellisen objektiivisuuden saavuttaminen on lähes mahdotonta. Puolueettomuuden avulla tutkija voi silti ymmärtää ja kuulla haastateltaviaan itsenään, eikä esimerkiksi oman kokemuksensa kautta. Puolueettomuus ja objektiivisuuden tavoittelu eivät kuitenkaan poista sitä tosiasiaa, että tutkija vaikuttaa tutkimuksen kulkuun koko tutkimusprosessin ajan. Itse huomasin esimerkiksi aineistonkeruun alkuvaiheessa, että tutkimukseni toimintaosio vaati hyvin paljon keskittymistä ja energiaa haastateltavilta. Näin ollen jouduin yllättäen muuttamaan teemahaastattelurunkoani siten, että kysyin haastattelun ensimmäiseen osioon kuuluneet, vuorohoitoyksikköä koskeneet lämmittelykysymykset aina vain ensimmäiseltä haastateltavalta kustakin tutkimusyksiköstä. Tällä tavoin pyrin maksimoimaan tutkimushaastatteluista saamani hyödyn ja minimoimaan turhan tiedon keräämisestä aiheutuneet haitat.

Vahvistuvuus on neljäs tutkimuksen luotettavuuden arviointiin liittyvä kriteeri. Sillä tarkoitetaan sitä, saavatko tutkijan tekemät tulkinnat tukea aikaisemmin tehdyistä tutkimuksista (Eskola & Suoranta 1998, 213; Lincoln & Guba 1985, 318–327). Tutkimukseni vahvistuvuutta lisää se, että aineistonkeruumenetelmässäni käytetyt lasten osallisuuden elementit on muodostettu aiempien osallisuus –tutkimusten pohjalta. Vahvan teoriasidonnaisuuden takia tutkimukseni käsitys lasten osallisuudesta vastasi jo aiempien tutkimusten pohjalta syntynyttä, yleistä käsitystä kyseisestä ilmiöstä. Näin ollen tutkimukseni tulokset olivat helposti peilattavissa aiempaan tutkimustietoon lasten osallisuudesta. Tässä tutkimuksessa aineisto on kerätty useasta erilaisesta vuorohoitoyksiköstä (esim. vuoropäiväkoti, vuorohoitoryhmä, iltahoitoryhmä), joka puolestaan kuvaa olemassa olevaa vuorohoitoyksiköiden kirjavuutta. Tätä voidaan siksi pitää tutkimukseni vahvistuvuutta lisäävänä tekijänä.

7.4 Tulosten merkitys ja jatkotutkimusehdotukset

Globaali yhteiskuntarakenteen muutos, joka ajaa ihmiset tekemään töitä 24 tuntia vuorokaudessa, koskettaa mitä suurimmassa määrin myös lapsia. Yhä useammat lapset tarvitsevat vanhempiensa työstä johtuen vuorohoitoa päivien lisäksi myös iltaisin, öisin ja viikonloppuisin. Tämän lisäksi lasten hyvinvointi ja oikeudet nousevat jatkuvasti julkisen keskustelun ja spekuloinnin kohteeksi. (Presser & Ward 2011, 4; Kröger 2005, 206; Lasten päivähoidon tilannekatsaus 2005, 46-47; Strazdins ym. 2004, 1517-1518.) Lasten osallisuuden mahdollistavalla pedagogiikalla ja toimintakulttuurilla voidaan ainakin osittain vastata näihin yhteiskunnallisiin haasteisiin, sillä osallisuudella on todettu olevan monia myönteisiä vaikutuksia lapsen kehitykseen ja hyvinvointiin (ks. esim. Eskel & Marttila 2013; Turja 2011, 2007).

Tämän tutkimuksen tulokset ovat merkityksellisiä, sillä niiden myötä lasten osallisuutta voidaan viimeinkin lähestyä pelkkien tavoitteiden sijaan käytännön toimintatapojen avulla. Tämä kuitenkin edellyttää kasvattajilta rohkeutta ottaa riskejä ja sietää hetkellistä epävarmuutta sekä sitoutumista uudelleenlaiseen toimintakulttuuriin (ks. myös Turja 2011, 53). Aikuisten olisikin hidastettava tahtia ja laskeuduttava alas korokkeiltaan kuuntelemaan, mitä lapsilla todella on sanottavanaan. Toivon, että tämän tutkimuksen avulla varhaiskasvatuksen kentällä työskentelevät ihmiset saisivat uusia keinoja tarkastella ja mahdollistaa lasten osallisuutta. Enää lasten osallisuutta ei voida ohittaa vetoamalla resurssien niukkuuteen, on vain opittava hyödyntämään ja käyttämään olemassa olevat voimavarat oikein. Tuskin haluamme, että jatkossa laadukas varhaiskasvatus arvioidaan mieluummin pestyjen lelujen lukumäärän kuin osallisuudesta nauttivien lasten perusteella.

Lasten osallisuuden mahdollistamiseen liittyvien aspektien julkituominen oli tämän tutkimuksen päätepiste, mutta lasten osallisuuden osalta se on uuden alku. Tätä uutta alkua voidaan hyödyntää myös jatkotutkimustarkoitukseen. Olisi hienoa, jos tässä tutkimuksessa esiin nousseita lasten osallisuutta mahdollistavia tekijöitä ryhdyttäisiin systemaattisesta varhaiskasvatuksen kentällä kehittämään esimerkiksi toimintatutkimuksen keinoin. Koska tänä päivänä lasten oikeuksiin ja yleiseen hyvinvointiin kiinnitetään entistä enemmän huomiota, niin eikö lasten osallisuuteen

liittyvien käytäntöjen kehittäminenkin olisi silloin enemmän kuin tarpeellista? Mielestäni kiinnostavaa olisi myös kokeilla kehittämään tutkimusmenetelmää todellisen toimintatutkimuksen puitteissa, ja sitä kautta tutkia lasten osallisuutta varhaiskasvatuksen kentällä myös päiväryhmissä. Vuorohoito toimintaympäristönä oli mielenkiintoinen tutkimuskohde, varsinkin tässä yhteiskunnan kehitysvaiheessa. Vaikka koen tämän tutkimuksen valmistumisen johdosta suurta onnistumisen riemua ja iloa, jää sisälleni vielä kipinä lähteä uudelle tutkimusretkelle.

LÄHTEET

- Ahola, M. 2012. Saako sukka housut jalassa nukkua. *Opettaja* 39/2012, 24-28.
- Ahola, M. 2010. Hyvää yötä ja huomenta. *Opettaja* 49/2010, 16-20.
- Alanen, L. 2001. Lapsuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Teoksessa A. Sankari, & J. Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen, iän sosiologiaa*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 161-181.
- Alanen, L. 1992. Modern childhood? Exploring the 'child question' in sociology. Jyväskylä: Kasvatustieteiden tutkimuslaitos.
- Alanen, L. & Bardy, M. 1990. Lapsuuden aika ja paikka. Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä. *Sosiaalihallituksen julkaisuja* 12. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Alasuutari, P. 2011. *Laadullinen tutkimus 2.0. Neljäs, uudistettu painos*. Tampere: Vastapaino.
- Anne, T. & Segel, U. A. 2004. Implications for the development of children in over 11 hours of centre-based care. *Child: Care, Health & Development* 30, 4, 345-352.
- Anne, T. & Segal, U. A. 2003. Center-Based Evening Child Care: Implications for Young Children's Development. *Early Childhood Education Journal* 30, 3, 137-143.
- Anttila, P. 2005. *Ilmaisu, teos, tekeminen ja tutkiva toiminta*. Hamina: Akatiimi.
- Aula, M., K. 2011. Lapsen paras aikuisen velvollisuutena. Teoksessa S. Nurmi & K. Rantala (toim.) *Näyn ja kuulun. Lapsen etu ja osallisuus*. Helsinki: Lasten Keskus Oy.
- Bae, B. 2009. Children's Right to Participate – Challenges in Everyday Interaction. *European Early Childhood Education Research Journal* 17, 3, 391–406.
- Bardy, M. 1996. Lapsuus ja aikuisuus -kohtauspaikkana Émile. *Stakes, tutkimuksia* 70. Helsinki: Stakes.
- Bryman, A. 2004. Qualitative research on leadership: A critical but appreciative review. *The Leadership Quarterly*. Volume 15, 6, 729-769.
- Denzin, N. K. 1988. Triangulation. Teoksessa J. P. Keesee (toim.) *Educational research, methodology and measurement. An international handbook*. Oxford: Pergamon Press, 511–513.
- Elliott, J. 2005. Using narrative in social research. *Qualitative and quantitative approaches*. London: Sage.
- Eskel, P. & Marttila, M. 2013. Osallisuuden kokemus osana yhteisöllisyyttä. Teoksessa P. Marjanen, M. Marttila & M. Varsa (toim.) *Pienten piirissä. Yhteisöllisyyden merkitys lasten hyvinvoinnille*. Juva: PS-kustannus, 75-98.

- Eskola, J. 2001. Laadullisen tutkimuksen juhannustaiat. Laadullisen aineiston analyysi vaihe vaiheelta. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II, näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 133-157.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 2001. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 5. painos. Tampere: Vastapaino.
- Eskola, J. & Vastamäki, J. 2001. Teemahaastattelu: Opit ja opetukset. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 24-42.
- Flowers, N. 2012. Compasito: lasten ihmisoikeuskasvatuksen käsikirja. Saarijärvi: Lasten keskus.
- From, K. & Koppinen, M-L. 2012. Menossa mukana. Tukea tarvitsevan lapsen ja nuoren toiminnallinen osallistuminen. Juva: Bookwell Oy.
- Färkkilä, N., Kahiluoto, T. & Kivistö, M. 2005. Lasten päivähoiton tilannekatsaus. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:16.
- Gubrium, J. F & Holstein, J. A. 2002. Forms of interviewing. Teoksessa J. F. Gubrium & J. A. Holstein (toim.) Handbook of interview research. London: Sage Publications. 55-58.
- Haikarainen, S. 2011. Vuorohoidon vaihtelevat käytännöt hämmentävät lasten vanhempia. Kymen Sanomat, 16.10.2011.
- Han, W-J. 2005. Maternal Nonstandard Work Schedules and Child Cognitive Outcomes. Child development. Volume 76, 1, 137-154.
- Hannunniemi, T. 2011. Kurkistus lapsen arkeen vuorohoidossa. Kasvatustieteen pro gradu – tutkielma. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos.
- Hart, R. 1999. Children's participation: the theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care. London: Earthscan.
- Heikkinen, H. L. T. & Jyrkämä, J. 1999. Mitä on toimintatutkimus? Teoksessa H. Heikkinen, Huttunen & Moilanen (toim.) Siinä tutkija missä tekijä. Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja. Juva: Atena kustannus, 25-62.
- Heikkinen, H. L. T. 2001. Toimintatutkimus – toiminnan ja ajattelun taitoa. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin I, metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle. Jyväskylä: PS-kustannus, 170-185.
- Heinämäki, L. 2006. Varhaista tukea lapselle – työvälteenä kehittämisvalikko. Helsinki: Stakes, oppaita 62.
- Helenius, A. & Mäntynen, P. 2001. Teoksessa A. Helenius, K. Karila, H. Munter, P. Mäntynen & H. Siren-Tiusanen (toim.) Pienet päivähoitossa. Alle kolmivuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita. Juva: WSOY.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2011. Tutkimushaastattelu: teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

- Hujala, E., Lindberg, P., Nivala, V., Parrila, S. Tauriainen, L. & Vartiainen, P. 1999. Laadunhallinta varhaiskasvatuksessa. Oulun yliopisto: Varhaiskasvatuskeskus.
- Hujala, E., Puroila, A-M., Parrila, S. & Nivala, V. 2007. Päivähoidosta varhaiskasvatukseen. Hyvinkää: Edufin.
- Hujala, E., Puroila, A-M., Parrila-Haapakoski, S. & Nivala, V. 1998. Päivähoidosta varhaiskasvatukseen. Oulu: Varhaiskasvatus 90.
- Huttunen, L. 2010. Tiheä kontekstointi: haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 39-63.
- Huttunen, E. 1989. Lapsi, perhe ja päivähoito. Teoksessa E. Huttunen & P. Niiranen (toim.) Onko lapsen hyvä olla päivähoitossa? Puheenvuoroja päivähoitosta. Kuopio: Kustannuskiila, 23-30.
- Hytönen, J. 2008. Lapsikeskeisen kasvatuksen ydinkysymyksiä. Helsinki: WSOY.
- Hännikäinen, M. & Rasku-Puttonen, H. 2006. Päiväkoti ja koulu vuorovaikutuksellisinä yhteisinä. Teoksessa K. Karila, M. Alasuutari, M. Hännikäinen, A. R. Nummenmaa & H. Rasku-Puttonen (toim.) Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Gummerus, 11-16.
- Ikonen, O. & Virtanen, P. 2007. Hyvä oppimisympäristö. Teoksessa O. Ikonen & P. Virtanen (toim.) Erilainen oppija -yhteiseen kouluun: kokemuksia yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kehittämisestä. Jyväskylä: PS-kustannus, 241-256.
- Jans, M. 2004. Children as citizens. Towards a contemporary notion of child participation. *Childhood* 11, 1, 27-44.
- Johansson, I. & Sandberg, A. 2010. Learning and participation: two interrelated key-concepts in the preschool. *European Early Childhood Education Research Journal*, 18, 2, 229-242.
- Järvinen, M., Laine, A. & Hellman-Suominen, K. 2011. Varhaiskasvatusta ammattitaidolla. 2. Muuttamaton painos. Hämeenlinna: Kirjapaja.
- Kalliala, M. 2012. Lapsuus hoidossa? : aikuisten päätökset ja lasten kokemukset päivähoitossa. Helsinki : Gaudeamus Helsinki University Press.
- Kalliala, M. 2008. Kato mua! Kohtaako aikuinen lapsen päiväkodissa? Helsinki: Gaudeamus University Press.
- Karlsson, L. 2000. Lapsille puheenvuoro: ammattikäytännön perinteet murroksessa. Helsinki: Edita: Stakes julkaisija. Helsingin yliopiston kasvatustieteiden tutkimuskeskus.
- Karlsson, L. & Riihelä, M. 1991. Ajattelu alkaa ihmetyksestä. Ryhmytyöstä yhteistoiminnalliseen oppimiseen. Helsinki: VAPK -kustannus.
- Kettunen, I. 2012. Lapset mukaan päiväkotien suunnitteluun. *Lastentarha* 2/2012, 28-30.
- Kiili, J. 2006. Lasten osallistumisen voimavarat: tutkimus Ipanoiden osallistumisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Kinos, J. & Virtanen, J. 2001. Lapsilähtöisen varhaiskasvatuksen kivijalka lapsuuden sosiologiassa. Teoksessa K. Karila, J. Kinos, & J. Virtanen (toim.) Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia. Jyväskylä: PS-kustannus, 136–157.
- Kinos, J. 2001. Lapsilähtöinen varhaiskasvatus. Teoksessa E. Hujala (toim.) Puheenvuoroja lapsista ja varhaiskasvatuksesta. Varhaiskasvatus 90 Oy. Oulu: Varhaiskasvatus 90 Oy.
- Kirby, P., Lanyon, C., Cronin, K. & Sinclair, R. 2003. Building culture of participation. Involving children and young people in policy, service planning, delivery and evaluation. A Handbook. London: National Children's Bureau. Department for Education and Skills.
- Kiviniemi, K. 2001. Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 68-84.
- Kokkonen, S. 2003. Työttömänä isänä - perheessä ja yhteiskunnassa. Helsinki: Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 238.
- Komi, T. 2012. Osallisuus ehkäisee syrjäytymistä. Lastentarha 1/2012, 18-21.
- Komi, T. 2011. Rytmiiä vuorohoitoon. Lastentarha 2/2011, 14-15.
- Korhonen, M. 2006. Sukupolven merkitys vuorovaikutussuhteissa. Teoksessa K. Karila, M. Alasuutari, M. Hännikäinen, A. R. Nummenmaa, H. Rasku-Puttonen (toim.) Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 51-69.
- Korhonen, M. 1989. Päiväkodissa voi olla toisinkin. Teoksessa E. Huttunen & P. Niiranen (toim.) Onko lapsen hyvä olla päivähoitossa? Puheenvuoroja päivähoitosta. Kuopio: Kustannuskiila, 73-78.
- Korppi, M. & Latvala, J. 2010. Osallistavan vuorovaikutuksen malli lasten osallisuuden mahdollistajana. Kasvatustieteen pro gradu – tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Varhaiskasvatuksen laitos.
- Kronqvist, E-L. & Kumpulainen, K. 2011. Lapsuuden oppimisympäristöt. Eheä polku varhaiskasvatuksesta kouluun. 1. painos. Helsinki: WSOY pro Oy.
- Kröger, T. 2005. Hoivaköyhyys yksinhuoltajaperheissä: kenelle lastenhoito-ongelmat kasautuvat. Teoksessa P. Takala. (toim.) Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin? Helsinki: Edita Prima Oy, 206-230.
- Kääriäinen, P. 2005. ”Niitä lapsia tulee ja niitä lähtee, niitä tulee ja niitä lähtee” Vuorohoidon laatu lasten kokemana. Kasvatustieteen pro gradu –tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Varhaiskasvatuksen laitos.
- Laine, T. 2001. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökotiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-Kustannus, 26–43.
- Laki lasten päivähoitosta. 36/1973.
- Laki lasten päivähoitosta. 239/1973.
- Lasten päivähoitons tilannekatsaus. Syyskuu 2005. 2006. Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriö. Selvityksiä 16.

- Lehtinen A-R. 2009. Lasten toiminta, toimintaresurssit ja toimijuus päiväkotiympäristössä. Teoksessa L. Alanen & K. Karila (toim.) *Lapsuus, lapsuuden instituutiot ja lasten toiminta*. Tampere: Vastapaino, luku 5.
- Lehtinen, A-R. 2000. *Lasten kesken: lapset toimijoina päiväkodissa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lincoln, Y. S. & Guba, E. G. 1985. *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage.
- Mahkonen, S. 2012. *Päivähoito ja laki*. Helsinki: Edita.
- Mayall, B. 2000. *Conversations with children. Working with Generational Issues*. Teoksessa Christensen, P. & James, A. (eds.) *Research with Children. Perspectives and Practises*. London, New York: Falmer Press, 120-135.
- Miljeteig-Olssen, P. 1992. Children`s participation: Giving children the Opportunity to Develop into Active and Responsible Members of Society. *Social Education*, April, 56, 4, 216.
- Moss, J. 2009. Juggling acts: How parents working non-standard hours arrange care for their pre-school children. *Social Policy Journal of New Zealand* 35, 68-78.
- Niiranen, P. 1993. Päivähoidon lapsikäsituksesta. Teoksessa R. Kauppinen & M. Riihelä (toim.) *Lumiukko auringonkylvyssä: näkökulmia varhaiskasvatuksen kehittämiseen*. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Raportteja 88, 5-22.
- Niiranen, P. & Kinos, J. 2001. Suomalaisen lastentarha- ja päiväkotipedagogiikan jäljillä. Teoksessa K. Karila, J. Kinos & J. Virtanen (toim.) *Varhaiskasvatuksen teoriasuuntauksia*. Jyväskylä: PS-kustannus, 58-80.
- Nummenmaa, A.- R. 1978. Perheen työaikarakente ja lapsen kehitysehdot. Tampereen yliopisto. *Psykologian laitoksen tutkimuksia* 111.
- Nurmi, S. & Rantala, K. 2011. *Näyn & kuulun. Lapsen etu ja osallisuus*. Helsinki: Lasten Keskus Oy.
- Palviainen, T. 2007. "Karuselli pyörii, lapset siinä hyörii.": Tutkimus vuorohoidon arjesta henkilöstön näkökulmasta tarkasteltuna. *Kasvatustieteen pro gradu-tutkielma*. Jyväskylän yliopisto. Varhaiskasvatuksen laitos.
- Patton, M. Q. 2002. *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Pekki, A. & Tamminen, T. 2002. *Lapsen ehdoilla. Kunnallissalan kehittämissäätiön tutkimusjulkaisut nro. 33*. Helsinki.
- Piironen, T. 2007. *Ohjaajan opas lasten osallistavien ryhmien ohjaamiseen*. Helsinki: Kuunnelkaa meitä – Lasten osallisuushanke 2006-2007/ Mun vuoro – Lasten osallisuushanke 2009–2011. Luettu 19.9.2012. Saatavana osoitteessa <http://www.munvuoro.fi/materiaalit/ohjaajan-materiaalit>
- Presser, H. B. & Ward, B. W. 2011. Nonstandard work schedules over the life course: a first look. *Monthly Labor Review*, July, 3-16.
- Puusa, A. & Juuti, P. 2011. Mitä laadullinen tutkimus on? Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) *Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan*. Vantaa: JTO, 47-57.

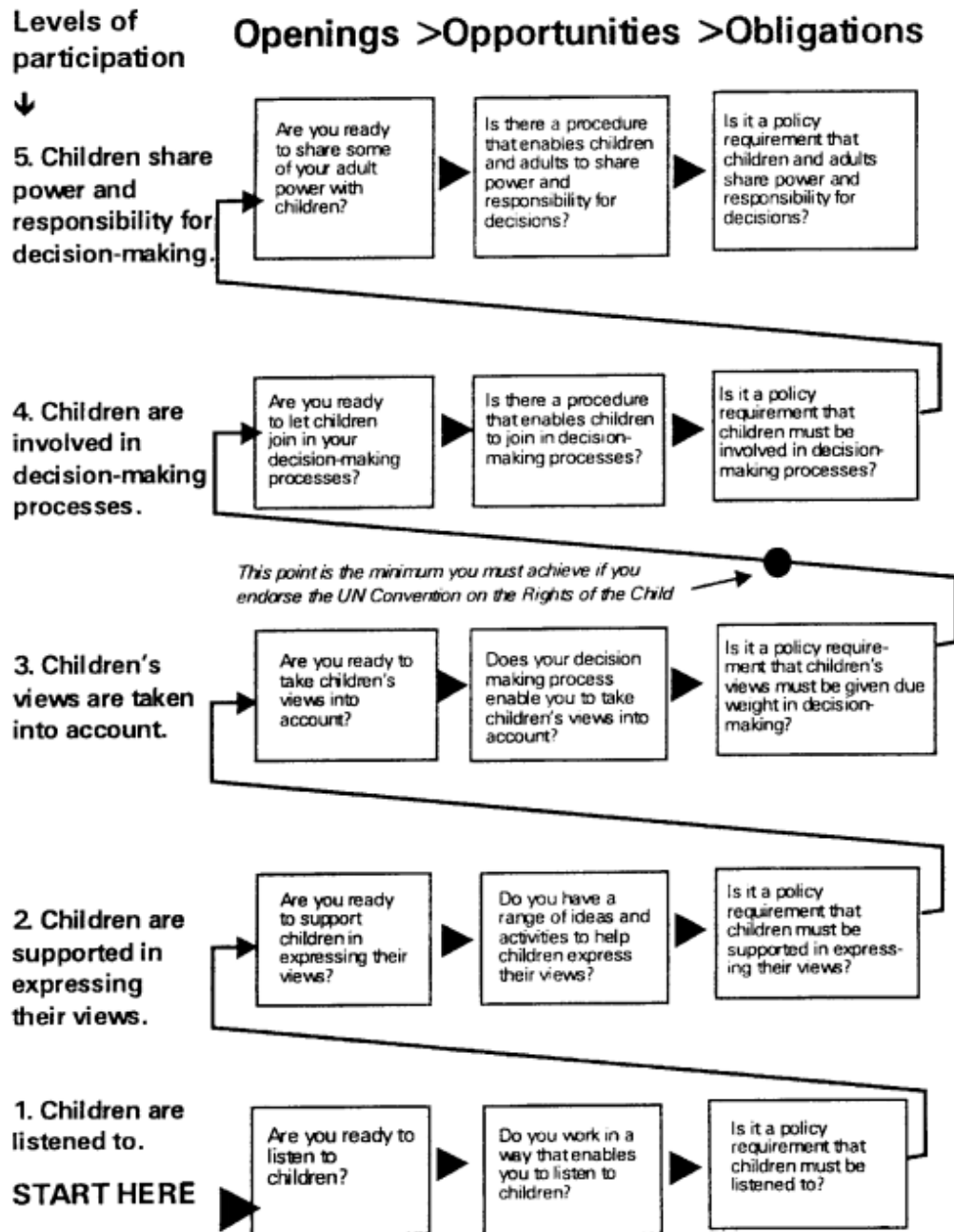
- Puusa, A. 2011. Laadullisen aineiston analysointi. Teoksessa A. Puusa & P. Juuti (toim.) Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Vantaa: JTO, 114-125.
- Raina, L. & Haapaniemi, R. 2007. Yhteisöllinen pedagogia. ”...ettei tarvitse tehdä yksin.” Tallinna: Arator Oy.
- Rasku-Puttonen, H. 2006. Oppijoiden yhteisö, osallisuus ja kasvattajan merkitys. Teoksessa K. Karila, M. Alasuutari, M. Hännikäinen, A R Nummenmaa & H. Rasku-Puttonen (toim.) Kasvatusvuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 111-125.
- Riessman, C. K. 1993. Narrative analysis. Qualitative reseach methods series 30. Newbury Park: Sage.
- Ruusuvuori, J. 2010. Litteroijan muistilista. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.) Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 424-431.
- Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. 2005. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa J. Ruusuvuori & L. Tiittula (toim.) Haastattelu: tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 22-56.
- Rönkä, A., Kinnunen, U. & Sallinen, M. 2005. Vanhempien työ ja lasten hyvinvointi. Teoksessa P. Takala (toim.) Onko meillä malttia sijoittaa lapsiin? Helsinki: Edita Prima Oy, 170-186.
- Satka, M. & Moilanen, J. 2004. Lasten mukaan ottamisen ja poissulkemisen paikat: suomalaisten sukupolvisuhteiden siirtymät ja lasten asema. Teoksessa T. Helne, S. Hänninen, J. Karjalainen (toim.) Seis yhteiskunta – tahdon sisään! SoPhi 80. Jyväskylä: Minerva Kustannus, 125-148.
- Sheridan, S. & Pramling Samuelsson, I. 2001. Children’s Conceptions of Participation and Influence in Pre-school: a Perspective on Pedagogical Quality. *Contemporary Issues in Early Childhood* 2, 2, 169-194.
- Shier, H. 2001. Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. *Children & Society*, Vol 15, 2, 107-117.
- Sinclair, R. 2004. Participation in practice: Making it meaningful, effective and sustainable. *Children & Society* 18, 2, 106-118.
- Soininen, M. 1995. Tieteellisen tutkimuksen perusteet. Turun yliopisto. Turku: Täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu A.
- Stephenson, P., Gourley, S. & Miles, G. 2004. Child participation. Roots resources: Tearfund.
- Strazdins, L, Korda, R. J., Lim, L. L-Y., Broom, D. H. & D’Souza, R. M. 2004. Around-the-clock: Parent Work Schedules and Children’s Well-being in a 24-h Economy. *Social Science & Medicine* 59, 1517 – 1527.
- Stenvall, E. & Seppälä, U-M. 2008. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Socca. Heikki Varis instituutti. Työpapereita 2008:1. Luettu 20.9.2012. http://www.socca.fi/files/100/Talo_lapsia_varten_lasten_osallisuus_paivako_dissa.pdf
- Stern, D. 1992. Maailma lapsen silmin – mitä lapsi näkee, kokee ja tuntee. Juva: WSOY.

- Suorsa, B. 2001. Yötyö. *Palkkatyöläinen* 93 (7).
- Tahkokallio, L. 2000. Lapsikeskeisyyden ja lapsilähtöisyyden monet tulkinnat. Teoksessa S. Karppinen & A. Puurula & I. Ruokonen (toim.) *Elämysten alkupoluilla. Lähtökohtia alle 3-vuotiaiden taidekasvatukseen*. Helsinki: Finn Lectura, 21-26.
- Tauriainen, L. 2000. Kohti yhteistä laatua: henkilökunnan, vanhempien ja lasten laatukäsitykset päiväkodin integroidussa erityisryhmässä. Jyväskylän yliopisto. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 165.
- Thomas, N. 2000. *Children, family and the state: Decision-Making and Child Participation*. Basingstoke: Macmillan Press.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2011. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi. 7. painos.
- Turja, L. 2011. Lasten osallisuus varhaiskasvatuksessa. Teoksessa E. Hujala & L. Turja (toim.) *Varhaiskasvatuksen käsikirja*. Juva: PS-kustannus, 41-53.
- Turja, L. 2010. Lapset osallisina – kohti uutta varhaiskasvatuskulttuuria. *Varhaiskasvatus tänään*. Teoksessa L. Turja & E. Fonsén (toim.) *Suuntana laadukas varhaiskasvatus*. Professori Eeva Hujalan matkassa. Tampere: Suomen varhaiskasvatus Ry, 30-47.
- Turja, L. 2007. Lasten osallisuus kasvatustyön suunnittelussa ja kehittämisessä. Teoksessa O. Ikonen & P. Virtanen (toim.) *Erilainen oppija – yhteiseen kouluun: kokemuksia yksilöllisyyden ja yhteisöllisyyden kehittämisestä*. Jyväskylä: PS-kustannus, 167-196.
- Tynjälä, P. 1991. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. *Kasvatus* 22, 5–6, 387–398.
- Urpilainen, A. 2012. *Lapsi vuorohoidossa – perheiden kokemuksia vuorohoidosta ja lapsen temperamentista ryhmäperhepäivähoidossa*. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteen pro gradu –tutkielma.
- Van Deventer, J. P. 2009. Ethical considerations during human centred overt and covert research. *Quality and Quantity* 43, 1, 45–57.
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2005. Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus, STAKES. *Oppaita* 56. Toinen tarkistettu painos.
- Venninen, T., Leinonen, J. & Ojala, M. 2010. Parasta on, kun yhteinen kokemus siirtyy jaetuksi iloksi: lapsen osallisuus pääkaupunkiseudun päiväkodeissa. Helsinki: Socca, Yliopistopaino.
- Vuorohoito lasten päivähoitossa. 1999. Vuorohoidon työryhmän muistio. Helsingin kaupunki. Sosiaalivirasto. *Julkaisusarja A1/1999*.
- Öhman, K. 2004. Vuorohoito on aikataulujen palapeliä. *Dialogi* 5, 20.

LITTEET

LIITE 1.

Harry Shierin (2001) osallisuuden tasomalli

LIITE 2.

TOIMINNALLINEN TEEMAHAASTATTELU

VUOROHOITO YKSIKKÖ

Kerro minulle vapaasti vuorohoitoyksiköstänne ja siihen liittyvistä asioista.

- Onko teillä ilta-, yö- ja/tai viikonloppuhoitoa?
- Kuinka monta lasta vuororyhmässänne/vuoropäiväkodissänne on?
- Minkä ikäisiä lapsia vuororyhmässänne/vuoropäiväkodissänne on?
- Kuinka monta lastentarhanopettajaa ja kuinka monta lastenhoitajaa toimii aina yhdessä ryhmässä?

VUOROHOIDON PEDAGOGIIKKA JA TOIMINTA

Kerro minulle yleisesti ryhmässänne toteutettavasta vuorohoidon pedagogiikasta ja/tai toiminnasta? Mitä asioita te pidätte tärkeänä lapsen kasvatuksessa ja hoidossa?

- Mitkä adjektiivit kuvaavat parhaiten vuororyhmäänne/päiväkotianne?
- Mitkä ovat toimintaanne ohjaavat kasvatukselliset arvot?
- Minkälaiset asiat ovat mielestäsi tärkeitä laadukkaan vuorohoidon toteutumisen kannalta?
- Miten kasvatus-, opetus- ja hoitotilanteet on järjestetty vuororyhmässänne? Mitkä asiat toimintaanne ohjaavat?

LASTEN OSALLISUUS VUOROHOIDOSSA

Kerro minulle, miten sinä ymmärrät käsitteen lasten osallisuus.

Missä määrin sinä koet lasten osallisuus toteutuvan teidän vuororyhmässänne/päiväkodissänne?

Kerro, miten/millä tavoin lasten osallisuutta voitaisiin mielestäsi toteuttaa vielä enemmän vuorohoidossa.

- Miten lasten osallisuuden toteutuminen on huomioitu teidän vuororyhmässänne/päiväkodissänne?
- Mitä osallisuuden toteutuminen tarjoaa lapsille/työntekijöille?
- Mitä osallisuuden toteutuminen vaatii lapsilta/työntekijöiltä?
- Mitä osallisuuden toteutuminen mielestäsi edellyttää?
- Onko vuorokauden ajalla/päivällä merkitystä osallisuuden toteutumisen kannalta?
- Miten lasten osallisuutta voitaisiin mielestäsi kehittää vuorohoidon toimintakentällä?

LIITE 3.

Toimintaohje:

Näet edessäsi kaksi tehtävälustaa, joista toinen kuvaa vuorohoidon toimintaympäristöä arkipäivinä ja toinen viikonloppuina. Lisäksi pöydällä on kasa vihreitä ja keltaisia lappuja, joissa lukee erilaisia lasten osallisuutta kuvaavia lauseita.

Tehtävä 1. Aseta ensin vihreät osallisuuden elementit edessäsi oleviin alustoihin, niille kohdille, missä ne mielestäsi **toteutuvat** useimmin teidän ryhmässänne. Sinulla on mahdollisuus laittaa sama elementti kahteen paikkaan, mikäli ne toteutuvat mielestäsi yhtä usein molemmissa paikoissa. **Huomioi**, että näiden osallisuuden elementtien tulee näkyä ryhmässänne päivittäin/viikoittain, jotta sitä voitaisiin kutsua käytännöksi. Mikäli jokin osallisuuden elementti ei mielestäsi toteudu ryhmässänne lainkaan – älä aseta sitä mihinkään!

Tehtävä 2. Aseta sitten ne osallisuuden elementit, jotka pistit syrjään (**eivät vielä toteudu**) niille kohdille, missä niillä olisi mielestäsi paras **mahdollisuus toteutua** vuorohoidossa. Mieti samalla, miten tämä asia voitaisiin käytännössä toteuttaa. Mieti lopuksi viikonloppuna toteutuville osallisuuden elementeille paras mahdollinen toteutumisaika arkipäivien puolelta. **Huomioi**, että tässä tehtävässä kaikkien sijoittamasi osallisuuden elementtien tulee olla väriltään keltaisia.

TOTEUTUVAT (VIHREÄT) OSALLISUUDEN ELEMENTIT:

TOTEUTAN LAPSEN IDEOITA/TOIVEITA

KUUNTELEN LASTA VÄLITTÖMÄSTI

MIETIN JA ARVIOIN YHDESSÄ LAPSEN KANSSA TEHTYJÄ TOIMIA

JOUDUN TORJUMAAN LAPSEN ALOITTEEN

TOUHUAN LAPSEN KANSSA RAUHASSA

ANNAN LAPSELLE YKSILÖLLISTÄ AIKAA

HUOMIOIN LAPSEN SANOIN TAI KOSKETTAEN

LAPSI SAA PÄÄTTÄÄ ITSE LEIKKINSÄ

LAPSI SAA VALITA ITSE MITÄ TEKEE

KESKUSTELEN LAPSEN KANSSA YKSILÖLLISESTI

HALAAN LASTA

JÄTÄN LAPSET LEIKKIMÄÄN KESKENÄÄN JA SIIRRYN TEKEMÄÄN MUUTA

OTAN LAPSEN MUKAAN TEKEMISIINI
 ANNAN LAPSELLE ”VASTUUTEHTÄVIÄ”
 OTAN LAPSEN SYLIIN
 JOUDUN SANOMAAN LAPSELLE ”MYÖHEMMIN” TAI ”EI NYT”
 AIKUISET SUUNNITTELEVAT TOIMINNAN ILMAN LAPSIA
 OTAN LAPSEN MUKAAN TOIMINNAN SUUNNITTELUUN
 HYLKÄÄN OMAN TOIMINTASUUNNITELMANI LASTEN ALOITTEESTA
 LEIKIN LAPSEN KANSSA RAUHASSA
 NEUVOTTELEN LAPSEN KANSSA HÄNTÄ KOSKEVISTA ASIOISTA
 HUOMIOIN LAPSEN TEKEMÄT ALOITTEET JA TOIMIN NIIDEN MUKAAN
 EN OTA LASTA MUKAAN OMIIN TEKEMISIINI

MAHDOLLISET (KELTAISET) OSALLISUUDEN ELEMENTIT:

TOTEUTAN LAPSEN IDEOITA/TOIVEITA
 KUUNTELEN LASTA VÄLITTÖMÄSTI
 MIETIN JA ARVIOIN YHDESSÄ LAPSEN KANSSA TEHTYJÄ TOIMIA
 TOUHUAN LAPSEN KANSSA RAUHASSA
 ANNAN LAPSELLE YKSILÖLLISTÄ AIKAA
 HUOMIOIN LAPSEN SANOIN TAI KOSKETTAEN
 LAPSI SAA PÄÄTTÄÄ ITSE LEIKKINSÄ
 LAPSI SAA VALITA ITSE MITÄ TEKEE
 KESKUSTELEN LAPSEN KANSSA YKSILÖLLISESTI
 HALAAN LASTA
 OTAN LAPSEN MUKAAN TEKEMISEEN
 ANNAN LAPSELLE ”VASTUUTEHTÄVIÄ”
 OTAN LAPSEN SYLIIN
 OTAN LAPSEN MUKAAN TOIMINNAN SUUNNITTELUUN
 HYLKÄÄN OMAN TOIMINTASUUNNITELMANI LASTEN ALOITTEESTA
 LEIKIN LAPSEN KANSSA RAUHASSA
 NEUVOTTELEN LAPSEN KANSSA HÄNTÄ KOSKEVISTA ASIOISTA
 HUOMIOIN LAPSEN TEKEMÄT ALOITTEET JA TOIMIN NIIDEN MUKAAN

LIITE 4.

TOIMINTATEHTÄVÄN TEHTÄVÄALUSTAPOHJAT

ARKIPÄIVÄNÄ:

AAMU klo 6-10:	PÄIVÄ klo 10-14:
ILTAPÄIVÄ klo 14-18:	ILTA klo 18-22:

VIIKONLOPPUNA:

AAMU klo 6-10:	PÄIVÄ klo 10-14:
ILTAPÄIVÄ klo 14-18:	ILTA klo 18-22: